

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI**

**OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÇOCUKLARDA DRAMAYLA
AHLÂK EĞİTİMİ: YARDIMLAŞMA**

FATMA GÖÇMEN

DOKTORA TEZİ

**DANIŞMAN:
PROF. DR. MUHİDDİN OKUMUŞLAR**

KONYA-2019

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI**

**OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÇOCUKLARDA DRAMAYLA
AHLÂK EĞİTİMİ: YARDIMLAŞMA**

FATMA GÖÇMEN

DOKTORA TEZİ

**DANIŞMAN:
PROF. DR. MUHİDDİN OKUMUŞLAR**

KONYA-2019

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	---

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Fatma GÖÇMEN		
	Numarası	078102083001		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri / Din Eğitimi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora		
Tezin Adı	Okul Öncesi Çocuklarda Dramayla Ahlâk Eğitimi: Yardımlaşma			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Fatma GÖÇMEN

İmza

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ ENSTİTÜSÜ
---	--	--

DOKTORA TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Fatma GÖÇMEN
	Numarası	078102083001
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri / Din Eğitimi
	Programı	Doktora
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Muhiddin OKUMUŞLAR
	Tezin Adı	Okul Öncesi Çocuklarda Dramayla Ahlâk Eğitimi: Yardımlaşma

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan “Okul Öncesi Çocuklarda Dramayla Ahlâk Eğitimi: Yardımlaşma” başlıklı bu çalışma 25/01/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	Muhiddin OKUMUŞLAR	
2	Prof. Dr.	Mustafa TAVUKÇUOĞLU	
3	Dr. Öğretim Üyesi	Ali DADAN	
4	Doç. Dr.	Osman Zahid ÇİFÇİ	
5	Dr. Öğretim Üyesi	Süleyman NAROL	

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	--	---

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Fatma GÖÇMEN		
	Numarası	078102083001		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri / Din Eğitimi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Muhiddin Okumuşlar		
Tezin Adı	Okul Öncesi Çocuklarda Dramayla Ahlâk Eğitimi: Yardımlaşma			

Okul öncesi dönem, insanın doğumundan itibaren ilk 6 yılını kapsayan zaman dilimidir. Bu dönemde çocuklara verilecek ahlâk eğitimi, çocuğun ileriki yıllarda sahip olacağı kişiliğin temellerini oluşturur. Bu çağda, çocuğun ahlâk eğitiminde kullanılacak teknikler, çocuğun fıtratına ve bilişsel, motor, dil, sosyal, duygusal gelişim özelliklerine uygun olmalıdır. Çocuklar okul öncesi dönemde oldukça hareketli ve oyuna düşkündürler. Drama tekniği, çocuklara yaparak ve tecrübe ederek öğrenme fırsatı sunar. Drama, çocukların istedik davranış, beceri ve tutum kazanmalarına yardımcı olan, onların oyun ve hareket ihtiyacını karşılayan bir tekniktir. Bu araştırma, okul öncesi çocuklarda dramayla ahlâk eğitimi özellikle de yardımlaşma değerinin nasıl verilebileceğini ele alan bir alan araştırmasıdır. Odak grup görüşmesiyle çocukların drama etkinlikleri öncesinde ve sonrasında yardımlaşmayla ilgili kazanımlara dair cevapları değerlendirildi. Alan araştırması sürecinde, yardımlaşma konulu on farklı drama etkinlik örneği, üç farklı 5-6 yaş öğrenci çalışma grubunda uygulandı. Çocukların drama etkinliklerine sevecek ve isteyerek katıldıkları gözlemlendi. Drama öncesinde sorulara kısa cevaplar veren ya da söz hakkı almaktan kaçınan çocukların drama sonrasında cevap vermede istekli oldukları ve drama etkinliği kazanımlarıyla ilgili günlük hayatlarından somut örnekler verdikleri gözlemlendi. Etkinlik öncesinde yardımlaşma konusunda olumsuz cevaplar veren çocuklar, drama etkinliği sonrasında, olumlu cevaplar verebilmişlerdir. Drama etkinliklerinin, hem dramaya katılan hem de dramayı izleyen çocukların empati yeteneklerinin gelişmesine katkıda bulunduğu ve yardımlaşma konusunda olumlu tutum geliştirmelerini desteklediği söylenebilir. Bu çalışma, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Birinci bölüm, “Değer ve Ahlâk”, ikinci bölüm, “Okul Öncesi Dönem Çocuğunun Özellikleri ve Drama”, üçüncü bölüm “Okul Öncesi Eğitimde Drama ile Ahlâk Eğitimi: Yardımlaşma İle İlgili Etkinlikler”dir.

Anahtar Kelimeler: Ahlâk Eğitimi, Drama, Okul Öncesi Dönem, Yardımlaşma.

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	--

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Fatma GÖÇMEN		
	Student Number	078102083001		
	Department	Philosophy and Religious Sciences Branch / Religious Education Degree		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)		
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Muhiddin Okumuşlar		
Title of the Thesis/Dissertation	The Moral Education with Drama for Preschool Children: Cooperation			

The preschool period is the time period covering the first 6 years since the birth of human. The moral education to be given to children in this period constitutes the basis of the personality that the child will have in the following years. In this period, the techniques to be used in the moral education of the child should be appropriate to the characteristics of the child and his/her cognitive, motor, language, social, emotional development. Children are very active in the preschool period and are fond of play. The drama technique gives children the opportunity to learn by doing and experiencing. Drama is a technique that helps children acquire the desired behaviour, skills and attitudes and meets their needs for play and movement. This research is a field study on how to teach moral education and especially the value of cooperation in preschool children. In the focus group interview, the answers of the children about the acquisitions related to cooperation before and after the drama activities were evaluated. In the field research process, ten different types of drama activities on cooperation were applied to three different 5-6 year old students in the study groups. It was observed that children participated in the drama activities with enthusiasm. It was observed that the children who gave short answers to the questions or who avoided getting the right to speak before the drama, were willing to answer after the drama and gave concrete examples from their daily lives about the acquisitions of drama activity. Children who gave negative answers about cooperation before the drama activity were able to give positive answers after the drama activity. It can be said that drama activities contribute to the development of empathy skills of children who participate in the drama as well as those who watch the drama, and support their positive attitude towards cooperation. This study consists of three parts and a result. The first part is "Value and Morality", the second part is "Characteristics of the Preschool Child and Drama" and the third part is "Moral Education With Drama for Preschool Education: Activities Related to Cooperation".

Key Words: Cooperation, Drama, Moral Education, Preschool Period.

ÖNSÖZ

Bu çalışma, “*Ahlâk eğitimi, okul öncesi dönem çocuklara nasıl etkili bir şekilde verilebilir?*” sorusundan hareketle “Okul öncesi dönem çocuklarda dramayla ahlâk eğitimi: yardımlaşma” konusunu ele alan bir alan araştırmasıdır. Çalışmada, dramanın ahlâkî değerlerin eğitiminde etkili bir teknik olarak nasıl kullanılabileceği araştırılmış, bu amaçla hem literatür taraması yapılarak teorik olarak hem de drama uygulamalarının öğrenci çalışma gruplarında uygulanması ve *odak grup görüşmesi* yapılması suretiyle pratik olarak çalışmaya yön verilmiştir. “Yardımlaşma” değerini konu alan ve araştırmacı tarafından özel olarak hazırlanan on farklı drama etkinlik örneği, okul öncesi dönem 5-6 yaş grubu anasınıfı öğrencilerinden oluşan 3 farklı çalışma grubunda uygulanmıştır. Uygulama sürecinde verilerin toplanmasında odak grup görüşmesi tekniği kullanılmış, toplanan veriler değerlendirilerek, rapor haline getirilmiştir.

Bu araştırmada desteğini benden hiçbir zaman esirgemeyen kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Muhiddin Okumuşlar’a sonsuz saygı ve teşekkürlerimi sunarım.

Değerli eleştirileri ve yönlendirmeleri ile çalışmama katkıda bulunan kıymetli hocalarım Prof. Dr. Mustafa Tavukçuoğlu, Prof. Dr. Abdullah Özbek, Prof. Dr. Mehmet Akgül, Araştırma Görevlisi Dr. İrfan Erdoğan, Dr. Öğretim Üyesi Ali Dadan, jüride yaptıkları değerli katkılardan dolayı Doç. Dr. Osman Zahid Çifçi, Dr. Öğretim Üyesi Sümeyra Bilecik ve Dr. Öğretim Üyesi Süleyman Narol’a teşekkürü bir borç bilirim.

Drama etkinliklerini uygulama sürecinde verdikleri destek ve yardımlardan dolayı uygulama yaptığım okullardaki idareci, öğretmen, sevgili öğrencilerime ve çalışmalarım esnasında bana karşı gösterdikleri sabır, anlayış ve yardımlarından dolayı kıymetli eşim ve oğullarıma teşekkürlerimi sunuyorum.

Fatma GÖÇMEN

Konya-2019

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Ana Bilim Dalı
b.	: Bin/ibni
bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren/Çevirmen
DEM	: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları
Ed./Eds.	: Editör/Editörler
Hız.	: Hazreti
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
No.	: Number
p.	: Page
pp.	: Pages
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfalar
sav.	: Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
ts.	: Tarihsiz
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)
vb.	: Ve benzeri
v.dğr.	: Ve diğerleri

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	i
DOKTORA TEZİ KABUL FORMU	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ	v
KISALTMALAR LİSTESİ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu ve Problemi	1
2. Araştırma Konusuyla İlgili Bazı Araştırmalar	3
3. Araştırmanın Amacı.....	9
4. Araştırmanın Önemi	11
5. Kapsam ve Sınırlılıklar	14
6. Araştırma Yöntemi	16
7. Kavram ve Tanımlar	21
BİRİNCİ BÖLÜM	25
DEĞER VE AHLÂK.....	25
1. Değer.....	25
1.1. Değerlerin Önemi	27
1.2. Türk Millî Eğitimi ve Değerler	29
1.3. Din ve Değerler	31
1.4. Değerler Eğitimi	32
1.5. Okul Öncesi Dönemde Değerler Eğitimi.....	35
1.6. Ahlâkî Değerler ve Eğitimi.....	40
2. Ahlâk Gelişimi.....	41
2.1. Vicdan ve Vicdan Gelişimi.....	42
2.2. Sosyal Öğrenme ve Sosyalleşme	44
2.3. Modelle Özdeşleşme ve Rol Alma	47
2.4. Zihinsel Olgunlaşma ve Ahlâkî Yargı	50
3. Ahlâk Gelişimi Kuramları	51
3.1. Piaget'in Ahlâk Gelişimi Kuramı	51
3.2. Kohlberg'in Ahlâk Gelişimi Kuramı	52

4. Ahlâk Gelişimi Kuramlarına Göre Çocuğun Ahlâk Gelişimi.....	54
5. Çocuğun Ahlâk Eğitimi	58
6. Ahlâk Eğitimi ve Gelişimi Etkileyen Etmenler	60
6.1. Kalıtım ve Çevre.....	60
6.2. Anne-Baba Tutum ve Davranışları.....	63
6.3. Akran ve Akran İlişkiler	65
İKİNCİ BÖLÜM.....	66
OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÇOCUĞUNUN ÖZELLİKLERİ VE DRAMA.....	66
1. Okul Öncesi Dönem Çocuğunun Gelişim Özellikleri	66
2. Okul Öncesi Eğitim Kurumları.....	69
3. Okul Öncesi Eğitim Programı	71
4. Okul Öncesi Dönemde Ahlâk Eğitimi	72
5. Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Sosyal Gelişiminde Oyun	74
5.1. Okul Öncesi Dönemde Oyun.....	74
5.2. Oyun Dönemleri	75
5.3. Oyun ve Drama İlişkisi.....	77
5.4. Dramatik Oyun	79
5.5. Öyküye Dayalı Drama	81
6. Ahlâk Eğitiminde Drama	85
7. Drama ile Ahlâk Eğitimine Örnek bir Uygulama.....	87
Yardımlaşma İle İlgili Bir Hikâye: Şalgam	87
8. Okul Öncesi Ahlâk Eğitiminde Drama Etkinlikleri.....	88
8.1. Drama Etkinliklerini Planlamada Dikkate Alınması Gereken Koşullar.....	92
8.2. Eğitiminde Drama Programı Planlanmasında Dikkat Edilecek Hususlar ...	93
8.3. Drama Etkinlik Planı Hazırlama.....	94
8.4. Öğretmenin Dramadaki Rolü	95
8.5. Eğitimde Drama Programının Değerlendirilmesi.....	96
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	97
OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE DRAMAYLA AHLÂK EĞİTİMİ: YARDIMLAŞMA İLE İLGİLİ ETKİNLİKLER	97
1. Bir Ahlâkî Değer Olarak Yardımlaşma	97
2. Okul Öncesi Dönem Ahlâk Eğitiminde Yardımlaşma İle İlgili Uygulamalar: İçerik ve Plan	101
3. Yardımlaşma Konulu Drama Etkinlikleri.....	102

3.1. Ailede Yardımlaşma	102
3.1.1. Etkinlik I: Doğum Günü	102
3.1.2. Etkinlik II: Halil İbrahim Bereketi	110
3.2. Toplumda Yardımlaşma	117
3.2.1. Etkinlik I: Misafir Bekleyen Evler	117
3.2.2. Etkinlik II: Yaşlı Teyze	122
3.2.3. Etkinlik III: Bilge Adamın Kaşıkları	126
3.2.4. Etkinlik IV: Beslenme (Doğaçlama Örneği)	130
3.3. Okulda Yardımlaşma	135
3.3.1. Etkinlik I: Ben Yardımsever Bir İnsanım	135
3.4. Çocuk Hikâyelerinden Bir Örnek	141
3.4.1. Etkinlik I: İncir Ağacı	141
3.5. İslâm'da Yardımlaşma	144
3.5.1. Etkinlik I: Köpeğe Su Veren Adam	144
3.5.2. Etkinlik II: Hz. Muhammed ve Küçük Yetim Kız	147
SONUÇ	152
KAYNAKÇA	159
EKLER	167
EK-1: 1200 Evler İlkokulu Müdürlüğü'ne Yazılmış Uygulamalı Alan Araştırması İzin Dilekçesi ve Uygulama Projesi	168
EK-2: Merkezefendi Kaymakamlığı İlçe Millî Eğitim Müdürlüğü'nün Alan Araştırması Uygulama Oluru	170
EK-3: Kastamonu İl Millî Eğitim Müdürlüğü'ne Yazılmış Uygulamalı Alan Araştırması İzin Dilekçesi ve Uygulama Projesi	171
EK-4: Kastamonu Valiliği İl Millî Eğitim Müdürlüğü'nün Alan Araştırması Uygulama Oluru	173
ÖZ GEÇMİŞ	175

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Problemi

Çocuğun doğumundan okula başladığı zaman dilimine kadar geçen süreyi ifade eden “okul öncesi dönem”, ahlâk eğitimi açısından oldukça önemlidir.

Ahlâkî değerlerin olmadığı bir toplum düşünülemez. Her toplum insan davranışlarına iyi veya kötü olarak değer yükler. İnsanlara düşen görev ise, davranışları en iyi şekilde sokmak, doğru davranış modellerini benimsemektir. Doğru davranışları kazanmak ise nitelikli bir ahlâk eğitimi ile mümkün olabilir.

İnsanın ahlâk kuralları doğrultusunda davranışlar sergilemesi, alacağı eğitimin niteliği ile yakından ilgilidir. Eğitim, doğumla birlikte başlayan ve yaşam boyu devam eden bir süreçtir. Çocuk, toplumsal hayata hazırlanırken, ilk temel ailede atılır. Okul öncesi dönemde aile, çocuğun yaşamındaki en etkili sosyalleştirme kurumudur. Anne-babanın okul öncesi dönemde informal olarak çocuğa vereceği ahlâkî değerler, ileriki yıllarda çocuğun yaşamına yön verecek temel ahlâkî değerlerin kazanılması adına ilk adım sayılabilir.

Ahlâkî değerlerin eğitimi, Batı’da “karakter eğitimi” olarak adlandırılmakta ve bu değerlerden bazıları şöyle sıralanmaktadır: Prososyal davranış, çatışma çözme becerileri, ahlâkî akıl yürütme olgunluğu, sorumluluk, saygı ve oto-kontrol (Berkowitz & Bier, 2004, p. 80). Prososyal davranışların kaynağını ise, yardım etme, paylaşma, teselli etme, işbirliği içinde olma gibi sosyal davranışlar oluşturur (Altıntaş & Bıçakçı, 2017, s. 245).

Okul öncesi dönemde, anaokuluna başlayan bir çocuk, artık sosyalleşen, çevresiyle türlü ilişkiler kurma becerileri gösteren, bağımsız bir birey haline gelir. Okul öncesi dönemde gerekli ahlâk eğitimi verilmesi suretiyle, çocuklarda ahlâkî tutum ve davranışların gelişimi desteklenmelidir. Güngör (2008, ss. 20-21)’e göre eğer bunu yapamazsak, kendi çocuklarımızı yalnızca maddî çıkarlarını düşünen,

bencil birer birey olarak yetiştirmiş ve bırakın topluma faydalı olmalarını, toplumu kemiren birer asalak haline getirmiş oluruz.

Okul öncesi dönem çocuğu, başkalarını taklit etme eğilimindedir. Ailesinde gördüğü davranış modellerini taklit etmek, toplumun kültür değerlerini benimsemeye çocuğa yardımcı olur. Böylece çocuk için aile aynı zamanda bir sosyalleştirme görevi görür (Yavuzer, 2002a, s. 129). Çocuk, okul öncesi dönemde sosyal etkileşim yoluyla ailesinde ve çevresindeki diğer insanlarda gördüğü davranış kalıplarını çoğu kez taklit eder. Bu sayede çocuk, ait olduğu toplumda kabul gören davranışları benimser ve toplumun uyumlu bir üyesi olma özelliğini kazanır. Sosyal etkileşim yoluyla çocuklarda sosyal beceriler gelişir böylece çocuklar içinde buldukları toplumun değerlerini, standartlarını, uygulamalarını ve bilgisini kazanır ve sosyalleşirler (Küçükturan & Keleş, 2018, s. 199).

Okul öncesi dönemde sosyalleşmeye başlayan çocuk, neredeyse küçük bir yetişkin gibi davranır. Sosyalleşme ile birlikte duygusal gelişim de hız kazanır. Zira sosyal ve duygusal gelişim, birbiriyle yakından ilişkilidir. Çocuğun sosyo-duygusal gelişimi, sosyalleşme sürecinde edindiği sosyal becerilerle gelişir. Çocuğun sosyo-duygusal gelişimini destekleyen sosyal becerilerden bazıları şunlardır: İletişim, problem çözme, karar verme, kendini yönetme, diğer insanlarla olumlu ilişkiler kurma ve hoş olmayan durumlarla başa çıkma becerileridir (Küçükturan & Keleş, 2018, s. 199).

Günümüzde gelişen teknoloji ile birlikte kitle iletişim araçları, akıllı telefon ve internet kullanımının artması, dünyanın küreselleşmesi, iletişimin kesintisiz ve kolayca sağlanması ve sosyal ilişkilerin yoğun yaşanması toplumların sosyal yapılarını etkilemiştir. Değişen toplum yapısı, hem ülkemizde hem de dünyanın farklı ülkelerinde eğitim-öğretimde yeni ve etkili tekniklerin kullanılması ihtiyacını doğurmuştur.

Klasik yöntemlerin yanı sıra son yıllarda eğitim-öğretimde kullanılan etkili öğretim tekniklerinden birisi de “*drama*”dır. Drama tekniği ile ahlâkî değerlerin oyun oynarcasına yaparak-yaşayarak çocuklara öğretilmesi, çocukların bu değerlere

ait olumlu tutum geliştirmelerine ortam hazırlar. Drama, çocuklara ahlâkî değerleri yaşayarak öğrenmeleri için fırsat verir ve yaşama dair tecrübeler kazandırır. Çocukta otokontrol ve sorumluluk bilinci gelişmesine yardımcı olur, sosyal becerilerin kazanılmasında önemli rol oynar. Yaşayarak öğrenme sonucu edinilen tecrübeler, çocuklara istedik ve kalıcı davranış değişikliği kazanmalarında yardımcı olur.

Okul öncesi dönem çocuklara ahlâk eğitiminde yardımlaşma değerinin drama tekniği ile verilmesi bu araştırmanın ana konusudur. Bu araştırmada konu ile ilgili yapılan literatür taraması sonrasında, okul öncesi çocuklara drama tekniği ile ahlâkî değerlerden biri olan yardımlaşma değerinin verilmesine ilişkin alan araştırması planlandı. Alan araştırmasında ahlâk eğitiminde yardımlaşmayı konu alan örnek on farklı drama etkinliği, okul öncesi üç farklı 5-6 yaş öğrenci çalışma grubunda uygulandı. Alan araştırmasında verilerin toplanmasında *odak grup görüşmesi* tekniği kullanıldı. Toplanan veriler değerlendirilerek rapor haline getirildi.

Bu araştırmada “Okul öncesi dönem çocukların ahlâk eğitiminde özellikle yardımlaşma değeri ile ilgili kazanımların gerçekleşmesinde drama tekniği etkili bir şekilde nasıl kullanılabilir?” sorusuna cevap aranmaktadır.

2. Araştırma Konusuyla İlgili Bazı Araştırmalar

Dramanın okul öncesi eğitimde kullanılması ile ilgili ülkemizde ve dünyada çeşitli araştırmalar yapılmış ve hâlâ da yapılmaktadır.

Okul öncesi eğitimde drama ile ilgili ülkemizde yapılan çalışmalardan bazıları şunlardır: Okvuran, “*Drama Öğretimi ve Dramaya Dayalı Öğrenme*” (*Teaching Drama and Dramatic Learning*) adlı makalesinde, eğitimde dramanın kullanımına ilişkin olarak dramanın içerik, öğretim, öğrenme, teknikler ve doğaçlama süreçleri açısından özgün olduğunu belirtmekte ve dramayı öğrenen ve öğreten açısından sorulabilecek bazı sorulara cevaplar aramaktadır. Örneğin, “Dramayı nasıl öğreniriz? Dramayı nasıl öğretiriz? Drama dersinde önceliği öğrencilerin öğrenmesine mi, nasıl öğretileneğinin öğrenilmesine mi vermeliyiz? gibi

sorularla eğitimde dramanın kullanımına ilişkin açıklamalara yer vermektedir (Okvuran, 2002, ss. 116-131). Okvuran, “*Drama Öğretmeninin Yeterlilikleri*” adlı bir diğer makalesinde ise drama öğretmenlerinin sahip olması gereken yeterlilik ve becerileri ele almaktadır (Okvuran, 2003, ss. 81-87).

Dramanın eğitimde kullanılması ile ilgili olarak Önder’in kaleme aldığı “*Yaşayarak Öğrenme İçin Eğitici Drama*” adlı kitapta, eğitici dramanın kuramsal temellerle uygulama teknikleri ve drama örneklerine yer verilmektedir. Kitap, eğitici drama ile ilgili oldukça detaylı bilgiler içermektedir. Birinci bölümde, drama ile ilgili terimler ve çocuklarla dramanın tarihçesi üzerinde durulmaktadır. Diğer bölümlerde eğitici dramanın özel teknikleri, drama uygulayacak öğretmenin eğitilmesine ilişkin detaylar ve eğitici drama çalışmalarından örnekler vb. konulara yer verilmektedir. Kitap, eğitici dramanın eğitimde nasıl kullanılabileceğine ilişkin verdiği bilgiler açısından bu alandaki temel eserler arasında sayılabilir. Önder, eğitici drama uygulamalarına dair “*Eğitici Drama Uygulamalarının Altı Yaş Çocuklarının Kendilik Algısı Üzerindeki Etkisi*” adlı makalede, eğitici drama uygulamalarının 6 yaş çocuklarının kendilik algısı üzerine etkisini ele almaktadır (Önder, 2006a). Önder, “*Eğitici Dramada Rol Oynamanın Eğitim Açısından Önemi*” adlı makalede de rol oynama tekniğinin eğitici dramadaki yeri ve önemini betimsel olarak incelemektedir (Önder, 2006b, ss.133-143).

Çocuk eğitiminde drama ilgili olarak Gönen ve Dalkılıç tarafından hazırlanan “*Çocuk Eğitiminde Yaratıcı Drama*” adlı kitap, drama hakkında detaylı bilgiler içermekte ve okul öncesi dönemde drama eğitiminde yardımcı bir kaynak niteliğindedir. Kitapta eğitimde dramanın neden kullanılması gerektiği, dramanın hangi etkinlikleri kapsadığı ve drama çalışmalarında kullanılabilecek öykü örnekleri vb. konulara yer verilmektedir. Kitap, dramanın eğitimde kullanımına ilişkin örnekler içermesi açısından dikkate değer bir çalışmadır. Kitabın onuncu bölümünde öykülerin dramada nasıl kullanılacağına dair örnekler yer almaktadır (Gönen & Dalkılıç, 2009). Buradan hareketle, öykülerin okul öncesi çocukların ahlâk eğitiminde nasıl kullanılabileceğine dair yeni fikirler geliştirilebilir.

Okul öncesi eğitimde drama ile ilgili bir başka eser ise, bir grup akademisyen tarafından kaleme alınan “*Okul Öncesi Eğitimde Drama*”dır. Bu kitapta yer alan bölümler içinde, Ömeroğlu tarafından hazırlanan “Yaratıcı Drama Etkinliklerinde Öğretmenin Rolü” adlı yedinci bölüm, drama uygulayan öğretmenlere yol gösterici niteliktedir. “Yaratıcı Drama Etkinlikleri” adlı dokuzuncu bölüm Ömeroğlu, Kandır, Tezel Şahin, Turla ve Ersoy tarafından hazırlanmış ve özellikle rol oynama ve doğaçlama, hikâyelerden oyunlar oluşturma konusunda dramanın uygulanmasına ilişkin bilgiler vermektedir. Onuncu bölüm drama çalışmalarının değerlendirilmesine dair detaylarla, drama uygulamasının nasıl yapılabileceğine ilişkin açıklamalar içermektedir (Ömeroğlu, v.dğr., 2007). Bu yönleriyle eser, dramanın okul öncesi dönemde çocukların ahlâk eğitiminde nasıl kullanılabilmesine ilişkin temel bilgiler içermekte olup, araştırmacılar tarafından kaynak olarak kullanılabilir. Eserden hareketle ihtiyaç duyulan kazanımları hedefleyen drama uygulamaları hazırlanarak eğitimde kullanılabilir.

Buraya kadar bahsedilen çalışmalar, okul öncesi eğitimde drama ile ilgilidir.

Din eğitimi alanında yapılmış akademik çalışmalar daha ziyade ilköğretim ve ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi derslerinde dramanın kullanımına ilişkin sınırlı sayıda çalışmadan ibarettir. Yüksek lisans seviyesinde yapılmış çalışmalardan bazıları şunlardır:

Güler tarafından 2005’te yapılan “*Din ve Ahlâk Öğretiminde Drama Yöntemi ve Uygulama Örnekleri*” adlı yüksek lisans tezinde, ilköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi müfredatında yer alan konularla ilgili örnek drama etkinliklerine yer verilmektedir. Söz konusu tez çalışması kitap olarak da basılmıştır. Çalışmada, “Selamlaşıyoruz, Çevremizi Temiz Tutalım, Sevinç ve Üzüntülerimizi Paylaşalım” vb. başlıklar altında drama uygulama etkinliklerine yer verilmekte ve dramanın ahlâk öğretiminde rahatlıkla kullanılabilir bir yöntem olduğu, bu sayede sınıfta öğrencinin aktif, öğretmenin ise rehber konumunda olması ile başarı sağlanacağı düşüncesi ileri sürülmektedir (Güler, 2007).

Erol tarafından yapılan, “*İlköğretim Din Kültürü Ve Ahlâk Bilgisi Dersinde Drama Yönteminin Uygulanması (İlköğretim 4. Sınıf)*” adlı yüksek lisans tezinde, ilköğretim 4. sınıf Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi ders kitabındaki tüm konuları içeren drama örneklerine yer verilmekte ve drama tekniğinin, ibadet, ahlâk ve kültür öğrenme alanlarında etkili olduğu ileri sürülmektedir (Erol, 2009).

Din eğitimi alanında bir diğer araştırma ise Bağdatlı tarafından 2010’da yapılan “*İlköğretim Okullarında Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersinde Eğitici Dramanın Kullanımı*” konulu doktora tezidir. Kitap olarak da basılan bu çalışmada araştırmacı tarafından geliştirilen iki eğitici drama etkinliği, İstanbul’un Esenyurt ve Beylikdüzü ilçelerindeki iki farklı okulda, 7. ve 8. sınıf düzeyinde üç farklı sınıfta uygulanmıştır. İki sınıfta, “paylaşma”, bir sınıfta ise “iyilik” konuları ile ilgili drama etkinlik örnekleri işlenmiştir. Uygulama çalışması, dramanın kullanılabilirliği ve işlerliğine ilişkin fikirler vermektedir. Araştırmacı, yaptığı çalışmada dramanın din eğitiminde kullanılabileceğini ve yaşayarak öğrenmenin insan davranışlarında kalıcı öğrenmeyi sağlayan bir rolünün olduğunu tespit etmiştir (Bağdatlı, 2017).

Bu alanda yapılmış lisansüstü çalışmalar genellikle ilköğretim ve ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi müfredatı ile ilgili olup, okul öncesi dönemde dramayla ahlâk eğitimi ile ilgili doktora seviyesinde bir çalışma henüz bulunmamaktadır. Ancak, dramanın din ve ahlâk eğitiminde kullanılmasına ilişkin yaklaşımlar ve ulaşılan sonuçlar, bu çalışmaya yön verir niteliktedir. Bu verilerden yola çıkarak “okul öncesi dönemde dramayla ahlâk eğitimi nasıl verilebilir” sorusuna cevap aranmaktadır.

Okul öncesi dönemde dramayla ahlâk eğitimi ile ilgili İngilizce olarak yayımlanmış çalışmalardan bazıları şunlardır:

Purcell, “*Children’s Dramatic Interest and How This May Be Utilized in Education*” (Çocukların Dramatik İlgi ve Bu İlgi Eğitimde Nasıl Kullanılabilir) adlı makalesinde, çağlar boyunca çocuğu eğitmek için gösterilen çabaya vurgu yapmakta, ilk dramanın sosyal bir kökene sahip olduğunu ve taklitten yola çıkarak ortaya çıktığını ifade etmektedir. Ahlâk eğitimi ile ilgili olarak kamuoyunda dramaya

büyük ilgi olduğunu ve bu iş için milyonlarca dolar harcandığını ifade etmektedir. Hatta dramanın toplumda bıraktığı ahlâkî etkinin, nice vaazların etkisinden daha çok olduğunu ileri sürmektedir. Çocuğun dramatik dürtülerinin çok erken yaşta gelişme belirtileri gösterdiğini, çocukların evcilik vb. dramatik oyunlar sayesinde gerçek anne-baba rolünü üstlenmeye hazırlandığına dikkat çekmektedir. Okullardaki müfredat programlarının, çocuklara drama canlandırmaları için uygun ortamlar hazırladığı ve okulların buna uygun materyalleri hazır bulundurduklarını vurgulamaktadır. Purcell, çocuklardaki dramatik duyarlılığın çok güçlü olduğunu ve bunu akıllıca yönetmenin oldukça önemli olduğunu ifade etmektedir. Çocukların dramaya olan ilgi ve duyarlılığının doğru şekilde kullanılması gerektiğini böylece dramanın çocuğun toplumsal yapı içinde hem ahlâkî hem de entellektüel gelişimine yardımcı olduğunu belirtmekte ve dramayı çocuğu gerçek yaşama hazırlayan bir süreç olarak kabul etmektedir (Purcell, 1907, pp. 510-518).

Winston, “*Theorising Drama as Moral Education*” (Ahlâkî Eğitim Olarak Drama Teorisi) adlı makalesinde, dramanın ahlâk eğitimi bir yeri olduğu okullarda kabul edilse de, bu varsayımı destekleyecek çok az sayıda teori ya da analiz olduğunu belirtmektedir. Bu makale dramanın ahlâk eğitimi alanına nasıl ve ne şekilde katkı sağlayabileceğini ortaya koymak için yazılmıştır. Winston dramatik deneyimin ahlâkî potansiyelini analiz etmekte ve bunları beş başlık altında toplamaktadır. Bunlar dramanın etkileyici anlatım özelliği, drama ve kuralların öğrenilmesi arasındaki ilişki, toplumsal bir sanat biçimi olarak dramanın sosyal işlevi, dramada diyalog ve bundan yola çıkarak bir sonuca ulaşma ve son olarak duygu, akıl ve ahlâkî etkileşim arasındaki ilişkidir (Winston, 1999, pp. 459-471).

Winston makalede “Dramanın gençlerin ahlâk eğitimi bir yeri var mı? Eğer öyleyse, drama hangi yollarla etki eder? Drama ne tür bir ahlâkî öğrenmeye yol açar?” sorularına cevap ararken, bu soruları doğrudan ele alan çok az araştırmanın var olduğunu söyleyerek drama ve ahlâk eğitimi arasındaki ilişkiye dikkat çeker. Okullardaki uygulamalardan bazılarını örnek verir. Örneğin, 6 yaşında bir grup öğrenci ile ders yapan bir öğretmen, “Kırmızı Başlıklı Kız” hikâyesinden yola çıkarak, babaanneyi canlandıran yaşlı kadın rolüne girerek sınıfın bir köşesine geçer

ve çocuklara kendisini çok kötü hissettiğini söyler. Çocuklar ona yardım etmek için neler yapabileceklerini tartıştıktan sonra, yaşlı kadının kulübesini toparlayıp onun ihtiyaçlarını içeren bir alışveriş listesi hazırlar ve onun için alışveriş yaparlar. Çocukların hikâyeden yola çıkarak yaşlı kadına yardım çabaları, drama etkinliği sırasında çocukların karşılaştıkları sorunun çözümü için takındıkları doğal, insanî ve ahlâkî bir tutumdur. Winston, bu makalede dramının, sosyal ve ahlâkî değerleri eleştirel bir şekilde yeniden incelemeye teşvik etme ve insanları harekete geçirme gücüne sahip olduğunu ifade ederek dramının belli amaçlar için nasıl kullanılabileceğini gösteren teorik deliller sunmaktadır (Winston, 1999). Winston, dramının hayatta karşılaşılan sorunların çözümünde ve çocukların eğitiminde hangi amaçlar için kullanılabileceğine dair fikirler vermektedir.

Lickona, “*Religion and Character Education*” (Din ve Karakter Eğitimi) adlı makalesinde, karakter eğitimi, erdemi geliştirmek için kasıtlı bir çaba olarak nitelendirmekte ve erdemlerin gerçeğe bağlılık, bilgelik, dürüstlük, tutku, cesaret, çalışkanlık, sebat ve kendini kontrol etme gibi insanî nitelikler olduğunu ifade etmektedir. Erdemler, iyi bir karakterin temelini oluşturmaktadır. Karakter eğitiminin etkili olabilmesi, okul hayatının her aşamasının iyi bir karakter geliştirmek için bir fırsat olarak değerlendirilmesine bağlıdır (Lickona, 1999, pp. 21-27).

Johansson, “*Moral Discoveries and Learning in Preschool*” (Okul Öncesinde Ahlâkî Keşifler ve Öğrenme) adlı makalesinde, çocukların birbirleriyle iletişimde yaşantılar yoluyla keşfederek farkına vardıkları ahlâkî değerler üzerinde durmaktadır. Öğretmenlerin çocukların birbirleriyle iletişimlerinde önem verdikleri ahlâkî konulara odaklanmalarının çok önemli olduğunu ifade etmekte ve çocuklara öğretecekleri ahlâkî değerlerin farkında olmaları gerektiğini ileri sürmektedir. Johansson’a göre ahlâkın anlaşılması genellikle çıkarım yoluyla değerleri öğrenmeyi ve başkalarına nasıl davranılacağına ilişkin normlar hakkında bilgi edinmeyi içermektedir (Johansson, 2011, pp. 127-139).

Juutinen ve Viljamaa tarafından yapılan “*A Narrative Inquiry about Values in a Finnish Preschool: The Case of Traffic Lights*” (Finlandiya’daki Bir Okul Öncesi Eğitim Kurumunda Değerler Hakkında Örnek Bir İnceleme: Trafik Işıkları Örneği)

adlı çalışmada Finlandiya’da bir okul öncesi eğitim kurumunda 3-4 yaşlarındaki 20 çocuk üzerinde 18 ay süreyle yapılan değerler eğitimi ile ilgili bir araştırmanın verileri analiz edilmiş ve sonuçları paylaşılmıştır. Bu çalışmada, okul öncesi eğitimde günlük hayattaki değerlerin nasıl verildiği araştırılmış, bir iletişim ve pedagojik araç olarak trafik ışıklarını içeren bir çizelge kullanılarak değerlerin nasıl aktarıldığı üzerinde durulmuştur. Araştırmada trafik ışıklarından oluşan çizelgede “yeşil ışık” *oyun oynamaya izin verildiğini*, “sarı ışık” *bir süreliğine oyuna devam edebileceklerini*, “kırmızı ışık” ise *oyunu bitirip, oyuncaklarını toplamaları gerektiğini* ifade etmektedir. Oyuncakların toplanmasından sonra kıyafetlerini giyme, dışarıya çıkma, öğle yemeği yeme gibi yeni bir faaliyete geçilecektir. Bu araştırma, okul öncesi eğitime değerlerin dâhil edilip edilmediği konusundaki sorunu ortaya koymaktadır. Araştırmadaki *trafik ışıkları* uygulaması değerlerin somut materyallerle yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Okul öncesi dönemde kullanılan *trafik ışıkları* kültürel, sosyal ve kişisel anlamlarla doludur. Değerlerle ilgili ifadeler müfredata yazılıdır ancak pratikteki değerler kesintisiz bir şekilde sosyal, kültürel ve somut öğrenme ortamları yoluyla öğrenilir (Juutinen & Viljamaa, 2016, pp. 193-207). Buradan hareketle okul öncesi çocukların değerler eğitiminde sosyal, kültürel ve somut öğrenme ortamlarını birlikte kullanmak gerektiği söylenebilir.

Okul öncesi döneme ait çalışmaların çokluğu dikkat çekerken, okul öncesi dönem ahlâk eğitim üzerine özellikle de drama ile ahlâk eğitimi ile ilgili yeterince çalışma olmadığı görülmektedir. “Okul Öncesi Dönem Çocuklarda Dramayla Ahlâk Eğitimi: Yardımlaşma” konusu doktora tezi olarak üzerinde çalışılması gereken özgün bir konudur.

3. Araştırmanın Amacı

Doğumdan ilköğretimin başlangıcına kadar olan süreyi içine alan okul öncesi dönem, insan yaşamının en önemli dönemlerinden biridir. Bu dönem çocuğun gelişiminin oldukça hızlı olduğu bir zaman dilimidir. Yetişkin bir bireyin kişiliği,

tavır, inanç ve değer yargıları çocukluk yıllarında kazanılan davranışların etkisiyle biçimlenir.

Okul öncesi dönem çocuğun gelişiminin hızlı olduğu, kritik yılları kapsar. Bu yıllarda çocuğun hem beden sağlığının hem de kişilik yapısının temelleri atılır. İleri yaşlarda çocuklar, çocuklukta atılan bu temellerin üzerine genelde aynı yönde gelişime devam ederler. Uzun yıllar süren araştırmalar göstermiştir ki, çocukluk yıllarında kazanılan davranışların büyük bir kısmı, yetişkinlikte bireyin kişilik yapısı, tavırları, alışkanlıkları, inanç ve değer yargılarını biçimlendirmektedir (Oğuzkan & Oral, 2002, s. 5, Mussen, 1963'den naklen).

Çocuğun okul öncesi dönemleri, ahlâk eğitimi için önemlidir. Bu dönemlerde faydalı ve zararlı alışkanlıklar çocuğun ilgisi yönünde şekillenir (Aydın, 2003, s. 158). Çocuğa bu dönemde, içinde bulunduğu ortamlarda gerek anne-babası gerekse öğretmenleri tarafından verilecek ahlâk eğitimi çocuğu iyi, faydalı iş ve davranışlara yönlendirirken kötü ve zararlı tutum ve davranışlardan da uzak tutmayı ve neticede onu iyi bir insan, iyi bir vatandaş olarak yetiştirmeyi hedefler.

Okul öncesi dönemde çocukların ahlâkî tutum geliştirebilmeleri ve ahlâkî davranışlara yönelebilmeleri için gerekli eğitimi almaları, onların en doğal hakkıdır. Çocukların bu hakları yayınlanan bildirilerle de güvence altına alınmıştır. Örneğin, 20 Kasım 1959'da, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından yayınlanan *Çocuk Hakları Bildirisi (Declaration of the Rights of the Child)*'nin ikinci ilkesinde "Çocuk özel korunmadan faydalanmalı, çocuğun fiziksel, zihinsel, ahlâkî, manevî ve sosyal bakımlardan sağlıklı ve normal şekilde özgürlük ve haysiyet şartları içinde gelişebilmesi için ona kanun yolu ile ve başka yollardan imkân ve kolaylıklar sağlanmalıdır..." ifadesine yer verilmektedir. Bildirinin yedinci ilkesinde yer alan "Çocuğa fırsat eşitliğine dayanan, çocuğun genel kültürünü artıracak, yeteneklerini, kişisel sağduyusunu, ahlâkî ve sosyal sorumluluk bilincini geliştirmesine ve toplumun faydalı bir üyesi olmasına yarayacak bir eğitim verilmelidir..." ifadesinde özellikle çocuğun ahlâkî ve sosyal sorumluluk bilinci geliştirmesine ve sosyalleşmesine vurgu yapılmaktadır. Bu ise, çocuklara ahlâk eğitimi verilmesinin evrensel bir hak olduğunu gösteren hukukî bir dayanaktır. Yedinci ilkenin devamında

“Çocuk, eğitimle gözetilen amaçlara yöneltecek oyun ve eğlendirici faaliyetlerde bulunabilmek için bütün imkânlarla sahip olmalıdır...” ifadesiyle oyunun çocuk için vazgeçilmez bir ihtiyaç olduğu ve eğitimin amaçları doğrultusunda kullanılması gerektiğine vurgu yapılmaktadır (United Nations of General Assembly-Fourteenth Session, 20 November 1959, pp. 19-20). Çocukların ahlâk eğitimlerinde hem hukukî hem toplumsal gereklilikler ağır basmakta, yeni yetişecek nesillerin ahlâkî donanımına sahip olabilmeleri hususunda başta anne-babalar, eğitimciler, araştırmacılar ve devlet yöneticileri olmak üzere toplumun her kesimine görev düşmektedir. Geleceğin teminatı olan çocukların eğitimi, çok yönlü olarak ele alınmalı ve çocukların ahlâk eğitimi üzerinde önemle durulmalıdır.

Okul öncesi dönemde çocuklara verilecek ahlâk eğitimi, uygun yöntem ve teknikler kullanılarak verilmelidir. Drama, son yıllarda eğitimde kullanılan yeni tekniklerden biridir. Okul öncesi çocuklarda ahlâk eğitiminde dramanın kullanılmasına dair bu araştırmanın, ahlâk eğitimi ile ilgili yeni bir bakış açısı kazandırması beklenmektedir.

Bu çalışmada, “Okul öncesi dönem çocukların ahlâk eğitiminde yardımlaşma değeri drama tekniği ile etkili bir şekilde nasıl verilebilir?” sorusuna cevap arandı. Eğitim tekniklerinden biri olan dramanın okul öncesi ahlâk eğitiminde nasıl kullanılabileceği ile ilgili literatür taraması yapıldı. Ardından okul öncesi çocukların ahlâk eğitiminde kullanılmak üzere özel olarak hazırlanan drama etkinlikleri okul öncesi öğrencilerden oluşan çalışma gruplarında uygulandı. Uygulama sonuçları rapor haline getirildi.

4. Araştırmanın Önemi

Günümüzde artık çocuklar teknoloji ile iç içe yaşarken diğer taraftan duygu ve davranışlarının manevî anlamda beslenmesi, iyiye-doğruya yönlendirilmeleri daha da güçleşmektedir. Ailede, okulda ve çocuğun bulunduğu bütün ortamlarda ahlâk eğitimin en etkili yöntem ve tekniklerle verilmesi zorunluluk arz etmektedir.

Son yıllarda Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından başlatılan 4-6 yaş grubu eğitimi programları, Türkiye’de okul öncesi dönemde dinî ve ahlâkî eğitime ne kadar ihtiyaç olduğunu ve bu konuya ne kadar önem verildiğini göstermektedir. Okul öncesi çocukların ahlâk eğitiminde drama tekniğinin kullanılmasına ilişkin alan araştırmasını içeren bu çalışmadan elde edilecek sonuçların, hem Millî Eğitim Bakanlığı bünyesindeki okul öncesi eğitim kurumları hem de Diyanet İşleri Başkanlığı’na bağlı 4-6 yaş grubu Kur’an kursları için faydalı olacağı düşünülmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı’nın 4-6 yaş grubu Kur’an kurslarında çocukların eğitiminde ne eğitimcilerin ne de anne-babaların beklentileri sadece Kur’an-ı Kerim okumayı öğretmektir. Amaç, Kur’an-ı Kerim okuma becerilerinin yanında, dinî ve ahlâkî yönden çocuklarımızın gelişimini destekleyecek kazanımlar elde etmelerini sağlayarak, onların ahlâkî gelişimine katkıda bulunmaktır.

Okul öncesi eğitimin planlanması ve uygulanmasında, çocuklara kazandırılması istenen ahlâkî ve toplumsal yeterlikler yerini almalıdır. Mevcut okul öncesi eğitim programına göre, okul öncesi eğitimden ilköğretime geçerken çocukta kazanılması beklenen yeterlikler arasında yardımlaşma, paylaşma ve işbirliği de yer almaktadır (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2016, s. 8).

Okul öncesi eğitim kurumlarında son yıllarda drama tekniği ile eğitimden sıkça söz edilmektedir. Drama, olayın içinde çocuğun bizzat kendisinin yaşayarak öğrenmesine yardımcı olur. Çocuğun sosyalleşmesine katkıda bulunur. “Sosyalleşme, insan yavrusunun toplumun bir üyesi haline gelmesidir, yani ailesinin, akraba ve komşuluk çevresinin, kent ve köyünün ve nihayet ulusunun bir parçası olduğunu öğrenmesidir.” (Kağıtçıbaşı & Cemalcılar, 2017, s. 219). Drama tekniği çocuğun sosyalleşmesinde, çocuğa yaşayarak ve olayları bizzat kendisi tecrübe ederek öğrenme fırsatları sunar. Toplumun sahip olduğu değerleri kazanma ve diğer insanlarla olumlu ilişkiler kurma ve bu ilişkileri devam ettirme becerilerinin kazanılmasında drama tekniğinden faydalanılabilir. Drama sayesinde çocuk, toplumda karşılaşacağı olaylar ve durumlar karşısında ne yapacağı ve nasıl bir tutum takınacağı, karşılaştığı problemlere nasıl çözüm bulması gerektiği vb. konularda

olumlu bir tutum geliştirir. Bir bakıma hayatı ve hayatta karşılaşacağı benzer durumları prova ederek kendisini hayata hazırlar.

Son yıllarda dramanın okul öncesi eğitimde yaygın olarak kullanılır hale gelmesi, “*Drama tekniği ile ahlâk eğitimi nasıl verilebilir?*” sorusuna cevap aramaya yöneltti. Dramanın eğitimde bir teknik olarak kullanılmasına ilişkin bir literatür taraması yapıldığında, okul öncesi dönemde ahlâk eğitiminin drama tekniği ile verilmesine ilişkin yeterli bilimsel çalışma olmadığı görüldü.

Araştırmaya başlarken, öncelikle, “okul öncesi eğitim, ahlâk eğitimi, eğitici drama vb.” konu ile ilgili olabilecek literatür tarandı. Din eğitimi alanında yapılan çalışmaların genellikle, okul öncesi dönemle ilgili olmayıp, ilköğretim ve ortaöğretim seviyesinde Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi derslerinin drama tekniği ile işlenişi ile ilgili olduğu görüldü. Okul öncesi düzeyde ahlâk eğitiminin drama tekniği ile verilmesine ilişkin doktora düzeyinde bir çalışma bulunamadı.

Yapılan literatür taraması gösterdi ki, ahlâkî değerler kavramı, çok geniş bir yelpazeyi içine almaktadır. Örneğin sevgi, saygı, sorumluluk, yardımlaşma, doğruluk, fedakarlık, sabır, hoşgörü, adalet, empati, paylaşma, temizlik vb. ahlâkî değerlerden bazılarıdır. Ancak okul öncesi eğitim programında yer alan değerler bunlarla sınırlı değildir. Millî Eğitim Bakanlığı’nın *Değerler Eğitimi Yönergesi*’nde 27 değer yer almakta ve tüm eğitim kademelerinde bu değerlerin verilmesi öngörülmektedir. Bu değerler şöyle sıralanabilir: Sevgi, sorumluluk, saygı, hoşgörü-duyarlılık, özgüven, empati, adil olma, cesaret, nazik olmak, dostluk, yardımlaşma, dayanışma, temizlik, doğruluk-dürüstlük, aile birliğine önem verme, bağımsız ve özgür düşünebilme, iyimserlik, estetik duyguların geliştirilmesi, misafirperverlik, vatanseverlik, iyilik yapmak, çalışkanlık, paylaşımcı olmak, şefkat-merhamet, selamlaşma, alçakgönüllülük, kültürel mirasa sahip çıkma ve fedakârlıktır (MEB, 2015, s. 4).

Ahlâkî değerlerin sayıca çokluğu araştırmanın konusunu sınırlandırma ihtiyacını doğurdu. Tüm değerlerin tek tek işlenmesi yerine, örnek olarak bir ahlâkî değer çok yönlü olarak işlenmesinin faydalı olacağı düşünüldü. Ahlâkî değerler

arasından örnek olarak “yardımlaşma” değeri seçildi ve bu değerle ilgili özel drama etkinlikleri hazırlanarak alan araştırması planlandı. Dramanın etkili bir teknik olarak ahlâkî bir değer verilmesinde uygulanabilirliğine ilişkin bu araştırmanın sonucunun, diğer ahlâkî değerlerin verilmesi konusunda örnek teşkil edeceği düşünüldü.

Yapılan bu araştırmanın, okul öncesi öğretmenlerine, anne-babalara ve bu konuda bilimsel çalışmalar yapan akademisyenlere yol gösterici olması ve okul öncesi dönem ahlâk eğitiminde niteliği artırıcı yeni araştırmalara vesile olması beklenmektedir.

5. Kapsam ve Sınırlılıklar

Bu araştırma okul öncesi çocuklara ahlâkî değerlerden biri olan yardımlaşma değerinin nasıl verilebileceğini araştırmak amacıyla önce pilot, sonra asıl uygulama olmak üzere iki aşamada gerçekleştirilmiştir.

İlk aşamada yer alan pilot uygulama ile ilgili sınırlılıklar şunlardır:

1. Uygulama yeri: Denizli ili Merkezefendi ilçesi 1200 Evler İlkokulu bünyesindeki iki farklı ana sınıfıdır.

2. Uygulama zamanı: 2015-2016 Eğitim-Öğretim yılının Mayıs ve Haziran aylarındadır.

3. Uygulama için seçilen öğrenci çalışma grubu: Denizli ili Merkezefendi ilçesi 1200 Evler İlkokulu bünyesindeki iki farklı ana sınıfı şubesine devam etmekte olan 5-6 yaş grubu okul öncesi öğrencilerdir. A şubesi 10 kız, 8 erkek öğrenci olup, toplam öğrenci sayısı 18’dir. B şubesi 8 kız, 9 erkek öğrenci olup, toplam öğrenci sayısı 17’dir.

4. Uygulama materyali: Bu amaçla araştırmacı tarafından özel olarak hazırlanan on farklı drama etkinlik örneğini içermektedir.

5. Uygulama kazanımları: “Yardımlaşma” değeri ile ilgili kazanımlar her drama etkinliği için farklı olup, etkinliklerin başında belirtilmiştir.

6. Uygulama süresi: Drama uygulamaları her iki sınıf için beş hafta süreyle haftada ikişer saat olarak planlanmıştır. Bu plana göre drama uygulamaları haftada iki gün, günde birer saat olarak gerçekleştirilmiştir.

7. Uygulama kayıtları: Drama uygulaması öncesinde ve sonrasında çocuklara etkinliğin kazanımlarıyla ilgili sorular sorulması ve çocukların bu sorulara verdikleri cevapların dijital ortamda kaydedilmesinden ibarettir.

8. Uygulama raporu: *Odak grup görüşmesi* tekniğiyle uygulama öncesi ve sonrası çocukların verdikleri cevapların karşılaştırılıp değerlendirilmesi ve yazıya geçirilmesinden ibarettir.

Asıl uygulama ile ilgili sınırlılıklar ise şunlardır:

1. Uygulama yeri: Kastamonu il merkezinde yer alan Candaroğulları İlkokulu bünyesindeki ana sınıfıdır.

2. Uygulama zamanı: 2017-2018 Eğitim-Öğretim yılının Aralık ve Ocak aylarındadır.

3. Uygulama için seçilen öğrenci çalışma grubu: Kastamonu il merkezinde yer alan Candaroğulları İlkokulu bünyesindeki ana sınıfında A şubesine devam eden 5-6 yaş grubu okul öncesi öğrencilerdir. Sınıfta 9 kız, 9 erkek olmak üzere toplam 18 öğrenci mevcuttur.

4. Uygulama materyali: Bu amaçla araştırmacı tarafından özel olarak hazırlanan on farklı drama etkinlik örneğini içermektedir.

5. Uygulama kazanımları: “Yardımlaşma” değeri ile ilgili kazanımlar her drama etkinliği için farklı olup, etkinliklerin başında belirtilmiştir.

6. Uygulama süresi: Drama uygulamaları her iki sınıf için beş hafta süreyle haftada ikişer saat olarak planlanmıştır. Bu plana göre drama uygulamaları haftada iki gün, günde birer saat olarak gerçekleştirilmiştir.

7. Uygulama kayıtları: Drama uygulaması öncesinde ve sonrasında çocuklara etkinliğin kazanımlarıyla ilgili sorular sorulması ve çocukların bu sorulara verdikleri cevapların dijital ortamda kaydedilmesinden ibarettir.

8. Uygulama raporu: *Odak grup görüşmesi* tekniğiyle uygulama öncesi ve sonrası çocukların verdikleri cevapların karşılaştırılıp değerlendirilmesi ve yazıya geçirilmesinden ibarettir.

6. Araştırma Yöntemi

Bu araştırmada literatür taraması, alan araştırması ve odak grup görüşmesi tekniği kullanıldı.

Okul öncesi dönemde drama ile ahlâk eğitimi konusunda araştırmanın ilk adımında literatür taraması yapıldı. Araştırma konusu ile ilgili kavramlar tespit edilerek, kavramsal çerçeve açıklandı. Ahlâk eğitimi konusu çok geniş bir çerçeveye sahip olduğundan, özellikle “yardımlaşma değeri” seçildi. Yapılacak drama etkinlikleri, bu değer esas alınarak hazırlandı. Yardımlaşma konusu, beş alt başlık altında ele alındı. Her bir alt başlıkla ilgili örnek drama etkinlikleri yazıldı. Bu etkinliklerin yazılma sürecinde İslâm Tarihi, hadis literatürü, örnek olaylar, masallar, hikâyeler, öyküler taranarak konuyla ilgili materyaller bir araya getirildi. Kimi zaman da araştırmacı tarafından hikâye, şiir vb. yazılarak drama etkinlikleri hazırlandı.

Uygulama sürecinde araştırma konusunun niteliği sebebiyle, nitel araştırmalarda kullanılan veri toplama araçlarından biri olan “odak grup görüşmesi” tercih edildi. Bu görüşmeler, uygulama ana sınıfında bulunan okul öncesi öğrencilerle gerçekleştirildi. Her drama etkinliği öncesinde çocuklara, ilgili etkinlikteki kazanımlarla ilgili sorular soruldu. Çocukların sorulara verdikleri cevaplar dijital ortamda kaydedildi. Kazanımlarla ilgili hikâye ya da örnek olay vb. çocuklara anlatıldı ve drama etkinliği yapıldı. Uygulamada “drama tekniği”ni kullanarak çocukların hikâyeyi canlandırmalarına rehberlik edildi. Drama uygulaması sonrasında, odak grup görüşmesi ile çocuklara sorular yöneltilerek,

çocukların sorulan sorulara verdikleri cevaplar kaydedildi. Daha sonra etkinlik öncesi ve sonrasında verilen cevaplar yazıya geçirildi, karşılaştırılarak değerlendirme yapıldı.

Uygulama pilot uygulama ve asıl uygulama olmak üzere iki kez yapıldı. İlk uygulama 2015-2016 Eğitim-Öğretim yılı Mayıs-Haziran aylarında Denizli ili Merkezefendi İlçesi'nde bulunan 1200 Evler İlkokulu bünyesindeki iki ana sınıfında yapıldı. A şubesi 10 kız, 8 erkek öğrenci olup, toplam öğrenci sayısı 18, yaşları 5-6 yaş aralığıdır. B şubesi 8 kız, 9 erkek öğrenci olup, toplam öğrenci sayısı 17 olup, yaşları 5-6 yaş aralığıdır. Pilot uygulamada “yardımlaşma” değeri ile ilgili on farklı drama etkinliği, bu iki sınıfta da uygulandı. Uygulamalar haftada ikişer saatten beş hafta sürdü. Etkinlik öncesi ve sonrasında çocuklara sorular soruldu. Alınan cevaplar hem etkinlik öncesinde hem etkinlik sonrasında dijital olarak kaydedildi ve yazıya geçirildi.

Pilot uygulamanın yapılış amacı, asıl uygulama öncesinde okul öncesi dönem çocuklarla yapılacak drama etkinlikleriyle ilgili bazı sorulara cevaplar bulmaktır. Cevap aranan sorular arasında şunlar sayılabilir:

- Okul öncesi dönem çocukların, drama etkinliklerine yaklaşımı nasıldır?
- Drama etkinliklerinde kullanılan dil, çocukların seviyelerine uygun mudur?
- Drama etkinliğinde kullanılacak materyallerin çocukların ilgisini çekecek hale getirilmesi nasıl mümkündür?
- Sınıf ortamı ve sınıfta çocukların kullandıkları faaliyet köşeleri, diğer eşyalar, oyuncaklar, eğitim materyalleri drama etkinliklerinde sahne düzenlemesi ve dekor için pratik kullanıma uygun mudur?
- Drama etkinliklerinde çocukların konsantrasyon süreleri ne kadardır?
- Çocuklar drama etkinliklerine katılmaya istekli midir?
- Çocukların cinsiyet, yaş, fiziksel durum vb. farklılıkları drama etkinliklerine katılım durumlarını etkiler mi?

- Drama etkinlikleri öncesinde odak grup görüşmesi yaparken, etkinlikteki kazanımlarla ilgili çocuklara sorulan sorulara verilen cevaplar ile etkinlik sonrasında sorulan sorulara verilen cevaplar arasında bir ilişki var mıdır?

Bu soruların cevapları doğrultusunda, pilot uygulama sonrasında drama etkinlikleri gözden geçirilerek gerekli düzenleme ve değişiklikler yapıldı. Örneğin dramada kullanılan dil, okul öncesi dönem çocuğunun seviyesine uygun olacak şekilde düzeltildi. Henüz somut evrede olan çocukların, etkinliklerdeki olay ya da konuyu daha rahat kavramaları için dil sadeleştirildi ve bazı özel kavramlar çocukların anlayacağı şekilde özel açıklamalarla birlikte verildi.

Ayrıca konunun anlaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla, etkinliklerle ilgili görsel kaynakların kullanımına özen gösterildi. Örneğin, her etkinlikle ilgili resim, afiş vb. materyaller, hikâye ya da öykü anlatılırken, akıllı tahta aracılığıyla olayın oluş sırasına göre çocuklara gösterildi. Bu sayede, çocukların olayı ya da konuyu somut olarak zihinlerinde canlandırmalarına katkıda bulunuldu. Bu şekilde görsel materyallerin kullanılmasının, çocukların olayların akışını daha rahat takip edebilmelerine ve konuyu daha rahat kavramalarına yardımcı olduğu gözlemlendi.

Drama etkinliği öncesinde, hikâyenin dili kadar, drama uygulayan öğretmenin ses tonu, jest ve mimiklerinin de önemli olduğu gözlemlendi. Olayın akışına uygun ses tonu kullanımı, sesin gerekli yerlerde alçaltılıp, gerekli yerlerde yükseltilmesi, yüz ifadesinin etkin şekilde kullanılması, kimi yerde hikâye anlatmayı keserek çocuklara olayın seyri ile ilgili düşünme payı verilmesi, kimi zaman hikâyenin sonunda son sözü söylemeden çocukların konuyu ne kadar anladıklarını sınamak için açık uçlu ya da onay bekleyen sorular sorulmasının, çocukların hikâyeyi daha kolay anlamalarına yardımcı olduğu dikkati çekti.

Sınıf ortamı, sandalyelerle “U” şeklinde düzenlendi ve çocukların bu düzende oturmaları sağlandı. Önce etkinlikle ilgili sorular soruldu, verilen cevaplar kaydedildi. Daha sonra hikâye ile ilgili görseller sırayla akıllı tahtada açıldı, hikâye araştırmacı tarafından anlatıldı. Burada dikkat edilecek nokta, etkinliğe geçmeden önce ortada oyunu sergilemeye yetecek kadar boş bir alanın bırakılması, gerekli olabilecek dekor malzemelerinin sınıf ortamındaki eşyalardan temin edilebilme

durumunun gözden geçirilmesi, etkinlikte birden fazla sahne varsa, her bir sahne için özel bir yer ayarlanması, diğer malzemelerin canlandırma sırasında ihtiyaca göre kimi zaman gerçek kimi zaman da sanki öyleymiş gibi kullanılacak olması dikkate alınarak, etkinlik öncesinde sınıf ortamında gerekli ön hazırlık yapılması gerektiğidir. Sınıf ortamında mevcut eşyalar, etkinlikte farklı amaçlarla kullanıldı. Örneğin “Derviş Kaşıkları” adlı dramada, çocukların önceki derslerde sınıf öğretmenleri ile yaptıkları mukavvadan metrelerin ucuna birer kaşık bantlayarak sofraya konuldu ve canlandırma bu kaşıklarla yapıldı. “Hz. Muhammed ve Küçük Yetim Kız” dramasında, yetim kıza çarşıdan alınan toka, tarak vb. malzemeler, çocukların oyun köşesinde bulunan oyuncak bebeklerin tarakları ve tokalarından oluşturuldu. “Halil İbrahim Bereketi” adlı dramada ise, her iki kardeşin evlerine ait sahnelerin hazırlanması için, çocukların derslerde kullandıkları iki masa ve etrafındaki sandalyeler ev dekoru olarak tasarlandı ve karşılıklı iki köşeye yerleştirildi. Aynı dramada çocukların okul çantaları, buğday çuvalları olarak kullanıldı. Görüldüğü üzere sınıf ortamındaki mevcut imkânlarla özel bir hazırlık gerektirmeksizin kısa sürede drama sahneleri çocuklarla işbirliği içinde hazırlandı. Hazırlanan sahnede drama etkinliği canlandırıldı. Kimi zaman çocukların dramayı defalarca canlandırmaya istekli oldukları görüldü. Uygulama sonrasında çocuklara kazanımlarla ilgili sorular soruldu ve çocukların bu sorulara verdikleri cevaplar kaydedildi.

Çocukların konsantrasyon süreleri kimi zaman değişmekle birlikte, etkinlik öncesi hazırlık sorularında yaklaşık 5 dakika, hikâye okunurken yaklaşık 5 dakika, canlandırma esnasında yaklaşık 15-20 dakika ve etkinlik sonrası sorular için de yaklaşık 5 dakika olarak gözlemlendi. Çocukların asıl odaklandıkları nokta etkinliğin uygulama aşaması olup, dramayı canlandırmada istekli, neşeli ve dikkatli oldukları görüldü. Canlandırma esnasında sürenin uzaması, çocukların yorulmasına ve dersten kopmalarına sebep olduğundan bazı uygulamalar, çocukların konsantrasyon durumu da dikkate alınarak daha kısa tutuldu. Örneğin “Ben Yardımsever Bir İnsanım” adlı uygulamada kısa mısralardan oluşan 8 kıtalık bir şiir hazırlanmış ancak canlandırma esnasında şiirin 4 kıtası yeterli olduğu görüldü. Bunun nedeni ise, çocukların hareketli, müzikli drama esnasında yorulması ve yorgunluğa bağlı olarak

motivasyonlarının düştüğünün gözlenmesidir. Bununla birlikte uygulama öğretmeninin şiirden istediği 4 kıtayı seçerek uygulamayı planlaması düşünülerek şiirin 8 kıtası da etkinlik metninde yer aldı.

Etkinlik öncesi ve sonrasında çocuklara sorulan soruların cevaplarında kimi zaman bariz değişimler gözlemlendi. Çocukların etkinlik sonrasında verdikleri cevapların daha somut ve drama etkinliğinde bahsi geçen olay ya da şahıslarla ilişkili olduğu dikkati çekti.

Pilot uygulamada edinilen bu birikimler neticesinde asıl uygulama için gerekli düzenlemeler yapılarak drama etkinlikleri asıl öğrenci çalışma grubunda tekrar uygulandı.

Pilot uygulamada seçilen anaokulu, araştırmacının görev yaptığı kurum bünyesinde olduğundan, uygulama için burası tercih edildi. Asıl uygulamanın yapıldığı okul ise, merkezi bir okul olması ve araştırmacıya fiziksel olarak yakınlığı nedeniyle tercih edildi.

Asıl uygulama, 2017-2018 Eğitim-Öğretim yılı Aralık-Ocak aylarında Kastamonu il merkezinde bulunan Candaroğulları İlkokulu bünyesindeki ana sınıfında yapıldı. Uygulama ana sınıfında 18 öğrenci vardı. Etkinlikler haftada ikişer saat olmak üzere beş haftada on etkinlik olarak uygulandı. Bu etkinliklerde pilot uygulamada dikkat çeken noktalar düzeltilerek etkinliklerin uygulamasına geçildi. Mesela çocukların somut öğrenme devresinde oldukları da dikkate alınarak, etkinlikler öncesinde drama ile ilgili görsel hazırlanarak, akıllı tahta yardımı ile öğrencilere gösterildi. Böylece öğrenciler etkinlik için hazır hale geldi ve motivasyonlarının arttığı ve meraklı gözlerle, sessizce ilgili etkinliğe katıldıkları gözlemlendi.

Hem pilot hem asıl uygulamada drama için özel bir mekân ya da dekor arayışı içine girmek yerine, çocukların ders yaptığı sınıfı dramaya uygun hale getirilmesi tercih edildi. Sahne, dekor düzenlemesi ise çocukların sınıf içinde kullandıkları sınıf araç ve gereçleri, şahsi eşyaları vb. arasından seçilerek yapıldı. Çocuklar, tiyatro oynama havasında olduklarından çoğu konuda araştırmacıya yardımcı oldular. Hatta

sundukları yeni fikirlerle drama etkinliğine katkıda bulundular. Etkinlik sonrasında sınıf, kısa sürede tekrar eski haline getirildi.

Yardımlaşma değeri ile ilgili drama örnekleri beş başlık altında sınıflanarak aşağıdaki şekilde planlandı ve uygulandı:

1. Ailede Yardımlaşma

Etkinlik I: Doğum Günü

Etkinlik II: Halil İbrahim Bereketi

2. Toplumda Yardımlaşma

Etkinlik I: Misafir Bekleyen Evler

Etkinlik II: Yaşlı Teyze

Etkinlik III: Bilge Adamın Kaşıkları

Etkinlik IV: Beslenme (Doğaçlama Örneği)

3. Okulda Yardımlaşma

Etkinlik I: Ben Yardımsever Bir İnsanım

4. Çocuk Hikâyelerinden Bir Örnek

Etkinlik I: İncir Ağacı

5. İslâm'da Yardımlaşma

Etkinlik I: Köpeğe Su Veren Adam

Etkinlik II: Hz. Muhammed ve Küçük Yetim Kız

Etkinliklerin ayrıntıları ilgili bölümde gelecektir.

7. Kavram ve Tanımlar

Okul öncesi eğitim, doğumdan, ilkokulun başlangıcına kadar olan çocukluk yıllarını içine alan, bu yaş çocuklarını bireysel özelliklerine ve gelişimsel düzeylerine

uygun, zengin-uyarıcı çevre olanaklarını sağlayan, onların tüm gelişmelerini toplumun kültürel değerleri ve özellikleri doğrultusunda en iyi biçimde yönlendiren bir eğitim sürecidir (Oğuzkan & Oral, 2002, s. 2).

Ahlâk Arapça'da "seciye, tabiat, huy" gibi manalara gelen *hulk* veya *huluk* kelimesinin çoğuludur (İbn Manzûr, 1970, ss. 889-890). Terim olarak ahlâk, insanın iyi veya kötü olarak vasıflandırılmasına yol açan manevî nitelikleri, huyları ve bunların etkisiyle ortaya koyduğu iradeli davranışlar bütünü, bu konularla ilgili ilim dalıdır (Çağrıçı, 1989, s. 1). Bir başka ifadeyle ahlâk, insan topluluklarınca zamanla benimsenen, fertlerin birbirleriyle, aile, toplum, devlet ve bütün insanlarla ilişkilerini düzenleyen kurallar, ilkeler ve inançlar bütünüdür. Kişiler ve gruplarca benimsenen eylem kurallarının tamamıdır (Bolay, 1997, ss. 4-5).

İslâm ahlâkının asıl kaynağı Kur'an-ı Kerim ve onun ışığında oluşan sünnettir (Çağrıçı, 1989, s. 1). Kur'an-ı Kerim'de Hz. Muhammed (sav)'in ahlâkı Yüce Allah tarafından övülmüş ve şöyle buyrulmuştur: "*Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin.*" (Kalem, 68/4). Ayrıca ayetlerde pek çok yerde *salih amel* kavramı geçmekte ve bu kavram tüm iyi iş ve davranışları kısacası ahlâkî davranışları içine alacak şekilde ifade edilmektedir (Çağrıçı, 1989, s. 1). Terim olarak ahlâk, akıl sahibi kişinin kendi özgür iradesiyle bilerek yaptığı davranışları ifade eder. Başka bir ifadeyle ahlâk, insanın karakter yapısını, neyi yapıp neyi yapmayacağını belirleyen, insanın yaptıkları hakkında iyi ve kötü şeklinde değerlendirmelerde bulunulmasını sağlayan kurallar bütünüdür. Daha kısa ifade etmek gerekirse ahlâk, insanların uymak zorunda oldukları davranış kurallarıdır (Okumuş, 2010, s. 29).

Ahlâkî değer ve davranışın ayırt edici özelliği, insan davranışlarının iyi ve kötü olarak nitelendirilmesi veya iyi ve kötü hükümleri çerçevesinde değerlendirilmesidir. Öncelikle ahlâkın, canlılardan sadece insana özgü olan bir inanç ve düşünce sistemi olduğunu unutmamak gerekir. İnsanlar birlikte yaşamasalardı, ahlâktan söz edilemezdi. Bu tersinden de doğrudur, ahlâk olmasaydı, toplumsal hayat da olmazdı. O halde denilebilir ki, güzel/iyi ahlâk, toplumsal hayatın vazgeçilmezidir (Okumuş, 2010, s. 29).

Ahlâkî gelişim, bireylerin doğru ve yanlış davranışları bilinçli olarak benimsemeyi öğrenmesiyle gerçekleşir. Erken çocuklukta kabul gören davranışların “iyi”, ceza gören davranışların “kötü” olduğu düşünülür. Çocuk büyüdükçe değerler ve inançlar işin içine girmeye başlar (Aydoğmuş & Baltaş v.dğr., 2003, s. 84.) Ahlâkî gelişim, kişinin toplumsal değer yargılarını edinerek içinde bulunduğu çevreye uyumunu ve kendi ilke ve değer yargılarını oluşturmasını amaçlar. Ahlâkî gelişim toplumun âdet, gelenek ve göreneklerinin içselleştirilmesi sürecini içermekte ve toplum içinde nasıl davranılması gerektiğinin farkında olunması anlamına gelmektedir. Birlikte yaşanan insanlara karşı görev ve sorumlulukların öğrenilmesi ahlâkî gelişimin bir parçasıdır (Özden, 1998, s. 32).

Karakterin bileşenleri, karakteri oluşturan ve tanımlayan kavramlar demektir. Karakter bileşenlerinin sayısı ile ilgili farklı görüşler vardır. Temelde evrensel kabul edilen altı bileşenden yola çıkılmaktadır. *Josephon Etik Enstitüsü (Josephon Institute of Ethics)*, karakterin altı bileşenini şöyle sıralamaktadır: Dürüstlük, saygı, sorumluluk, adalet, yardımseverlik ve vatandaşlık. Karakterin altı bileşeni, insanın kararlarının, karakterinin ve yaşamının etik değerini artırmaktadır (Çağatay, 2009, s. 6). Yukarıda sayılan karakterin altı bileşeni arasında *yardımseverlik* değerinin zikredilmesi, bu değer araştırmanın konusu olması itibariyle önemlidir.

Drama bir eylemin, olayın, duygunun, kavramın, konunun ya da öykünün, hatta şiirin, çeşitli rollerin, canlı ya da cansız varlıkların, sözel ve sözsüz, kendiliğinden davranışlarla taklit yolu ile temsilî olarak ifade edilmesi, canlandırılmasıdır (Önder, 2010, s. 7). Bir başka ifadeyle drama, doğaçlama, rol oynama ve tiyatro tekniklerinden yararlanarak öğrencilerin bir yaşantıyı, olayı, fikri veya soyut bir kavramı oyunsu süreçlerle canlandırmasıdır. Bir tiyatro ürününün sahnelenmesinde olduğu gibi dramada da öğrenciler kendilerini o atmosferin içinde hissederler (Özden, 1998, s. 172, San, 1996’dan naklen). Demirel ise “Drama, öğrencilerin hangi durumlarda nasıl davranmaları gerektiğini yaşayarak öğrenmelerini sağlayan bir öğretim tekniğidir.” diyerek dramanın yaparak-yaşayarak öğrenme fırsatı sunmasına işaret etmektedir (Demirel, 2004, s. 87).

Okul öncesi eğitim programı, öğretmenin, çocukların gelişimlerini ve öğrenmelerini desteklemesi için amaçlar belirlemesine, etkinlikler planlamasına ve uygulamasına olanak tanıyan ortak bir yapının oluşturulmasını sağlar (Dilek, 2018, s. 1745).

Sosyal-duygusal gelişim, “bireyin doğduğu andan itibaren duygularını kontrol ederek içinde yaşadığı toplumun değerlerini ve toplumdaki rolünü şekillendirdiği, toplumun uyumlu bir üyesi olmasını sağlayan becerileri kazandığı bir süreçtir.” (Küçükturan & Keleş, 2018, s. 199). Sosyal gelişime yönelik kazanımlar çocuğa toplum içinde paylaşımcı, empatik, yardımsever ve diğerkâm olma yolunda rehberlik eder. Böylece, sosyal bir varlık olan insan, diğerlerini de hesaba katarak ve onlarla ilgilenerken yaşamayı öğrenir ve bunu alışkanlık haline getirir. İnsan yardımlaşma, paylaşma, işbirliği ve dayanışma ile sorunların üstesinden daha kolay gelineceğini fark eder. Böylece toplumsal huzur ve barış için gerekli olan tutum ve davranışların sergilenmesinde istekli olur. Bu isteklilik hali, edinilen ahlâkî değerlerin bir gereği ve sonucu olarak ortaya çıkar.

Fiziksel gelişim, gelişim alanlarının temelini oluşturur. Her gelişim alanı diğer gelişim alanlarını etkiler ve diğer gelişim alanlarından da etkilenir (Gürsoy & Özasan, 2018, s. 69). Fiziksel gelişim çocuğun motor, duygusal, sosyal, bilişsel ve dil gelişimine olumlu ya da olumsuz yönde tesir eder. Hatta okula başlama çağında çocuğun sahip olduğu fiziksel özellikler ve gelişim durumu çocuğun okula hazır bulunuşluk durumunu da etkiler. Çocuğun sahip olduğu olumlu fiziksel özellikler örneğin boy-kilo dengesi, sağlıklı bir vücut yapısı, çocuğu yaşlıları ile kuracağı ilişkilerde ve öğrenme ortamlarında olumlu etkilerken, çocuğun fiziksel olarak yaşlılarından geri kalması, çok zayıf ya da çok kısa olması, çelimsiz bir vücut yapısına sahip olması, kendisini yaşlıları karşısında daha güçsüz ve yetersiz hissettirecek, bu da diğer gelişim alanlarına olumsuz olarak yansiyacaktır. Bu sebeple, doğumdan itibaren düzenli ve dengeli beslenme, spor vb. alışkanlıklarla çocuğun fiziksel gelişimi her yönden desteklenmelidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEĞER VE AHLÂK

1. Değer

Değerler, toplum için bir ölçüm aracı olarak topluma yön verirler. Değerler, ideal davranış biçimleri veya hayat amaçları hakkındaki inançlar, davranışlara yön gösteren ölçülerdir. Diğer bir ifadeyle değer bir nesneye, varlığa veya faaliyete, bireysel ve toplumsal açıdan tanınan önem ya da üstünlük demektir (Aydın, 2010, s. 16).

Eğitime bakan yönüyle değer bir varlığın ruhsal, sosyal, ahlâkî ya da güzellik yönünden taşıdığı düşünülen yüksek ya da yararlı nitelik olarak tanımlanmıştır (Kaymakcan, 2010, s. 10).

Hökelekli'ye göre değer, davranışlarımıza yol gösteren, rehberlik eden inançlar ve kurallardır. Eylem ve davranışlarımızın yerindeliğini, etkililiğini, güzelliğini, ahlâkîliğini belirlemeye hizmet eden ilke ve standartlardır. Bir davranışın veya amaç ve hedefin diğerinden daha üstün olduğuna kabul ettiğimiz değerlerle karar veririz (Hökelekli, 2010, s. 4).

Güngör, ahlâkın değişmeyen değerleri olduğunu ve bunların bütün zaman ve mekânlarda geçerli olageldiğini ifade eder. Güngör'e göre, âciz olanlara şefkat ve merhamet göstermek, başkalarının kişiliğine saygı göstermek, yakınlarına yardım etmek, dürüst davranmak vb. değerler çeşitli toplumlarda ve ayrı zamanlarda birbirinden farklı şekiller almış, fakat şekillerin arkasındaki prensipler değişmemiştir (Güngör, 2008, ss. 21-22).

Hökelekli'ye göre ahlâkî, dinî, toplumsal, ekonomik, bilimsel, sanatsal ve siyasî olmak üzere çeşitli değer alanlarından söz edilebilir. Çoğu zaman bunlar iç içe, bir arada bulunurlar. Mesela “yaşlılara saygı” gibi toplumsal bir değer, hem dinî hem de ahlâkî bir değerdir. Fakat bunlar içerisinde en önemli olanı ahlâkî değerlerdir.

Diğer bütün değerler ahlâkî değerlerle ilişkilidir. Ahlâkî amaç ve hedeflerden kopuk olan din, siyaset, ekonomi ve sanat insanın olgunlaşmasına katkıda bulunamaz (Hökelekli, 2010, s. 5). Din eğitiminde öncelikli hedeflerden biri de, ahlâkî ilkelerin özümsemesi ve ahlâkî tutum ve davranışlar sergileyen bireylerden oluşan bir toplum meydana getirmektir.

Akbaş, değer konusunda benzer noktaları öne çıkarmakta ve değeri, “bireyin çevresiyle etkileşimi sonucunda içselleştirdiği ve bireyin davranışlarını yönlendiren standartlar” olarak tanımlamaktadır. Bu tanım, değerlerin bireyler tarafından kazanılma sürecini ön plana çıkarmaktadır. Değerlerin bireysel yönünde güdü, karar verme, tutum, inanç, ihtiyaç gibi kavramlar ağırlık kazanmaktadır. Toplumsal anlamda değerler ise, toplumca en iyi, en doğru ve en faydalı olduğu kabul edilen şeylerdir (Akbaş, 2008).

Literatürdeki değer tanımlamaları ve değerlerin özellikleri ile ilgili yazılanları inceleyen Dilmaç, değerlerin özelliklerini dört maddede özetlemiş ve değerler hakkında şu ifadelere yer vermiştir. Değerler:

1. Toplum ya da bireyler tarafından benimsenen birleştirici olgulardır.
2. Toplumun sosyal ihtiyaçlarını karşıladığına ve bireylerin iyiliği için olduğuna inanılan ölçütlerdir.
3. Sadece bilinç değil, duygu ve heyecanları da ilgilendiren yargılardır.
4. Bireyin bilincinde yer eden davranışı yönlendiren güdülerdir (Kaymakcan, 2010, s. 11).

Değerlere uygun bir ahlâk eğitimi önce ailede başlar. Aile, çocuğun ilk okulu, anne-babası da ilk öğretmenleridir. Ailede başlayan bu süreç, okul öncesi eğitimle devam eder. Okul öncesi eğitim programı çerçevesinde çocuklara verilecek değerler eğitimi, ahlâk eğitiminin temelini oluşturur. Okul öncesi dönemde ahlâk eğitiminin etkili tekniklerle verilmesi, çocukların ileriki hayatlarını şekillendirmede ve topluma ahlâkî bir boyut kazandırmada önem arz eder.

1.1. Değerlerin Önemi

İnsanların bir arada yaşadığı her alanda değerler vardır. Değerlerden soyutlanmış bir toplumsal hayat düşünülemez. Birtakım temel değerler, dünyanın her yerinde takdir ve teşvik görür. Nezaket, dürüstlük, adalet, sevgi, saygı, yardımseverlik, cesaret, çalışkanlık bunların başında gelir. Bireyin yaşama hakkı, onuru, özgürlüğü, eşitliği, karşılıklılık (kendine yapılmasını istemediğin şeyi sen de başkalarına yapma) gibi esas itibariyle adalet ilkesi kapsamında olan evrensel değerler her insanın doğasında var kabul edilir. Çocuk doğduğunda bunları oluşturabilecek bir potansiyele sahiptir (Hökelekli, 2010, s. 5). Çocuğun fitratında var olan bu potansiyel aile, çevre ve okul vb. tarafından desteklenmeli ve çocuğa ahlâkî tutum ve davranışların kazandırılması konusunda gerekli eğitim süreci planlanmalıdır.

Bir toplumda güven, barış, adalet, hakkaniyet, merhamet, sorumluluk gibi değerlerin sarsılması, bazı değerlerin kaybolması ve önemini yitirmesi durumunda çocuklar ve gençler sağlam bir karakter ve bütünleşmiş bir kişilik geliştiremezler. Çünkü değerler, davranışlarımıza yön veren ilke ve standartlardır (Hökelekli, 2010, s. 5). Çocuk, değerlerin yaşandığını somut olarak görüp tecrübe etmelidir. Küçük yaşta ahlâkî değerlerin yaparak-yaşayarak öğretilmesi, öğrenmede kalıcılığı artıracaktır.

Değerler eğitimi ailede başlar ancak, eğitim kurumlarında formal olarak, çevrede ve toplumda ise informal olarak devam eder. Aile bireyleri arasındaki yakın ve sıcak iletişim, çocukların maddî ihtiyaçları kadar psikolojik ve manevî yönden tatmini açısından büyük önem taşır. Çocuğun vicdanı, anne-baba ve diğer aile büyüklerinin kuralları ile şekillenmeye başlar. Bu yüzden aile iyinin, doğrunun, güzelin, kutsalın fark edilmesi ve ortak bir yaşam süreci içerisinde öğrenilip içselleştirilmesinde etkili kaynaklardan biridir. Çocuk, bilişsel ve duygusal yönden kendini bağımsız olarak yönetme becerisini gösterecek bir zamana kadar aile değerlerine bağlı olarak hayatını sürdürür. Hatta çocuğun ailede öğrendiği birçok davranış kuralı ve örneği hayatının sonuna kadar ona rehberlik eder. Çocuk bunları

zaman içerisinde geliştirir, genişletir, var olanı değiştirip yerine yenilerini koyabilir (Hökelekli, 2010, s. 5).

Günümüzde yaşanan hızlı teknolojik gelişmeler ve buna bağlı yaşanan toplumsal değişimlerin ailenin çocuklarına rehberlik etme işlev ve görevini büyük ölçüde zorlaştırdığı söylenebilir. Anne-babalar, çocuklarına her şeyin en güzelini en iyi şekilde öğretmeyi istemekte ancak çoğu anne-baba çocuğuna ne öğretmesi, nasıl davranması gerektiği hususunda büyük gel-gitler yaşamaktadır. Aile, çocuğa verilecek eğitimin planlanmasında başrolde-dir ama bu eğitimin nasıl gerçekleşeceği konusunda ailenin tereddütleri vardır. Değişen sosyal yaşamla kadının iş hayatında aktif rol alması vb. koşullar, çocuğu aile yuvasının eğitici, sıcak ve huzurlu ortamından mahrum bırakmaktadır. Ailenin vereceği eğitimin bir devamı olarak okul öncesi eğitim kurumlarında çocuğa verilecek ahlâkî eğitimin iyi planlanması ve eğitim sürecinin başarıyla uygulanması gerekmektedir.

Bir toplumun geleceği, iyi yetişmiş ve sağlam karakterli bireylere bağlıdır. Okul öncesi eğitimin giderek yaygınlaştığı ve okul öncesi okullaşma oranının kırsal kesimlerde giderek arttığı göz önüne alınırsa, okulun etki alanının daha fazla genişlemesine bağlı olarak değerler eğitiminin en etkili ve sistemli olarak okul şartlarında yürütülmesinin önem kazandığı bir dönemde yaşadığımız görülmektedir. Öğrenim çağındaki her bireyin olumlu ahlâkî ve insanî nitelikler kazanması, uygun tercihlerde bulunup doğru kararlar vermesi ve iyi davranışlar ortaya koymasına yardımcı olacak değerler ve becerilerle donanımlı olarak yetiştirilmesi eğitim kurumlarının hedefleri arasındadır (Hökelekli, 2010, ss. 7-8).

Ahlâkî değerler, öğrenim programları içinde önemli bir yer tutmalı ve okul öncesi dönemde ahlâkî değerlerin öğretilmesi sağlanmalıdır. Değerler eğitimi konusunda yeterli donanıma sahip öğretmenlerin yetiştirecekleri öğrenciler ahlâkî değerleri kazanarak, hem kendi varoluşlarına hem de içinde buldukları topluma gerekli katkıları sağlayacaklardır (Hökelekli, 2010, s. 8).

1.2. Türk Millî Eğitimi ve Değerler

1973 tarihli Türk Millî Eğitimi Temel Kanunu'nda, "Türk Millî Eğitimi'nin Genel Amaçları" başlığı altında, öğrencilere kazandırılması hedeflenen bazı insanî değerlerden söz edilmektedir. Türk milletinin bütün fertlerini, "Beden, zihin, ahlâk, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan, yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek" ifadesine yer verilmektedir. Öğrencilere ahlâkî değerlerin kazandırılması, Türk Millî Eğitimi'nin amaçları arasında önemli bir yer tutmaktadır. Değerler eğitimi, okulda verilen tüm derslerin ve tecrübe edilen tüm yaşantıların ortak hedefi olmalıdır. Sadece belli derslerde, belli ünite ve konularla sınırlı kalan bir değerler eğitimi, tam olarak hedefine ulaşamaz. Değerler eğitimi, kişilik sahibi bireyler yetiştirmede eğitimin tüm basamaklarında ortak hedef haline gelmelidir. Değer eksenli etkinliklerle zenginleştirilmiş bir eğitim programı sayesinde "iyi, ahlâklı ve kişilik sahibi" iyi insan ve iyi vatandaş yetiştirmek mümkün olur.

Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan *Değerler Eğitimi Yönergesi* (MEB, 2015)'nin amaçları arasında çocukların ahlâk eğitimi ile ilgili olarak özellikle şunlar sayılabilir:

- "Öğrencilere, başkalarının haklarına saygı duyma, görevini yapma ve sorumluluk yüklenen birey olma bilincini kazandırmak,
- Öğrencilerin, millî ve evrensel kültür değerlerini tanımasını, benimsemelerini, geliştirmelerini bu değerlere saygı duymalarını sağlamak,
- Öğrencileri kendilerine, ailelerine, topluma ve çevreye olumlu katkılar yapan, kendisi, ailesi ve çevresi ile barışık, başkalarıyla iyi ilişkiler kuran, işbirliği içinde çalışan, hoşgörülü ve paylaşmayı bilen, dürüst, erdemli, iyi ve mutlu vatandaşlar olarak yetiştirmek,

- Öğrencilere, toplumun bir üyesi olarak beden ve ruh sağlığının yanı sıra ailesinin ve toplumun sağlığını korumak için bilimsel süreçlere ve ahlâkî değerlere uygun olarak karar verme alışkanlığını kazandırmak,

- Öğrencilere temel insanî değer ve erdemleri kazandırma, değerlere karşı duyarlılık oluşturma ve onları davranışa dönüştürme konusunda yardımcı olmak,

- Öğrencilerimizin millî, manevî ve evrensel değerleri hayata geçirmelerini sağlayarak toplumsal dayanışma ve bütünleşmeye katkı sağlamak.”

Tüm bu değerler, okul öncesi dönemde yapılacak etkili eğitim ve öğretim programları ile öğrencilere kazandırılmalıdır. Millî eğitimin amaçları doğrultusunda okullarda değerlerin kazandırılması adına çağın gerekleri de düşünülerek yeni düzenleme ve planlamalar yapılmalıdır. Öğrencilerin sadece bilişsel gelişimleri değil, aynı zamanda duygusal, sosyal ve ahlâkî gelişimleri de hedeflenmelidir. Ders içi ve ders dışı yapılacak her bir etkinlikte, ders ayrımı söz konusu olmaksızın değerler eğitimi *örtülü hedef* olarak benimsenmelidir. Zira, değerler eğitimi sadece Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretmenlerinin derslerde işleyecekleri belli konulardan ya da sınıf öğretmenlerinin haftalık yapacağı rehberlik faaliyeti içinde ele alınan konulardan ibaret değildir. Zira, eğitimin hiçbir safhasının değerler ve ahlâk eğitiminden ayrı ve kopuk olduğu düşünülemez. Öğretmen yapacağı her faaliyette, öğretimin yanı sıra değer ve ahlâk eğitimi esas alan bir metot benimsemeli ve derslerini bu şekilde işlemeyi alışkanlık haline getirmelidir. Hangi branş öğretmeni olursa olsun, öncelikli olarak değerler eğitimi konusunda tam donanımlı olarak yetiştirilmeli ve öğrencilere nitelikli bir eğitim verilmesi yolunda gereken çaba sarf edilmelidir.

Bu görüşler çerçevesinde eğitim sistemimizde değerlere yer veren yeni programların planlanması ve uygulanması, yeni yetişen nesillerin ahlâkî değerlerle donatılması açısından büyük önem arz etmektedir.

Drama tekniği ile yaparak-yaşayarak öğrenme, bilişsel alanda olduğu gibi ahlâk ve değerler alanında da etkili bir yöntemdir. Öğrenciler en iyi yaparak ve yaşayarak öğrenirler. Okul öncesi eğitim programları planlanırken, değerler eğitimi

başlığı altında ahlâk eğitimine yer verilmeli ve küçük yaşta çocuklara ahlâkî tutum ve becerilerin kazandırılması hedeflenmelidir.

1.3. Din ve Değerler

Bütün toplumlar sahip oldukları dinî, ahlâkî, sosyal, kültürel vb. değerleri gelecek nesillere eğitim yoluyla aktarmak ister. Toplumun sahip olduğu inanç sistemi ve dinî inanışları değerleri yakından etkiler. İslâmiyet'te Allah'ın emir ve yasakları doğrultusunda ahlâkî değerler insanın söz, davranış ve tutumlarına esas teşkil etmektedir. Ahlâkî değerlerin somut olarak nasıl yaşanabileceği konusunda, Kur'an-ı Kerim'de Hz. Muhammed (sav)'in ahlâkî övülmekte ve *“Sen elbette yüce bir ahlâk üzere sin.”* (Kalem Suresi, 68/4) buyrulmaktadır. Bir başka ayette insan hayatında temel bir değer olan güzel ahlâk konusunda Hz. Muhammed (sav), mü'minler için *“güzel bir örnek”* olarak sunulmakta ve şöyle buyrulmaktadır: *“Andolsun, Allah'ın Resûlünde sizin için; Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır.”* (Ahzab Suresi, 33/21).

Değerler eğitimi, *“Bireyin, bir bütün olarak yetişmesi ve sosyal hayatta yapıcı bir hayat sürmesi için bilgi, beceri, tutum ve değerleri elde etmesine katkıda bulunmak amacıyla yapılan bilinçli bir eğilimdir/çabadır.”* (Bazarkulov, 2008, Kirschenbaum'dan naklen, s. 41).

Değerler eğitiminin iki hedefi vardır. Birincisi *“öğrencilerin değer gelişimine yardımcı olmak ve bireyin tatmin edici bir yaşam kurmasına hizmet etmek”*, ikincisi ise, *“öğrencilerin diğerlerinin haklarına saygı gibi ahlâkî tutum ve davranışları benimsemesine yardımcı olmakla sosyalleşmesine katkı sağlamak”* yani ahlâk eğitimidir (Bazarkulov, 2008, Kirschenbaum'dan naklen, s. 41).

Ahlâk eğitimi, karakter eğitimini içine alan geniş bir kavramdır. Lickona, karakter eğitimini, erdemi geliştirmek için kasıtlı bir çaba olarak nitelendirmekte ve erdemlerin, iyi bir karakterin temelini oluşturduğuna işaret etmektedir (Lickona, 1999). Doğan ve Tosun'a göre *“karakter eğitiminin amacı, bireyin kendine egemen olmasını sağlamak, ahlâk eğitiminin amacı da insana davranışlarının iyiliğini,*

kötülüğünü denetlemesine yardım edecek ilke ve kuralları kazandırmak” tır (Doğan & Tosun, 2003, s. 139).

“Din, bireysel ve toplumsal hayata yön veren önemli öğüt ve taleplere sahip olması yönüyle etkin bir değer sağlayıcıdır. Bireyler dini özümserken dinden gelen değerleri de özümserler, dinin değer verdiklerine değer verirler.” (Kaymakcan, 2010, s. 11). İnsanın fitratında doğuştan var olan ancak belli bir olgunluk yaşıyla kendini gösteren vicdan, insanın iyiyi kötüden ayırt etmesinde ona yol gösterir. Vicdan, insanda ahlâkî yargı gücü olarak gelişir ve aynı zamanda değer duygusu için sağlam bir temel oluşturur (Soykan, 2007, s. 52). Vicdanın gelişimi ile birlikte, dinin emrettiği iyi ahlâk sahibi olma ve ahlâklı davranışlarda bulunma emri, ahlâkî değerlerin çıkış noktasını oluşturur.

Ahlâk ve değer arasındaki ilişki, ikisinin de “iyi” peşinde koşmasından kaynaklanır. Ahlâkta daima “iyi” ve “kötü” kategorileri rol oynar. Esasen insanın bu kategorilere dâhil etmediği anlayış, hareket ve düşünce yok gibidir. Zaten bütün ahlâk hükümleri birer değer hükmüdür. “Yardımseverlik bir fazilettir”, “Ali dürüsttür”, “Ben inanıyorum ki arkadaşım yalan söylemez” gibi hükümler hem ahlâk hem de değer hükümleridir (Bolay, 2007, s. 61).

Ahlâkî değerlerin “evrenselleştirilebilir” (Poyraz, 2007, s. 87) olması, ahlâkî değerlere eğitimin her aşamasında, eğitimin örtülü hedefi olarak yer verilmesinin önemini ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda değerler eğitimi ile ahlâk eğitiminin ortak amaca hizmet ettiği söylenebilir (Lickona, 1999; Doğan & Tosun, 2003). Din, evrensel değerler içerdiğinden, ahlâk da evrenseldir ve eğitimin vazgeçilmez bir değeridir.

1.4. Değerler Eğitimi

Eğitimin hedeflerinden biri de değer yaratmak ve değerleri kazandırmaktır. Böylece bireylerin sorumlulukları paylaşması, çevresine ve çevresinde yaşayan canlılara daha duyarlı olması, kendini yönetmesi ve geliştirmesi ve bu yolla toplumsal yaşamdaki ilişkilerini geliştirmeleri sağlanır (Uyanık Balat & Özdemir Beceren, 2010, s. 59).

Geçmişten günümüze değerler eğitimi ülkemizde farklı evrelerden geçmiştir. Değerler eğitimi kimi zaman ayrı bir ders olarak karşımıza çıkmış, kimi zaman da diğer derslerin içerisinde öğrencilere verilmeye çalışılmıştır. Değerler eğitiminin ayrı bir ders olarak verildiği dönemde, “musâhibât-ı ahlâkiye” adı altında bir ders okutulmuştur. Dersin içeriği şöyledir:

“Bu derste pek çeşitli ahlâk sorunları ele alınır, bu sorunlara dair gerçek hayattan alınmış fıkra ve hikâyeler anlatılır, birçok değerlere dair eğitsel, aynı zamanda ilginç düşünceler ortaya atılırdı. Şüphesiz bunlar öğrencilerin dimağında yer eder, alışkanlık doğururdu.” (Yazıcı, 2006, s. 514). Ahlâk eğitiminde hikâyeler anlatılmasının çocuklara ahlâkî değerlerin kazandırılması konusunda önemli bir bakış açısı kazandırdığı düşünülebilir.

Değerler öğretilir ve öğrenilebilir olgulardır. İnsan değerleri öğrenmiş olarak doğmaz, değerler sonradan öğrenilir. Değerlerin değişik toplumlarda değişik şekiller alması ve farklı olarak değerlendirilmesi de onların sonradan öğrenilmiş olduğunu gösterir. İnsan hangi durumda nasıl davranması gerektiğini, içinde yaşadığı toplumun yetişkin bireylerinden veya yaşlılarından öğrenir. O halde eğitimin bir konusu olan değerler, sadece okullarda verilen derslerden ibaret değildir, bütün toplum bir okul ve her insan da bu okulun hem bir öğrencisi hem de bir öğretmeni konumundadır (Aydın, 2010, ss. 16-17). Değerler toplumsal etkileşim yoluyla bireylerce benimsenmekte ve nesilden nesile kültürel bir miras olarak aktarılmaktadır. Davranış bilimciler ve sosyal psikologlar değerlerin bir yandan bireysel tutum ve davranışları ve bilişsel süreçleri etkilediğini diğer yandan toplumun kültürel kalıplarıyla etkileşimde bulunduğunu ve onları yansıttığını kabul etmektedirler. Bireylerin her davranışı dolaylı ya da dolaysız olarak değerler tarafından yönlendirilmektedir (Uyanık Balat & Özdemir Beceren, 2010, s. 59).

Eğitimin temelini teşkil eden okul öncesi dönemde ise çocuk kendisine verilen değerleri öğrenmeye yatkın ve bu değerleri hayatta ilke edinmeye müsait bir durumdadır. Bu yüzden okul öncesi dönemde çocuğa verilecek ahlâkî değerler eğitimi onun hayatında önemli bir yer tutar. Sonraki yıllarda eğitim-öğretim hayatı ve yaşamının diğer alanlarında okul öncesi dönemde alınan ahlâkî değerler, eğitimin

temelini oluşturur. Çocuk tüm tutum ve davranışlarını, aldığı bu eğitim çerçevesinde şekillendirir.

Değerlere ilişkin bilgilerin öğrenilmesi yaşam boyu devam eder. Fakat ilk bilgiler erken dönemlerde kazanılmaya başlar ve kişiliğin olduğu dönemlere yani son ergenlik dönemine kadar devam eder. Bundan sonra değerlere ilişkin değişimler olabilir fakat temel değerler artık oluşmuştur (Uyanık Balat & Özdemir Beceren, 2010, s. 59).

Okul öncesi dönem diğer tüm gelişim alanlarında olduğu gibi sosyal, duygusal gelişimin de temellerinin atıldığı dönemdir. Çocuğun bu dönemde geçirdiği yaşantılar ileriki dönemlerde duygusal sağlığını ve sosyal yaşantısını etkileyecektir. Okul öncesi dönemde çocuklar, diğer çocuklarla etkili sosyal iletişim kurma ve arkadaşlık geliştirmeyi öğrenirler. Çocuklar, aileleri dışındaki bireylerle de sosyal iletişime girmeyi öğrenme sürecindedirler. Bu süreçte kazanılan beceriler arasında diğer kişilerin duygularını anlama, empati kurmayı öğrenme ve gruplara etkili katılımın öğrenilmesi yer alır. Bu yaşta çocukların geliştirdiği arkadaşlıkların birçoğu çok uzun süreli değildir. Fakat iyi arkadaş olabilmek ve arkadaş edinebilmek, gerekli becerilerin öğrenilmesi için ihtiyaç duyulan ortamları sağlaması açısından önemlidir (Uyanık Balat & Özdemir Beceren, 2010, ss. 59-60). İnsanî ilişkilerin devamı için gerekli ahlâkî ilkeler, okul öncesi dönemde yerleşmeye başlar.

Okul öncesi dönemde doğrudan doğruya bir din eğitiminden çok, dolaylı bir din eğitimi söz konusudur. Bu dönemde çocuğun psikolojik yapısı ve bireysel farklılıkları dikkate alınarak ona verilecek din eğitiminde daha ziyade, onun duygularına ve gönlüne hitap edilmeli, el becerilerine ve oyun faaliyetlerine dinî ve ahlâkî unsurlar katılmalıdır (Tavukçuoğlu, 2002, s. 52).

Yaşamın ilk yıllarından itibaren gelişmeye başlayan kişilik, 6 yaşlarında ana hatlarıyla belirgin bir hâl alır. Bu yaşta çocukta belli başlı yönelişlerin birçoğu kökleşmiş ve yerleşmiş olur. Bilimsel araştırmalar, bireyin karakterinin okul öncesi dönemde biçimlenmeye başladığını, sonradan bunları değiştirmenin imkânsız denecek kadar zor olduğunu, çocukluk yıllarında kazanılan davranışların ve

özelliklerin, ferdin daha sonraki yapısını ve hayat anlayışını biçimlendirdiğini ortaya koymaktadır. Çocuk 6 yaş sonuna kadar olan dönemde, öğrenmeye ve eğitimeye açıktır. Kişilik gelişiminin % 60'ı bu yaş dönemi sonuna kadar tamamlanır. Bu yaştan sonra kişiliği değiştirmek oldukça zordur (Tavukçuoğlu, 2002, s. 56). Okul öncesi eğitimle bu yaş dönemi, en iyi şekilde değerlendirilmeli ve ahlâkî prensiplerin temelini teşkil edecek bir öğretim programı çerçevesinde temel prensiplerin verilmesi için fırsat kollanmalıdır.

1.5. Okul Öncesi Dönemde Değerler Eğitimi

Temel olarak değerler eğitimi kapsamında literatürde ortak bazı değerlerin yer aldığı görülmektedir. Bunlar şu şekilde sıralanabilir: Dürüst, azimli, sorumluluk sahibi, affedici, açık görüşlü, cesaretli, yardımsever, öz denetime sahip, iç kontrol-iç disiplin sahibi, sevecen, neşeli, bağımsız-kendine güvenen, nazik, akıllı düşünen, sadık-vefalı, mantıklı-tutarlı, yaratıcı işbirliği yapan. Bu değerler her insanın yaşadığı çevre ve deneyimleriyle yakından ilgilidir ve her insanda bu temel değerler aynı zamanda kişilik özelliği olarak karşımıza çıkar (Uyanık Balat & Özdemir Beceren, 2010).

Çocuk, doğumundan itibaren aile bireyleriyle iletişim ve etkileşim halindedir. Çocuğun ailesindeki bireylerle kurduğu ilk ilişkiler, sosyal gelişimin de başlangıcıdır. Sosyal gelişim, “diğer insanlarla ilişkilerde, duyguların, düşüncelerin ve davranışların düzenlenmesi”ni kapsamaktadır. Sosyalleşme de sosyal gelişimle ilgili bir kavramdır ve “çocuğun eğitim, öğretim, gözlem, deneyim, beceri kazanımı ve davranışlardan oluşan bir süreçte topluma uyumlu hale gelmesidir.” (Gülay, 2010, ss. 65-66). Çocuğun sosyalleşmesinde, anne-baba ve yakın büyükler etkilidir. Çocuk, anne ve babasının hem şahsiyetlerinin hem de onların temsil ettiği kültür değerlerinin, adet ve geleneklerin etkisi altında kalır (Güngör, 2000, ss. 57-58). Ailede başlayan sosyalleşme süreci ve değer kazanımı, çocuğun okul öncesi eğitim kurumuna başlamasıyla birlikte okul öncesi eğitim programı içinde verilen değerler eğitimi ile devam etmektedir.

Okul öncesi dönem çocuklarda değerlere ilişkin bilgilerin temellerinin atıldığı ilk dönemdir. Geleneksel olarak okul öncesi eğitim kurumlarının ana hedefi çocukların erken sosyalleşmesi ve akademik becerilere hazırlığın geliştirilmesi olarak görülür. Kaliteli bir okul öncesi eğitim programı akademik becerilerin yanında karakter eğitimi, sosyal ve duygusal becerilerin geliştirilmesi ve toplumsal değerlere yer verme gibi hedefleri içermelidir (Uyanık Balat & Özdemir Beceren, 2010).

Gülay'a göre, çocuk, sosyalleşmeye anne-babadan gelen tek yönlü mesajları kabul ederek başlamakta ve yaşamın ilk yıllarında sosyalleşmenin temeli *bağlanma* ile atılmaktadır. Çocuğun annesiyle kurduğu iletişimde, çocuğun ihtiyaçlarının annesi tarafından zamanında ve eksiksiz olarak, sevgi dolu ve ilgili bir yaklaşımla karşılanması, güvenli bağlanmayı sağlar. Bu sayede çocuk, ileriki yaşamında kişiler arası iletişimde olumlu ve sağlıklı ilişkiler kurabilir (Gülay, 2010, s. 66).

Ailede başlayan sosyalleşme süreci, çocuğun okul öncesi eğitim kurumuna başlamasıyla okulda devam eder. Okul bu anlamda sosyal, duygusal, ahlâkî, kültürel vb. gelişim alanlarında çocuğun yetişmesine katkıda bulunan eğitim ortamları sunar.

Değerlerin formal yoldan verilmesinde, okul hayatının her aşaması uygun fırsatlar sunmaktadır. Okul, toplumun sahip olduğu ahlâkî değerlerin çocuğa verilebilmesi için bir dizi programlı çalışmaların yapılabileceği bir eğitim sürecini başlatır. Değerlerin kazanılmasında okul öncesi eğitim oldukça önemlidir, küçük yaşta öğrenilen değerlerin alışkanlık hâline gelmesi ve pekişmesi çocuğun okulda aldığı değerler eğitimiyle devam etmektedir. Bunun için okulda başta öğretmenler olmak üzere tüm personele görevler düşmektedir (Aydın, 2010, s. 17). Bu konuda hem öğretmenler hem anne-babalar hem de okul öncesi eğitimde görev alan tüm personelin bilmesi gereken bazı temel ilkeler vardır. Okul öncesi eğitimin dayandığı bu temel ilkeler şunlardır:

1. Okul öncesi eğitimi çocuğun gereksinimlerine ve bireysel farklılıklarına uygun olmalıdır.

2. Okul öncesi eğitimi çocuğun motor, sosyal ve duygusal, dil ve bilişsel gelişimini desteklemeli, öz-bakım becerilerini kazandırmalı ve onu ilkokula hazırlamalıdır.

3. Okul öncesi eğitimi kurumlarında çocukların gereksinimlerini karşılamak amacıyla demokratik eğitim anlayışına uygun öğrenme ortamları hazırlanmalıdır.

4. Etkinlikler düzenlenirken çocukların ilgi ve gereksinimlerinin yanı sıra çevrenin ve okulun olanakları da göz önünde bulundurulmalıdır.

5. Eğitim sürecinde çocuğun bildiklerinden başlanmalı ve deneyerek öğrenmesine olanak tanınmalıdır.

6. Çocukların Türkçe'yi doğru ve güzel konuşmalarına gereken önem verilmelidir.

7. Okul öncesi dönemde verilen eğitim ile çocukların sevgi, saygı, işbirliği, sorumluluk, hoşgörü, yardımlaşma, dayanışma ve paylaşma gibi duyu ve davranışları geliştirilmelidir.

8. Eğitim, çocuğun kendine saygı ve güven duymasını sağlamalı, ona öz denetim kazandırmalıdır.

9. Oyun, bu yaş grubundaki çocuklar için en uygun öğrenme yöntemidir. Bütün etkinlikler oyun temelli düzenlenmelidir.

10. Çocuklarla iletişimde, onların kişiliğini zedeleyici şekilde davranılmamalı, baskı ve kısıtlamalara yer verilmemelidir.

11. Çocukların bağımsız davranışlar geliştirmesi desteklenmeli, yardıma gereksinim duyduklarında yetişkin desteği, rehberliği ve yetişkinin güven verici yakınlığı sağlanmalıdır.

12. Çocukların kendilerinin ve başkalarının duygularını fark etmesi desteklenmelidir.

13. Çocukların hayal güçleri, yaratıcı ve eleştirel düşünme becerileri, iletişim kurma ve duygularını anlatabilme davranışları geliştirilmelidir.

14. Programlar hazırlanırken aile ve içinde bulunulan çevrenin özellikleri dikkate alınmalıdır.

15. Eğitim sürecine çocuğun ve ailenin etkin katılımı sağlanmalıdır.

16. Okul öncesi eğitim süreçleriyle rehberlik hizmetleri bütünleştirilmelidir.

17. Çocuğun gelişimi ve okul öncesi eğitimi programı düzenli olarak değerlendirilmelidir.

18. Değerlendirme sonuçları çocukların, öğretmenin ve programın geliştirilmesi amacıyla etkin olarak kullanılmalıdır (MEB, 2016, ss. 8-9).

Çocuk, değerleri öncelikle anne-baba ve ailedeki diğer büyüklerden görerek model alır (Güngör, 2008, s. 54). Bu nedenle çocuk için aile önemli bir örneklik teşkil eder. Çocuğun etrafındaki büyüklerin ahlâkî değerlerin yaşanması konusunda güzel örnek olması gerekir. Okul öncesi öğretmenleri bu konuda gerekli önlemleri almalı ve çocukta ahlâkî değerlerin gelişebilmesi için elverişli ortamları hazırlamalıdır. Böylece çocuk görerek, yaşayarak, modelleyerek doğru davranış prensiplerini hayatına geçirmeyi tecrübe eder. Tecrübeler ise çocukta kalıcı izler bırakır ve kişilik gelişimine katkıda bulunur.

Değerler eğitiminde ailelerin ve eğitimcilerin dikkat etmeleri gereken noktalar şu şekilde sıralanabilir:

1. Rol-Model Olma: Çocuk, etrafındaki büyüklerin davranışlarını kendine model alır. Ahlâk eğitiminde yetişkinlerin kişilik özellikleri ve davranışları, çocuk için örneklik teşkil eder. Çocuklar değerleri öğrenirken, yetişkinlerin olumlu davranışlarını izler ve bu davranışları kendilerine model alırlar.

2. Çocuktan Olumlu Davranışlar Bekleme: Küçük çocuklar ailelerinin kendilerinden bekledikleri olumlu davranışları yapmaktan hoşlanırlar. Ailesi ve çevresindeki diğer yetişkinler tarafından onay gören davranışları sayesinde çocuklar, kendilerini iyi, mutlu ve gururlanmış hissederler.

3. Mantıklı Kurallar Koyma: Çocuklara öğretilecek iyi davranışlara ilişkin kurallar çocuklara daima hatırlatılmalı, bu sayede çocuğun davranışlarını kontrol

etmesi ve iyiye, doğruya yönelmesine yardımcı olunmalıdır. Bunun için değerler, kalıplaşmış davranış kuralı olarak çocuğa verilebilir. Örneğin “Boyalarıyla resim yaptıktan sonra kalemlerini kutunun içerisine geri koymalısın” gibi bir yönerge çocuğun sorumluluk ve iç kontrol öğrenmesine ilişkin bir uygulamadır.

4. İyi Tavırlar Sergileme: Günlük yaşamda iyi tavırlara sahip olmak için yetişkinler kendilerini kontrol etmeyi öğrenmeli ve başkalarına karşı kullandıkları sözcüklere ve davranışlara dikkat etmelidir. Eğitimciler ve anne-babalar, çocuklara iyi tavırlar sergilemeye özendirici ortamlar oluşturmalıdır.

5. Doğru ve Yanlışlar Hakkında Konuşma: Çocuklar, aileleri kendileriyle bir şey konuştuklarında bunun önemli olduğunu bilmelidirler. Çocuklarla değerler hakkında konuşmak, onlara öğüt vermek değildir. Çocuklarla konuşmalar değerlerin dünyada nasıl olması gerektiği ve insanların bunlara neden uyması gerektiği şeklinde olmalıdır.

6. Değerler Hakkında Kitaplar Okuma: Çocuklara okunan masal, hikâye ve şiirler oldukça önemlidir. Bunlar çocukların ahlâkî değerler geliştirmelerine yardımcı olur.

7. Ahlâkî-Dinî Bilgiler Verme: Çocuklara dinî bilgiler verirken, onları iyi ve doğru davranışlar hakkında bilgilendirmek mümkündür (Uyanık Balat & Özdemir Beceren, 2010, ss. 61-62). İyi olan davranışların dinimizce kabul gördüğü, ahlâklı davranmanın dinin emirlerinden biri olduğu hatırlatılmalıdır.

Ahlâkî değerlerin dinin bir gereği olduğu çocuğa uygun dille anlatılmalıdır. Yardımlaşma, hoşgörü, affedici olma, işbirliği vb. davranışların dinî bir yaşamın gereği ve ahlâkî bir erdem olduğu söylenmelidir. Her bir ahlâkî erdem, örnek davranışlar sergilenerek çocuğa model olarak gösterilmelidir.

Okul öncesi dönemde değerler eğitimi ile ilişkili bir diğer nokta ise sosyal becerilerin kazanılmasıdır. Sosyal beceriler, başkalarından olumlu tepkiler getirecek ve olumsuz tepkilerin gelmesini önleyecek, başkalarıyla etkileşimi mümkün kılan, sosyal açıdan kabul edilebilir, çevrede etki bırakan, hedefe yönelik, sosyal içeriğe

göre değişen, hem belirli gözlenebilir hem de gözlenemeyen bilişsel ve duyuşsal öğeleri içeren öğrenilebilir davranışlardır. Sosyal becerilere sahip çocuklar, paylaşımcı, özgüven sahibi, problem çözme becerisine sahip ve akranları tarafından kabul edilen çocuklardır. Sonuç olarak, bireylerin okulda öğreneceği sosyal beceriler yaşamda girilen her ilişkiye doğrudan ya da dolaylı yoldan yansır. Sistemli bir program dâhilinde çocukların yaş ve gelişim özelliklerine uygun olarak okul öncesi dönemden ilk yetişkinlik çağlarına kadar uygulanabilecek değerler eğitimi programları hazırlanmalı ve uygulanmalıdır. Çocukların birbirleriyle olumlu ilişkiler kurmasını sağlayan, sosyal gelişimini destekleyen yardımlaşma, paylaşma, işbirliği, empati gibi olumlu sosyal davranışlar, çocuğun kendine güvenli, çevresine duyarlı, yaratıcı düşünce sahibi birey olmasına yardımcı olacaktır (Uyanık Balat & Özdemir Beceren, 2010).

1.6. Ahlâkî Değerler ve Eğitimi

Değerlerin kazandırılması için başta öğretmen rol-model olmalı, eğitim programları da istenen değerleri kazandırabilmek için özel olarak düzenlenmelidir. Ahlâkî değerleri kazandırmayı hedefleyen programlar yapılmalı, öğrenciler için etkili ve kalıcı öğrenmenin sağlanabileceği eğitim ortamları oluşturulmalı ve ahlâkî değerlerin kazanılmasına fırsat verilmelidir.

Değerlerin verilmesinde çocuğa karşı sevgi dolu, iyi niyetli, paylaşımcı ve hoşgörölü tavırlar sergilenmelidir. Öğrenme ortamındaki huzur, çocuğun öğrenme durumuna olumlu etki eder. Korkutarak değil sevdirek öğretme, çocuğun verilmek istenen eğitime daha yatkın ve hazır hale gelmesine ortam hazırlar. Ahlâkî değerlerin verilmesinde gerek ailede gerekse okulda değerleri çocuklara sevdirek anlatma, onlara olumlu model olma, çocukların anlatılacak hikâyelerdeki kahramanlarla özdeşim kurmalarını sağlama, hem gerçek hayatta hem de anlatılan hikâyelerdeki ahlâkî değerleri benimsemeleri konusunda çocuklara destek olunmalıdır.

Literatürde “değerler eğitimi”, “ahlâk eğitimi” ve “karakter eğitimi” ifadelerinin çoğu zaman birbirlerinin yerine kullanıldıkları görölmektedir. Oysa bu kavramlar birbirinden farklı olmakla birlikte iç içe geçmiş durumdadırlar.

Geçmişteki eğitim programlarında “ahlâk eğitimi” ve “karakter eğitimi” şeklinde karşımıza çıkan değer kazandırma işleminin günümüzdeki yaygın ismi “değerler eğitimi”dir.

Çocukların deneyerek, yaşayarak, görerek, hissederek öğrendikleri, yaşantılarına aktardıkları deneyimler, onların hayatlarının ileriki dönemlerinde karşılaştıkları birçok problemin çözümünü daha kolay ve zevkli hale getirecektir.

2. Ahlâk Gelişimi

“Ahlâk, bütün toplumu ayakta tutan temel değerler sistemidir.” (Güngör, 2008, s. 46). Her toplum, ahlâkla iç içe yaşar. Ahlâktan uzak hiçbir toplum düşünülemez. Ahlâkın kaynağı ister dine, ister başka bir otoriteye dayansın, insanlar arası davranışların bir kısmı her zaman “iyi” ve “kötü” gibi yargılara göre değerlendirilir, bu yargıların bulunduğu her yerde ahlâkî davranış söz konusudur. Nasıl suyun bulunduğu yerde hayat varsa, insanın bulunduğu yerde de ahlâk mutlaka vardır. İnsana düşen, ahlâkı iyi bir şekle sokmaktır (Güngör, 2008, s. 20).

Ahlâk, genel olarak kişinin içinde yaşadığı toplumun ahlâkî değer yargıları ve davranış tarzlarını kendine mâl etme, benimseme sonucu ortaya çıkan yerleşik eğilim ve davranış özelliklerine işaret eder (Hökelekli, 2007, s. 625). “İnsan toplum içerisinde yaşayan sosyal bir varlıktır. Toplum içinde yaşamasından dolayı insanlar belirli kurallara uymak zorundadır. Bu kurallar insanların birbirleriyle ilişkilerinin ve uyumlu yaşamlarının sınırlarını belirler. Bunun sonucunda toplum düzeni sağlanmış olur. İnsanların uymak zorunda olduğu kurallar, en çok rastlanan durumlar karşısında insanların ne yapmaları gerektiğini gösterir. İnsanın sahip olduğu ahlâkın özü ve düzeyi bu kurallara uymasında bulunur.” (Özeri, 1998, s. 217).

Çocuk, doğuştan hazır bir ahlâkî yapıya sahip olarak dünyaya gelmez, ancak çocukta gelişip olgunlaşmaya elverişli ahlâkî bir istidat bulunur. Dinî ve ahlâkî gelişim özellikleri göz önünde bulundurulduğunda anlaşılmaktadır ki, özellikle çocukluk döneminde okunan kitaplarda yer alan dinî motifler, kahramanlar çocuğun

duygu dünyasında farklı çağrışımlar yapmakta ve çocuğun ahlâkî kimliğinin oluşumu ve gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır (Turan, 2010).

Bir davranışın ahlâkî olarak değerlendirilmesi için, davranışın üç boyutu olduğunu öne süren Güngör, bunları bilgi, davranış ve ahlâkî davranış yapılıncı duyulan his ve heyecan olarak sıralar. Bunu bir örnekle açıklayalım. Ahlâk her şeyden önce bir kurallar bütünüdür. Örneğin, “Çocuklara şefkat, büyüklere saygı göstermeliyiz.” bir ahlâk kuralıdır. Bu şekilde önce kurallar hakkında bilgi ediniriz ve bizde bir ahlâk anlayışı oluşur. İkinci olarak, edinilen bilgiden yola çıkarak davranışta bulunuruz ki, bu da ahlâkî hareket veya davranış olur. Üçüncü olarak da, yapılan davranış neticesinde duyulan his ve heyecandır ki, kötü bir davranış yaptığımız zaman, suçluluk hissi veya vicdan azabı duyarız, iyi ve doğru bir davranıştan sonra ise vicdan huzuru, sevinç veya gurur duyarız (Güngör, 2008, s. 41).

Çocuğun psikolojik ve ahlâkî yönden gelişimi diğer insanlarla ilişkilerine bağlıdır. Çocuklar, kapalı bir odada, kimse ile görüşmeden sadece yeme-içme ile yetiştirilseler hem zekâ gelişimi hem de sosyal bakımdan istenen seviyede bir gelişim gösteremezler (Güngör, 2008, s. 49).

2.1. Vicdan ve Vicdan Gelişimi

Kişinin kendi davranışlarını kontrol etmesi, özdenetim yapması, vicdan sahibi olması ahlâkî gelişim açısından çok önemlidir. Vicdan, kişinin, kendi niyetlerini, eylemlerini ahlâk bakımından iyi ya da kötü bulmasına yarayan duygu olarak ya da doğruyu yanlıştan ve iyiyi kötüden ayıran yetenek olarak tanımlanmaktadır. Ahlâk eğitiminin en etkili araçlarından biri olan vicdan, insanı herkesten uzak, hiçbir cezaya veya azara uğramayacağından emin olduğu durumlarda bile kötülük yapmaktan alıkoyabilir. Bu sebeple kişileri dürüst ve vicdanlı hâle getirmek, ahlâk eğitiminin hem aracı hem amacı sayılmalıdır (Aydın, 2003, s. 148).

Çocukta ahlâk gelişimi, vicdanın uyanmasına bağlıdır. Psikologlar genel olarak *ahlâkî gelişim* terimini, davranışı kontrol eden içsel ölçütlerin kazanılmasını ifade etmek için kullanırlar (Hökelekli, 2007).

Çocuğu vicdan sahibi yapmak için, öncelikle ona özdenetim alışkanlığı kazandırılmalıdır. Özdenetim kazandırmada ilk olarak çocuğa ne yapıp yapmayacağını açıklamak, ona yol göstermek gerekmektedir. Özdenetimin sağlanması için çocuğa kuralların nedenleri açıklanmalıdır. Böylece çocuğun kuralları benimsemesi sağlanır. Özdenetim kazandırmak için ikinci olarak yapılması gereken, çocuğu desteklemektir. Yani çocuğun olumsuz davranışlarına tepki göstermek yerine olumlu davranışlarını takdir etmek, pekiştirmek ve desteklemek gerekir. Olumsuz davranışın devamı halinde ise önce bu olumsuz davranışın nedeni araştırılmalıdır. Zira, istenmeyen davranışın ardında bir ihtiyaç, çözülmemiş bir sorun olabilir. Sorunlar çözülmeyince ve ihtiyaçlar giderilmedikçe olumsuz davranışlar devam eder (Aydın, 2003, s. 149).

Vicdan, genel olarak bireydeki ahlâkî bilincin merkezi ya da kendisi olarak anlaşılır. Vicdan, kişinin doğruyu yanlıştan ayırmasına yarayan fikirler, tutumlar ve iç denetim araçları ile görev ve sorumlulukları anlamaya yarayan fikirlerin oluşturduğu bir sistem şeklinde tanımlanır. Çocukta doğuştan bir istidat olarak kabul edilen vicdanın gelişmesi, norm sistemi olarak işlev kazanması ve sonuçta bir *içsel denetim* mekanizması oluşturması aşamalı bir yol izler. Çocukta vicdanın uyanmaya başlamasının en önemli belirtisi utanma ve suçluluk duygularının varlığıdır. Utanma çocukta 1,5-3 yaşları arasında görülür. Suçluluk duygusu ise, 3-6 yaşları arasında kendini gösterir. Çocuk, başta ailesi olmak üzere, içinde yaşadığı toplumun kurallarına aykırı hareket ettiğinde bir içsel çatışma ve huzursuzluk yaşar ki buna suçluluk duygusu denir (Hökelekli, 2007).

Çocuk, toplumsal kurallara ayak uydurmayı çevresinden öğrenir. Temelde çocuklar, büyüklerin öğrettiği sınırlar ve kısıtlamaları kendine mâl etme yoluyla toplumsal kurallar karşısında belli tutumlar edinir. Bu kendine mâl etme süreci, genellikle vicdan olarak adlandırılır (Aydın, 2007, s. 653).

Anne, çocuk için en önemli ahlâkî özdeşleşme objesidir. En kuvvetli vicdan, annesinden ancak iyi davranışlar yapınca sevgi gören ve genellikle annesi tarafından sıcak bir şekilde karşılanan çocuklarda görülmektedir. Anne, çocuk için temel bağlanma objesidir. Çocuğun yeme-içme gibi bedensel ihtiyaçlarının yanı sıra sevgi,

şefkat, ilgi vb. ruhsal ihtiyaçlarının karşılanmasında en etkin rolü üstlenen annenin disiplin anlayışı, çocuğun vicdanının şekillenmesinde derin izler bırakır. Babanın disiplin ve otoritesi de çocuğun vicdan gelişiminde annenin rolünü bütünleyici bir etki yapar (Hökelekli, 2007, ss. 635-636).

2.2. Sosyal Öğrenme ve Sosyalleşme

Sosyalleşme, bireyin başkalarıyla etkileşimde bulunması, işbirliği yapması, başkalarından etkilenmesi ve başkalarını da etkileme potansiyelidir. Birey işbirliği yapma, başkalarıyla ilişki kurma, dost olma ve yardımlaşma ihtiyacı hisseder. Yardımlaşma, toplumsal yaşamın vazgeçilmez bir gereğidir. Bu nedenle her çocuk, etrafındaki insanlarla olumlu ilişkiler kurabilme, işbirliği yapabilme ve ihtiyaç duyulan her konuda yardımlaşma özelliklerine sahip olmalıdır.

İnsandaki çeşitli eğilimler küçük yaşlardan itibaren oluşur. Bu eğilimler ise genel olarak, bireysel ve toplumsal nitelikli eğilimlerdir ve ahlâk eğitimi, bu eğilimlere dayalı olarak gerçekleşir. Bu eğilimleri Bilgin ve Selçuk iki grupta açıklar:

1. Kişisel Eğilimler: Herkeste duygular ve eğilimler vardır. Bunlar kişiden kişiye değişse de ortak bazı özellikler gösterirler. Örneğin herkeste zevk veren şeylere yaklaşmak, acı veren şeylerden uzaklaşmak eğilimi vardır. Herkes kendisini ve kendisini ilgilendiren şeyleri sever. Çocuklar kendilerini her şeyden ve herkesten öne almak, hayatın merkezi olmak eğilimindedirler. Bu eğilim bazen, insanın başkalarını ve başka şeyleri sevmesine meydan bırakmayacak kadar şiddetli olur (Bilgin & Selçuk, 2000, s. 103).

2. Sosyal Eğilimler: İnsanda kişisel eğilimlerin yanı sıra sosyal eğilimler vardır, örneğin herkeste, başkasının duygularından ve heyecanlarından etkilenmek, kendisinin duygularından ve heyecanlarından da başkasının etkilenmesini istemek eğilimi vardır. İnsan sıkıntılı olunca, üzüntüsüne başkalarının ilgisiz kalmasını istemez. İnsan kendisiyle birlikte üzülenlerin olduğunu görünce, bir derece teselli bulur. Sevinç için de benzer durum söz konusudur. Sevincine başkalarının da katılması ile insanın sevinci bir kat daha artar. Herkeste, başkalarının iyiliğini istemek ve onları sevmek eğilimi vardır (Bilgin & Selçuk, 2000, ss. 104-105).

Ahlâk eğitimi, kişiden kişiye farklılık gösteren mizaçları uygun bir şekilde yöneltmek, böylece insanlarda güzel huy ve karakterin meydana gelmesi için çalışır (Bilgin & Selçuk, 2000, s. 103).

İnsanın bir arada olma isteği, temel ihtiyaçlarındandır. İnsanların başkalarıyla bir arada yaşama, sevinç ve ümitlerini paylaşma isteği, onları birlikte yaşamaya, gruplar ve topluluklar oluşturmaya sevk eder (Ayhan, 1995, s. 148).

İnsan, bir taraftan ilerlemek için çalıştığı gibi başkalarına yardım etmek için de çalışır. Diğerkâmlık dediğimiz başkalarına yardım isteği çocukluktan başlayarak bütün hayatı boyunca insanda mevcut bir duygudur. Diğerkâmlık isteği, başkalarının maddî ve manevî yardımına koşma, başkalarının iyiliği ve mutluluğu için fedakârlıkta bulunma, hiçbir çıkar gözetmeden gönüllü olarak diğer insanlarla ilişkiler kurma gibi sonuçları ortaya çıkarabilir (Ayhan, 1995, s. 99).

Birçok sosyal davranışın ahlâkî içeriği vardır. Mesela yardımlaşma, büyüklere saygı ve itaat vb. özellikler sayılabilir. Çocuk gelişirken başka insanları sevme veya onlardan nefret etme, yardım etme, paylaşma veya incitme ve bencillik yapma gibi birçoğu ahlâkî anlam ve önem taşıyan, insanlar arası ilişkilerle ilgili olan davranış tarzlarını belirleyen tutum ve değerleri kazanır (Hökelekli, 2007, s. 627).

Toplumsal anlamda değerler, toplumca en iyi, en doğru ve en faydalı olduğu kabul edilen şeylerdir. Toplumsal değerlerin tanımlanmasında sosyalleşme, sosyal bilinç, norm ve grup ruhu gibi kavramlar kullanılmaktadır (Kaymakcan, 2010, s. 11). Sosyalleşme, çocuğun toplumun bir üyesi haline gelme sürecidir. Büyümekte olan çocuk, çevresindekilerle kendisi arasındaki iletişimin sonucunda, onlarınkine benzer davranışlar geliştirecektir. Sosyalleşme süreci, çocuk bakımı ve eğitim yoluyla aktarılan sosyal öğrenme örüntüleri, benliğin ve dilin kazanılması, sosyal rollerin olduğu kadar ahlâkî normların öğrenilmesini de içermektedir (Hökelekli, 2007).

Sosyal bir varlık olan insan, başkalarıyla bir arada yaşayan ve böyle bir yaşayışa ihtiyacı olan bir varlıktır. Bir ferдин davranışı, başkalarını da ilgilendiren sonuçlar doğurur (Güngör, 2008, s. 106). İster çocuk ister yetişkin olsun, sosyal bir

varlık olan insan, davranışlarını sergilerken diğer insanları dikkate almalıdır. Bu da sosyalleşmenin bir gereğidir.

Sosyal gelişim, çocuğun toplum içindeki kişilerle iyi geçinebilmesi ve karşılıklı uyumudur. Çocuğun anne-baba ve çevresindeki insanlarla bir arada mutlu yaşaması, onun sosyal hayatının başlangıcıdır. İlk yıllarda sevilen ve güven içinde olan bir çocuk, çevresine kolaylıkla uyum sağlayabilir (Uysal, 2006, s. 17). Yavuzer'e göre, 5 yaşına gelen bir çocuk, artık yüksek derecede toplumsallaşmış bir birey görünümündedir (2002a, s. 108).

6 yaşında bir çocuk, sosyal yönden önceki yıllara göre bir hayli gelişme gösterir. Bu yaşta çocuk, başkaları gibi düşünmeye (başkalarının haklarına saygı duymaya, olayı üçüncü bir kişi gibi değerlendirmeye) başlar. Başkalarının duygularını paylaşmayı öğrenir. Organize edilmiş grup oyunlarına aktif olarak katılır. Ayrıca kendini yetişkinlere kabul ettirebilmek için büyümüş ve bir yetişkin olmuş gibi davranmaya gayret gösterir. İş yaparken büyüklerine yardımcı olur (Saygılı, 2009, s. 43).

Çocuk, etrafındaki insanlara sadece bedenî ihtiyaçların giderilmesi için değil aynı zamanda toplumun başka fertleriyle bir arada yaşamanın ilk örneklerini de onlardan aldığı için muhtaçtır. Çocuk, ilk olarak evde anne-babasından terbiye alır. Bir taraftan ihtiyaçları karşılanır, bir taraftan da davranışları düzene sokulur. Kurallara uymadığında büyüklerin müdahalesi ile karşılaşır. Çocuk, bu sayede ilk defa otorite ile karşılaşır. Anne-baba tutumları ve çocuğun bu otoriteye karşı takındığı tavır, çocuğun ileride toplum otoritesine karşı takınacağı tavrı belirlemede ölçü olacaktır (Güngör, 2008, s. 50).

Çocuk, ilk çağlarında sadece aile içindeki fertleri görür, onlarla sosyal ilişkiye girer. Sosyal davranış kurallarını da bu yaşantılar sonucu öğrenir (Güngör, 2008, s. 215). İnsanlarla uyum içinde olabilmenin olmazsa olmaz şartı, insanların karşısındakine nasıl davranacağını bilmesidir. Bu bakımdan toplumsallaşma bir bakıma insanlara nasıl davranılacağını öğrenilmesidir (Kara, 2004, s. 86). İnsan bütün davranışlarında karşısındaki kişiyi dikkate almak durumundadır. Kendisini o

kişinin yerine koyarak “Acaba ben onun yerinde olsam bu davranışıma ne gibi bir tepkide bulunurdum?” diye empati yapmak zorundadır. Kendisine nasıl davranılmasını istiyorsa, karşısındakine de öyle davranmalıdır.

İslâm dini, getirdiği ahlâkî kurallarla insanı sosyalleştirmeyi, sosyal bir varlık haline getirmeyi hedefler. Fert, toplumda ait olduğu yeri bulur ve başkaları ile uyumlu bir iletişim kurar. Bu anlamda din bireye ortak davranış ve tecrübe modelleri sunarak bireyin sosyalleşmesinde önemli bir rol oynar (Sert, 2004, s. 152).

İnsan, bir toplumda yaşamakla sosyalleşmiş olmaz. Nice insanlar vardır ki, davranışlarını sanki etrafında kimse yokmuş gibi sürdürürler. Etrafındaki insanları her zaman rahatsız ederler. Verdiği bu rahatsızlıktan dolayı da içinde bir huzursuzluk hissetmezler. Bu insanlar her ne kadar başkalarıyla yaşıyor görünseler de aslında toplumsallaşmamış tiplerdir. Kısaca toplumsallaşma diğer insanlarla birlikte yaşamayı, sorumluluklarını yerine getirmeyi ve birlikte yaşamak için gerekli kuralları benimseyip uygulamayı gerektirir.

Ahlâk ve sosyalleşme arasında benzerlik vardır. Zira her ikisi de insan için başkalarını dikkate almayı ve birtakım davranış kurallarını benimsemeyi gerektirir. İnsanları bir arada tutan temel ihtiyaçlardan biri de yardımlaşmadır. İnsan, bulunduğu toplum içinde sosyal bir varlık olarak yaşantısını sürdürürken diğer insanlarla yardımlaşma ve işbirliği yapma ihtiyacı hisseder. Toplumsal bir varlık olan insanın tek başına yardımsız yaşaması mümkün değildir. Yardımlaşma konusunda olumlu tutum geliştirmeyi sağlayacak bir ahlâk eğitimi verilmesi, toplumda çocuğu başkalarıyla işbirliği yapma ve yardımlaşma konusunda destekler. Bu sayede çocuk, kendisini toplum içinde hiçbir zaman yalnız hissetmez ve kendisi de başkalarına tek başına kalmışlık hissi yaşatmaz. Her zaman başkalarına yardıma hazır olur ve o da daima yanında kendisine yardıma hazır birilerini bulur.

2.3. Modelle Özdeşleşme ve Rol Alma

Model yoluyla öğrenmede çocuk, bir başkasının davranışlarını görür ve o davranışları kendisi de yapar. Bu ise çoğu zaman bilinçaltına işleyen bir süreçtir. Bu süreç, ahlâkî olarak iyi olan kişisel alışkanlıkların edinilmesi ve toplumun gelenek ve

göreneklerinin kazanılmasını kolaylaştırıcı bir etki yapabilir. Çocuğun ahlâkî davranışları modellerden taklit ve özdeşleşme yoluyla öğrenmesi, yakın çevresindeki insanların belirleyici rolünü ortaya koyar (Hökelekli, 2007, ss. 638-639). 6-9 yaşlarına gelen çocuk yavaş yavaş etrafındaki büyüklerin ve kendi yaşlılarının davranışlarını benimsemeye başlar. Taklit etme yoluyla daha önceden başkalarında görerek öğrendiği davranışları yapmaya başlar (Aydın, 2003 s. 131).

Ahlâk eğitimi, okul öncesi dönemde başlar. Çocuk kendisine örnek aldığı şahsiyetin davranışlarını benimser. Modelde gördüğü davranışlardan beğendiği şeyleri yapar, beğenmediği şeylerden kaçınır. Çocuğu modelin benimsediği davranışlara götüren başlıca iki sebep vardır:

1. Çocuk başka bir şahsın iyi davranışlar sonucu iyi şeyler elde ettiğini, bazı davranışları neticesinde ise kötü sonuçlara ulaştığını görür. Bunun sonucu olarak çocuk iyi davranışları yapacak, kötü olanlardan ise kaçınacaktır.

2. Çocuk başkasından gördüğü hareketleri sonuçlarına bakmaksızın yaptığı takdirde, bu davranışının mükâfatını görebilir. Onu bu harekete iten sebep takdirle karşılanmasıdır. Çocuk model yoluyla öğrenmede bir başkasının davranışlarını görür ve o davranışları kendisi de yapar (Güngör, 2008, ss. 43-44).

Körükçü, çocukların sosyal ve kültürel çevrelerine bağımlı olarak kendi koşulları içinde ahlâk gelişimlerini sürdürdüklerini ve bireyler arasında ahlâk gelişimi açısından farklılıklar olabileceğini ifade eder. Eğitimcilerin, çocukların ahlâk gelişimini destekleyen etkinlikleri düzenlerken, çocuğun içinde bulunduğu gelişim düzeyini ve bireysel farklılıkları dikkate almaları gerektiğini vurgular (Körükçü, 2018, s. 435). Çocuklara öğretilecek ahlâk ilkeleri, somut örneklerle desteklenmelidir. Örneğin sınıf ortamında hikâyelerden canlandırmalar yaparak çocukların yaşayarak öğrenmelerine katkıda bulunulabilir. Araştırmada drama ile canlandırmaların yapılması, bu görüşü destekler niteliktedir. İleriki bölümlerde gelecek olan örnek drama etkinlikleri, somut evrede olan okul öncesi çocuklara, ahlâkî değerlerin yaparak-yaşayarak öğretilmesini esas almaktadır.

Okul öncesi dönemde, ahlâkî davranışın içselleştirilmesi, büyük ölçüde bir *modelle özdeşleşme* yoluyla gerçekleşir. Özdeşleşmede çocuk, kendini başka bir şahısla bir tutar ve onun davranışlarını benimser. Özdeşleşmenin ahlâk gelişimindeki başarısı, çocuğun başkasının rolünü yüklenmedeki başarısına bağlıdır. Bunun model almadan tek farkı, burada belli bir şahsın model olarak başkalarına tercih edilmiş olmasıdır (Hökelekli, 2007, s. 627; Güngör, 2008, s. 44).

Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, bir davranışın temelini uyma davranışı gösterme olarak, “itaat-özdeşleşme ve benimseme” süreçleri ile açıklar. Uyma davranışlarından ilki olan “itaat”, bir kişiye uyma demektir. Çocuğun kendisinden daha güçlü bir otoriteye uyma davranışı, itaat olarak adlandırılır ve bunun temelinde uyulanın, uyanın üstündeki gücü ya da kontrolü vardır. İkinci uyma davranışı ise, “özdeşleşme”dir ve sosyal uyma davranışı sonucunda ortaya çıkabilir. Çocuk, birine uyma davranışını, ona benzeyebilmek için gösterir. Özdeşleşme sonucu uyma davranışının temelinde yatan, uyulanın cazibesi ve değeridir. Uyulanın, uyanın gözündeki değeri devam ettikçe, uyma davranışı da devam eder. Üçüncü uyma davranışı ise, “benimseme”dir. Benimsemeye “kendine mâl etme”de denir. Bu tür uyma davranışında ise birey, bir kişiye, kurala ya da görüşe onun gerçekten doğru olduğuna inandığı için uyar (Kağıtçıbaşı & Cemalcılar, 2017, ss. 93-96).

Özdeşleşmenin faydası, kişiye değer verdiği kimselere benzeme ve onlar gibi olduğunu hissettirmesidir. Benimseme ya da kendine mâl etmenin kişiye sağladığı yarar, kişinin doğruyu anlama ve uygulama ihtiyacını gidermesidir. Bu süreçte, itaat ve özdeşleşme, diğer insanlara yönelik olarak onlarla ilişkileri olumlu yönde geliştirme görevini yerine getirir. Benimseme ise, kişinin doğru hareket etiğine inanma ihtiyacını karşılar. İtaat, özdeşleşme ve benimseme süreçlerini somut bir örnekle açıklayalım. Örneğin bir çocuk babasının sözünü önce cezalandırılmaktan korktuğu için (itaat), sonra babasına benzeyebilmek için (özdeşleşme) ve daha sonra babasının sözünü doğru bulduğu için (benimseme) dinleyebilir (Kağıtçıbaşı & Cemalcılar, 2017, ss. 95-96). Çocuk önce ailede, daha sonra katıldığı okul ortamında, uyma davranışlarını gösterir. Çocuğun eğitiminde rol alan anne-baba ve eğiticilerin çocuk için olumlu rol-model olmaları gerekir. Çocuğun ahlâkî davranışları önce

kurala itaat ederek sonra çevresindeki örnek aldığı bireylerle özdeşim kurarak ve nihayetinde de ahlâk kurallarını içselleştirilerek benimsemesi, gerek ailede gerekse okul öncesi eğitim kurumlarında verilmesi planlanan ahlâk eğitiminde göz önünde bulundurulmalıdır.

2.4. Zihinsel Olgunlaşma ve Ahlâkî Yargı

Ahlâkî gelişim, zihinsel süreçlerle yakından ilgilidir. Ahlâkî davranış sergilerken, insan bir takım yargıları esas alır. Örneğin iyi-kötü, doğru-yanlış gibi değer yargıları insanı bir davranışı yapmaya sevk eder ya da bir davranışı yapmaktan alıkoyar.

Çocuk, ahlâkî bir tavır sergileyebilmek için belli bir zihin olgunluğuna erişmelidir. Aklını etkili kullanarak seçenekler arasında tercihte bulunması ve neticede ahlâkî bir tutum sergilemesi zihinsel gelişim seviyesine bağlıdır.

Çocuklar ahlâk kurallarını, kuralların anlamlarını kavramadan çok önce öğrenirler. Ahlâk kurallarının anlamının kavranması ise, Kohlberg'in ifadesiyle *rol alma* yeteneği adı verilen ve okul öncesi dönemde 6 yaşından itibaren gelişmeye başlayan bir süreçtir (Hökelekli, 2007, s. 628). Rol alma yeteneği ise, "bir başkasına kendisi gibi tepki göstermek, kendi davranışına da bir başkası gibi tepki verebilmek" becerisi olarak anlaşılmaktadır (Çileli, 1986, ss. 44-45).

Çocukta zihinsel evrelerin gelişimine paralel olarak sosyo-ahlâk evreleri de kazanılır. Ahlâkî yargı, kişiyi kendisi için istediğini başkası için de isteyebilme, başkalarının haklarını kendi haklarına karşı tartması (Hökelekli, 2007, s. 628) ve ona göre davranmasıdır. Rol alma yeteneğinin kazanılmış olması ahlâkî yargıların davranış boyutu kazanması ile yakından ilgilidir. Buna göre çocuk, "Sana yapılmasını istemediğin bir davranışı, sen de başkasına yapma." ve "Sana nasıl davranılmasını istiyorsan, sen de başkalarına öyle davran." ilkelerini bir davranış kuralı olarak benimser ve ona göre davranır.

3. Ahlâk Gelişimi Kuramları

3.1. Piaget'in Ahlâk Gelişimi Kuramı

Ahlâkî davranışın yapılması ve değerlendirilmesi, zihin gelişimiyle de sıkı sıkıya ilgilidir. Zira insan ahlâkî yargıları dünyaya geldikten sonra öğrenir. Çocuklarda ahlâkî yargı üzerine kapsamlı araştırmalar yapan Cenevreli psikolog Jean Piaget, Cenevre ve Neuchatel okullarındaki, yaşları 4 ile 12-13 arasında değişen 20 çocukla, misket oyununda uyulması gereken kurallar üzerine bir araştırma yapmıştır. Oyunların kurallarından, yetişkinler tarafından belirlenen özellikle ahlâkî kurallara geçiş yaparak, çocuğun bu belirli yükümlülüklerden ne fikir edindiğini görmeye çalışmıştır. Piaget yaptığı çalışmalar neticesinde, ahlâkî yargıların çocukta zekâ gelişimi ile paralel olarak yürüdüğünü göstermiştir. Piaget'e göre çocuk, 4 yaşından 8 yaşına kadar davranışlarını, bu davranışların objektif sonuçlarına bakarak değerlendirir. İyi niyetle yapılan bir davranışın doğurduğu maddî zarar, kötü niyetli bir davranışın doğurduğu zarardan büyükse, çocuğa göre birinci davranış, ikinci davranıştan daha kötüdür. Çocuk, ahlâkî davranışları niyetlere göre değerlendirmeyi daha sonra öğrenir, çünkü 8 yaşına kadar onun zihin yapısı yetişkinler gibi hüküm vermeye müsait değildir (Piaget, 2015, ss. 7-23; Güngör, 2008, s. 29).

Piaget, çocukların oynadıkları misket oyunundaki kuralların çocuklar tarafından uygulanmasına dair dört farklı basamak belirlemiştir. Bu basamaklar şunlardır:

1. Saf motor ve bireysel basamak (0-3 yaş)
2. Benmerkezci (egosantrik) basamak (3-6 yaş)
3. Ortak çalışmanın başlangıcı (7-10 yaş)
4. Kuralların kodlaması (11 yaş ve sonrası)

Bu basamakların tespitinde Piaget, çocuklar misket oynarken onların doğal hallerini ve oyun kurallarını uygulama biçimlerini gözlemlemiştir. Nasıl ki oyunda uyulması gereken kurallar varsa, ahlâkın da kuralları vardır. Bireyin ahlâklılığının temelinde kurallara saygı vardır. Piaget, oyun kurallarına uyumdan yola çıkarak, ahlâkî kurallara uyum yani ahlâkî yargı konusunu araştırmıştır. Piaget, çocukların

kurallara uyumunu dört farklı basamak olarak belirledikten sonra, çocukların oyunlar ve oyunlardaki kurallar hakkındaki ahlâkî yargılarını tespit etmek için çocuklarla bir dizi görüşmeler yapmıştır. Bunun neticesinde, çocukların kural anlayışı ve bilinci ile ilgili üç gelişim basamağı belirtmiştir:

1. Ahlâk Öncesi Dönem (0-4 Yaş): Çocuk, kuralların varlığından haberdar değildir. Bu dönemde ahlâkî yargılamadan söz edilemeyeceğinden bu dönem “ahlâk öncesi dönem” olarak adlandırılır.

2. Ahlâkî Gerçekçilik (Dışa Bağımlı Ahlâk) Dönemi (4-9 Yaş): Çocuk, yetki sahibi büyükler tarafından konulan kuralları mutlak olarak kabul eder. Ahlâkî yargı tektir ve herkes bu yargıyı aynı şekilde kabul eder. Kurallara aykırı davranmak, ceza gerektirir. Bu dönemde davranışlar fiziksel sonuçlarına göre değerlendirilir.

3. Özerk Ahlâk Dönemi (9 Yaş ve Üzeri): Kurallar mutlak ve sabit değildir. 9 yaş ve daha sonrasını kapsayan bu evrede çocuklar, yetişkinlerin otoritesinden ayrılarak ortak ahlâkî geliştirirler. Bir kural ancak herkes tarafından kabul edilirse kural olur. Çocuklar bu dönemde, bir davranışın iyi ya da kötü olduğuna karar verirken, davranışın altında yatan niyeti esas alırlar (Piaget, 2015; Çiftçi, 2009, ss. 151-152; Salı, 2018, ss. 275-276; Kağıtçıbaşı & Cemalcılar, 2017, s. 221; Güngör, 2008, s. 29; Erden & Akman, 1997).

3.2. Kohlberg'in Ahlâk Gelişimi Kuramı

Lawrence Kohlberg, Piaget'in ahlâk gelişimi teorisini daha da geliştirerek üç düzeyli bir ahlâk gelişimi kuramı ortaya koymuştur. Bu kuram, her biri kendi içinde iki aşamadan oluşan üç düzeyden oluşmaktadır.

Kohlberg ve Hersh, ahlâk gelişimin özgün aşamalarını gözden geçirdiler ve ahlâk gelişimini altı aşamada tanımladılar:

1. Gelenek Öncesi Düzey: İyi veya kötü, doğru veya yanlış olarak nitelenen kültürel kurallara duyarlıdır ama olaylara fiziksel ve haz veren sonuçlarına göre anlam verir.

a. İtaat ve Ceza Eğilimi (6-9 Yaş): Bir eylemin fiziksel sonuçlarına göre o davranışın iyi ya da kötü olmasına dair değer geliştirir.

b. Araçsal İlişkiler Eğilimi (9-12 Yaş): Kendisinin ve bazen da diğer insanların ihtiyaçlarını karşılar nitelikteki davranışları doğru kabul eder.

2. Geleneksel Düzey: Aile bireyleri, grup üyeleri ya da toplumun beklentilerini doğru olarak kabul eder.

a. Kişiler Arası Uyum Eğilimi (12-15 Yaş): “İyi çocuk” ya da “hoş kız” olma beklentisi hakimdir. İyi davranış, başkalarını memnun eden, başkalarına yardımcı tavırlar içeren ve diğer insanlar tarafından onay görmelerini sağlayan davranışlardır.

b. Kanun ve Düzen Eğilimi (15-18 Yaş): Kurallara bağlı olarak otoriteye uyma ve sosyal düzenin devamı yönünde bir eğilim vardır.

3. Gelenek Sonrası Düzey-Özerk veya Kurallı Evre: Ahlâkî değerleri ve ilkeleri açıkça tanımlamaya çaba sarf eder ve kişilerin kendilerinin ya da ait oldukları grupların otoritesi dışında geçerli kurallar olduğunu kabul eder.

a. Sosyal Sözleşme, Yasalara Yönelme Eğilimi (18-20 Yaş): Doğru davranış tüm insanların haklarını gözeten ve toplumun tamamında kabul gören standartlara uyan davranışlardır.

b. Evrensel Ahlâk İlkelerine Yönelme (20 Yaş ve Üzeri): Doğru, kendi seçtiği tutarlı ve evrensel ahlâk kurallarına uyma olarak tanımlanır (Forsha, 2017, pp. 432-433).

Gelenek öncesi düzeyin birinci aşaması olan itaat ve ceza eğilimi evresinde çocuklar, davranışları fiziksel sonuçlarına göre değerlendirmektedirler. Davranışın iyi ya da kötü diye nitelendirilmesi, o davranışın sonuçlarına bağlıdır. Olayın nedeni önemli değildir. Bu dönemde, ödüllendirilen davranışlar iyi, cezalandırılan davranışlar ise kötü olarak kabul edilir. Çocuk, cezadan korkar ve otorite ne derse sorgulamadan aynen kabul eder (Forsha, 2017, p. 432; Salı, 2018, s. 285).

Araçsal ilişkiler eğilimi aşamasında ise çocukta faydacı bir eğilim vardır. Çocuk, başkalarının farklı çıkarları olduğunu fark eder ancak onları kendi çıkarlarını korumak için dikkate alır ya da kullanır (Çiftçi, 2009, ss. 167-168).

Geleneksel düzeyde de iki alt evre vardır. Bunlardan birincisi kişiler arası uyum eğilimi evresidir ki, bu evrede bireyin davranışlarının temelinde başkaları tarafından takdir edilmek düşüncesi hâkimdir. Birey, kendisinin ve başkalarının gözünde iyi bir kişi olma isteğindedir. İyi bir evlat, iyi bir arkadaş olma gibi rollere ilişkin davranışlar sergiler (Çiftçi, 2009, s. 166; Salı, 2018, s. 283).

Dördüncü evre olan kanun ve düzen eğiliminde ise yasalara mutlak bağlılık söz konusudur. Birey için önemli olan, otoriteye saygı göstermek, mevcut düzeni korumak ve toplumun devamlılığı doğrultusunda hareket etmektir (Erden & Akman, 1997, ss. 106-111; Salı, 2018). İnsanın vicdanı toplumda sosyal, hukukî, dinî ve ahlâkî ödev ve hakların bilincinde olur ve onlara göre davranır (Çiftçi, 2009, s. 167).

Gelenek sonrası düzeydeki bir insan özgürlük, eşitlik, dayanışma gibi evrensel prensiplerden yola çıkarak toplumsal ya da kişiler arası ilişkileri düzenleyen yasa ve normları çıkarabilir. Bu düzeyde de iki alt evre vardır. Bunlardan birincisi, “sosyal sözleşme, yasalara yönelme eğilimi” evresidir. Bu evrede bir davranışın iyi olması, insan haklarına ve toplumun yararına uygunlukla ölçülmektedir. Birey bu evrede, ahlâkî ve yasal bakış açılarını dikkate alır. İkinci evre ise, “evrensel ahlâk ilkelerine yönelme” evresidir ki, bu evrede “doğru” ve “yanlış” gibi kodlamalar, yasa ve kurallarla değil evrenselliğe dayanarak bireyin kendi vicdanı ile geliştirdiği ilkelerle tanımlanmaktadır. Birey bu evrede, akılcı bir yaklaşımla evrensel ahlâk ilkelerinin geçerliliğine inanır (Erden & Akman, 1997, ss. 106-111; Çiftçi, 2009, s. 167; Salı, 2018, s. 284).

4. Ahlâk Gelişimi Kuramlarına Göre Çocuğun Ahlâk Gelişimi

Çocuğun gelişim çağlarıyla ilgili pek çok araştırma yapılmıştır (Gelişim çağları ile ilgili olarak bkz. Bilgin & Selçuk, 2000, ss. 73-85; Selçuk, 2009, s. 162;

Ay, 2003, s. 24; Aydın, 2005, ss. 41-50; Çileli, 1986, s. 15). Gelişim, birbirini izleyen süreçlerden oluşur. Çocuğun gelişim özelliklerinin bilinmesi, gelişim dönemlerine göre çocuğa verilecek eğitimin planlanmasında ve nitelikli bir eğitime giden yolda ilk adım sayılabilir.

Bebeklik döneminde çocuğun ahlâkî davranışı yoktur. Bu çağda çocukta iyi ve kötü düşüncesi yoktur. 3 yaşına doğru, bazı davranışların iyi, bazı davranışların da kötü olduğunu, yapılmaması gerektiğini öğrenmeye başlar. Anne babasına bağımlı olan çocuk onların istediklerini yaptığında tasvip edildiğini, istemediklerini yaptığında ceza vb. olumsuzluklarla karşılaştığını öğrenir ve buna göre hareket eder. Büyüklerin tasvip ve beğenisini kazanmak için iyi olan davranışları yapmaya, cezalandırılmaktan korunmak için de kötü olan davranışlardan sakınmaya çalışır (Hökelekli, 2007).

Çocuklar, yaklaşık 6 yaşına kadar bencildir, çevresindekilerin merkezi olmak ister ve kendi isteklerinin yapılmasını bekler. Çocuk ahlâkî durumu, başkalarının durumunu ve görüşünü fazla değerlendirmeden, kendi istekleri doğrultusunda değerlendirir. Ahlâk kuralını, bir toplumsal baskı unsuru olarak anlar ve buna uymaz. Bencil eğilim, çocukta tek yanlı saygı anlayışına yol açar ve bu da ahlâkî davranışı sınırlandırır. Bu dönemde çocuğunun olumsuz davranışlarının en yüksek olduğu devre 3-4 yaşlarıdır. Çocuk bu dönemde inatçıdır ve sırf inat olsun diye ahlâkî olmayan bir davranışı sergileyebilir. Bu dönemde çocukta yarırcı alış-veriş yani “Sen bana yardım et, ben de sana yardım edeyim.” anlayışı vardır. Bütün bunlara rağmen, bu yaşlardaki çocukta ahlâkî duyguların belirmeye başladığı görülmektedir. Örneğin 3 yaşındaki bir çocuk, başka birinin oyuncağını, ondan habersiz almanın hırsızlık (veya yanlış bir davranış) olduğunu sezebilir (Hökelekli, 2007, ss. 629-630).

4-5 yaşlarında bilinç başlar ve 6 yaşında bilincin sesi çok kuvvetli hâle gelir. Çocuk yalnızken bile anne babanın koyduğu ahlâk ilkelerini uygulayabilir (Montagu, 2000, s. 21).

4-9 yaşlar arasını kapsayan ahlâkî gerçekçilik (dışa bağımlı dönem) döneminde çocuğun ahlâkî davranışı, büyük ölçüde otoriteye bağlıdır. Çocuk

otoriteye saygısından, yetişkinlerin kurallarının kutsal, değişmez şeyler olduğunu düşünür. Ahlâkî hata, yetişkinlerin kuralları ve tepkileri çerçevesinde tanımlanır. Büyüklerin cezalandırdığı davranışlar yanlıştır. Görev, otoriteye itaat olarak anlaşılır. Çocuk anne-babası, öğretmeni gibi büyüklerin davranışlarını kusursuz ve onları her şeyi bilen kişiler olarak kabul eder. Dolayısıyla bu evrede iyi davranış, başkalarını memnun eden, onlara yardımcı olan ya da onlar tarafından takdir edilen davranıştır. Yaygın davranış kurallarına uyma ön plandadır. Yapılan davranış, niyete göre değerlendirilir. Çocuk, yavaş yavaş kendinden büyüklerin veya kendi yaşitlarının davranışlarını benimser. Farkında olmadan, daha önce başkalarından görerek öğrendiği ahlâkî davranışları yapmaya başlar (Hökelekli, 2007, ss. 629-630).

Zihinsel gelişmeye bağlı olarak ahlâk anlayışında da çocukluktan gençliğe doğru belli aşamalardan geçen bir gelişme süreci söz konusudur. 4-9 yaşları arasındaki çocuklarda otoriteye bağlı kurullarla idare edilen bir ahlâk anlayışı vardır. Onlar için davranışlardaki niyet o kadar önemli değildir. Kuralları çevre koyar ve çocuklar tam olarak gerçeğine vâkıf olmamakla birlikte kendilerini bu kurallara uymak durumunda hissederler. Bu yaştaki çocukların düşünsel sınırlılıkları, onların ahlâkî kanunlarla fiziksel kanunlar arasında çelişki yaşamalarına neden olmaktadır (Osmanoğlu, 2007, s. 46).

Bu dönemdeki çocuğun zihinsel sınırlılıkları, onun yanlış davranışları, niyeti ya da maksadını düşünmeksizin sonuçlarına göre değerlendirmesine neden olur. Örneğin bu dönemdeki çocuktan, bilerek bir bardak kıran çocukla, evde annesine yardımcı olurken yanlışlıkla 10 bardak kıran çocuk arasında bir değerlendirme yapması istense, 10 bardak kıran çocuğun daha fazla suçlu olduğunu ve ona göre cezalandırılması gerektiğini söyleyebilir. Ancak çocuk, 8 yaşından itibaren davranışlar ile niyetler arasında bir ilişki kurabilir (Aydın, 2003, s. 131).

7 yaş bir anlamda temyiz (ayırt etme) yaşıdır. Çocuk, 7 yaşından itibaren konuşma, anlatım yeteneği, hüküm verme ve sonuç çıkarmada oldukça ilerleme gösterir (Yavuz, 1987, ss. 2-3). Duygusal öğrenme çağı olan 7-9 yaşlarında, çocukta ahlâk düşüncesi uyanır. Çocuklar, 7 yaşında ahlâkî kavramları anlamaya başlar. Bu yaşta çocuk, sosyal benliğini keşfeder. 7 yaşında bir çocuk, kendi merkezinde

oluşturduğu egosantrik dünyadan, diğer insanlarla paylaşarak yaşayacağı sosyal dünyaya geçişin buhranını yaşar (Çamdibi, 1999, s. 134).

9 yaş ve sonrasında, ahlâkî yargı ve davranış, otoriteye bağımlı ve tek yönlü olma özelliğini kaybetmeye başlar. Bunun yerine, birlikte iş görme ve karşılıklı ilişkiye dayalı bir anlayış çerçevesinde ahlâkî yapı şekillenmeye başlar (Hökelekli, 2007, s. 629).

9-10 yaşlarından itibaren çocuk artık iyi-kötü, haklı-haksız kavramlarını ayırabilecek bir duruma gelir. Çocuk bu yaşlarda kendine, ideal bir insan tipi seçme ihtiyacını şiddetle hissedeceği için, yetişkinlerin bu konuda dikkatli davranması ve ihtiyaca cevap vermesi gerekmektedir (Ay, 2003, s. 35). Çocuklar bu çağda kendilerine iyi örnek olacak ve iyi rehberlik yapacak ebeveyn ve öğretmenlere ihtiyaç duyarlar (Çamdibi, 1999, s. 134).

İlköğretimin ilk kademesinde çocuklarda üst benlik iyice gelişme kaydeder. Çocuklar bu yaşlarda doğru yanlış ayrımını iyi yaparlar. Kurallara önem verirler, oyunda mızıkçılık en çok yakındıkları şeydir. Katı bir ahlâk anlayışları vardır. Öğretmenin koyduğu kuralları hiç değişmez yasalar olarak görürler (Yörükoğlu, 1996, s. 28). Piaget, 8-11 yaşlarında iken, çocukta adalet algısı gündeme geldiğini ifade eder. Çocuklara anlatılacak hikâyelerdeki karakterler, çocuk için özdeşleşme fırsatı sunabilir ve adalet, yardımlaşma, eşitlik vb. değerler bu yolla çocuklara verilebilir (Karacelil, 2013, pp. 266-267).

10-12 yaş, düşüncenin gelişmeye başladığı zihinsel öğrenme çağıdır. Çocuğun ahlâkî gelişiminin ilerlediği, doğru-yanlış, iyi-kötü kavramlarının anlaşılabilirdiği, özerk ahlâk anlayışının kazanıldığı dönemdir. Bu dönemde çocuk ahlâkî ve diğer kavramları anlamaya başladığından zihnini harekete geçirmelidir. Çocuğa ahlâk üzerinde düşünmesi, değerlendirmesi, hüküm vermesini sağlayacak ortam hazırlanmalı ve çocuğun değerlerini yaşamasına fırsat verilmelidir. Anne babanın modelliği devam etmelidir (Aydın, 2003, s. 131).

13 yaşından sonraki dönemde genç, toplumun kurallarından çok kendi iç benliğinin doğru ve yanlışlarıyla yani vicdanıyla hareket etmeye başlar. Kurallar

herkesin faydası için vardır. Eğer insan hakları çerçevesinde bireysel gereksinimlerle kurallar arasında çelişki yaşanır, kurallar bireyin lehine değiştirilebilir. Özellikle ergenlik yıllarından itibaren gelişmeye başlayan bu ahlâk anlayışı, gencin değişen bilişsel yapısından büyük oranda etkilenmektedir. Önceleri somut düşünme yetisini kullanabilen çocuk artık bir genç olmuştur ve soyut düşünceye doğru adım attıkça çevresindeki doğruları sorgulamaya başlar. Bunu, öncelikle anne babasını eleştirerek yapar. Genç bunu yaparken kendine özgü bir ahlâk anlayışı, tutarlı bir değer sistemi yaratmaya çalışmaktadır (Yörükoğlu, 1996, s. 53).

Ergenlik dönemine ulaşan birey, doğru ve yanlış sosyal düzenin yasa ve kurallarıyla değil bizzat kendi vicdanıyla ve kendi geliştirdiği ahlâk ilkeleriyle tanımlayabilir. Bu ilkeler, evrensel adalet ilkelerini, insan haklarının eşitliğini ve insana saygıyı içerebilir. Başkalarına yardım, zor durumdakilere acıma duygusu görülür. Vicdan ve ahlâkî sorumluluk en yüksek seviyeye ulaşır. Kişi artık kendi kendini denetleyebilir. Davranışları ahlâk kurallarına aykırı düştüğü veya yapmak istediği bir işte başarısızlıkla karşılaştığı zaman çok güçlü suçluluk duygusu yaşar, çevresindekilerden utanır. Başkalarının davranışlarını da aynı yüksek ahlâkî sorumluluk bilinci ile değerlendirir. Hak ve adalet düşüncesi bu dönemde çok güçlüdür (Hökelekli, 2007, s. 630).

Okul öncesi dönemde çocuğa verilecek ahlâk eğitimi, çocuğun ahlâk gelişimi dönemleri ve bu dönemde çocukların gelişim özellikleri dikkate alınarak planlanmalıdır.

5. Çocuğun Ahlâk Eğitimi

Günümüzde çocukları televizyonun şiddet dolu görüntülerinden, sokağın zararlı etkilerinden korumak kolay değildir. Saf ve temiz olan çocuk zihni gördüğü ve duyduğu olaylardan etkilenir. Bunların zararlı ve yıkıcı etkileri, kendini yaşamın ilerleyen yıllarında gösterir.

Ahlâk eğitiminin başında, hürmet duygusu gelmelidir. İnsanlara, fikirlere, hislere, hayata, eşyaya ve bütün kâinata hürmeti öğrenen çocuğun kalbi ister istemez diğer insanlara merhametle dolacaktır. Ahlâk bir öğrenme olayıdır, insanda var olan

bir takım psikolojik mekanizmaların harekete geçmesi sonucunda kazanılan davranış şekillerinden ibarettir. Kısaca ahlâk, insanın ahlâklı bir davranışta bulunması, onun bazı şeylere belli bir anlam vermesi ve kendi davranışlarını da bu anlayışa göre ayarlaması demektir (Güngör, 2008, ss. 24-25).

Ahlâk eğitimi Jean Jacques Rousseau'nun deyimiyle insanın ruhî şahsiyetinin kalbine uygun olarak işlenmesidir (Topçu, 2006, s. 111).

Ahlâk eğitiminde esas olan ahlâk kurallarını öğretmek ve gerekli davranış değişikliğini sağlayabilmektir. Ahlâk eğitiminin amacı, bireyi ve toplumu kötü ahlâktan kurtarmak, bunun yanında iyi ahlâkla donatmak ve kazanılan iyi ahlâkın devamını sağlamaktır.

Ahlâk eğitimi evrenseldir. Dünyanın her yerinde, herkes tarafından benimsenen ahlâk kurallarının varlığı, ahlâk eğitiminin ne denli önemli olduğunun göstergesidir. Günümüzde ahlâk eğitimi, okul öncesi dönemden itibaren okullarda eğitimin içinde sürdürülmektedir. Alçak gönüllülük, doğruluk, sabır, tevekkül, yiğitlik, cesaret, iffet, yardımlaşma, cömertlik vb. değerler güzel ahlâk başlığı altında toplanabilir.

Ahlâk eğitiminde amaçlanan, öncelikle insanın kendisine hâkim olabilmesidir. Bireyin kendi iç dünyasında, yaşadığı aile ve toplumda, inanç ve ibadet yönleri de dâhil olmak üzere dengeli ve uyumlu bir kişilik kazanmasını sağlamak ahlâk eğitiminin hem beklentisi hem de sonucudur. Hangi seviyede olursa olsun ahlâk eğitimi yapılırken hedef kitlenin içinde bulunduğu durum, yaşadığı çevre, ekonomik, sosyal, kültürel ve dinî tutumları dikkate alınmalıdır. Çocukların özellikle zihinsel duygu ve düşünce gelişimlerinin hangi seviyede olduğunu kontrol ederek ahlâk eğitimi yürütmek gerekir. Bazı çocukların itaatsiz, bazılarının merhametsiz, iradesiz, tembel, açgözlü olmalarının sebebi genel durum ve sosyal şartlardır. Ahlâkî kanaatin olumlu ya da olumsuz gelişimi sosyal çevreyle birebir bağlantılıdır (Kazancı, 2003, s. 61). Çocuk içinde yaşadığı çevrenin etkisiyle müspet ya da menfi tutumlar edinebilir.

Ahlâklı davranışın öğrenilmesi, çocuğun toplum içinde alacağı rollerle ilgili davranış kurallarının öğrenilmesi demektir. Çocuk, yaşı ilerledikçe farklı roller alacak ve bu rollerin gereği olarak o role ait davranış kurallarını öğrenecektir. Bu yüzden ahlâkî davranışın öğrenilmesine *rol öğrenme* de denir (Güngör, 2008, s. 45).

Ahlâk eğitiminin amacı, çocukta *ahlâkî karakter* oluşturmaktır. Ahlâkî karakter oluşumu da, insanın toplumsallaşması ile doğrudan ilgilidir. Çünkü bir anlamıyla ahlâklılık, insanların toplum içinde birbirleriyle ilişkilerinde otaya konan tutum ve davranışların niteliğini tanımlamak için de kullanılan bir terimdir. Bu yönüyle ahlâkî davranışın alanı, kişinin kendisi, başkaları ve kendisi ile başkaları arasındaki ilişkiyi kapsar. Kısacası ahlâk, kişiler arası ilişkilerle doğrudan ilgilidir. Ahlâk eğitimi süreci, çocuğun toplumsallaşması yani onun toplumun uyumlu bir üyesi olacak şekilde eğitilmesi olarak tanımlanabilir (Hökelekli, 2007, ss. 634-635). Ahlâkın kazanılması, toplumsallaşmanın kazanılması ile birlikte gerçekleşir. Ahlâk eğitimi çocuğu toplumsallaştırmayı da hedefler (Onur, 1979, s. 2).

Uygulamada dinden bağımsız bir ahlâklılık mümkün olsa da din olmadan prensip ve fikir olarak ahlâkın varlığı imkânsız gibidir. Bundan dolayı çocuğun ahlâk eğitimi dinî referanslardan bağımsız olarak yürütmek, sağlam ve güvenli bir yol değildir. Çocuğun vicdanında evrensel, yıkılmaz bir ahlâk kanununun varlığına kesin inancı güvence altına alacak otorite, ancak “ilahî otorite” olabilir (Hökelekli, 2007, ss. 636-637).

6. Ahlâk Eğitimi ve Gelişimi Etkileyen Etmenler

6.1. Kalıtım ve Çevre

Kalıtım, embriyonun döllenmesi sırasında anne ve babada bulunan birtakım fiziksel ve ruhsal özelliklerin genler yoluyla çocuğa geçmesi anlamını taşır. Canlılar, kendilerine benzer yavrular meydana getirirler. İnsanın yavrusu insan, atın yavrusu at, kedinin yavrusu ise kedi olur (Baymur, 1994, s. 210). Psiko-genetik bilimine göre boy, kemik yapısı, cinsiyet, saç, göz rengi vb. fizyolojik özelliklerin yanı sıra zihinsel yetenekler, duygusal denge, mizaç gibi psikolojik özellikler de anne-babadan çocuklara aktarılır.

Çevre, bireyin kişiliğini ve davranışlarını etkileyen kalımsal olmayan bütün faktörleri içine alır. Bireyin çevresini, fiziksel ve sosyal olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Bitkiler, hayvanlar, hava, sıcaklık, ışık vb. unsurlar bireyin fiziksel çevresini, bireyin etrafındaki insanlar, onların gelenek ve görenekleri gibi unsurlar da bireyin sosyal ve kültürel çevresini meydana getirir.

Aynı çevrede yetişen çocukların birbirlerinden farklı geliştikleri ve davrandıkları görülür. Bu kalıtımın etkisini gösterir. Aynı ailede ve aynı çevrede yetişen kardeşler, birbirlerinden farklı kişilikler geliştirirler. Aynı sınıfta ve aynı öğretmenlerden ders aldıkları halde öğrenciler, aynı başarı seviyesine ulaşamazlar. Çevre aynı olduğu halde bireylerin davranışlarının, başarılarının ve ilgilerinin farklı oluşu, farklı kalıtım özelliklerine sahip olmalarıyla açıklanabilir (Baymur, 1994, s. 210).

“Bireyin kişilik gelişimi ve davranışları üzerinde kalıtım mı yoksa çevre mi daha etkilidir?” sorusuna cevap arayan araştırmalar göstermiştir ki, insanın tabiatı ve davranışları üzerinde hem kalıtımın hem de çevrenin etkisi vardır. Bireyin gelişiminde yalnız kalıtımın ya da yalnız çevre etkilerinin rol oynadığı iddia edilemez. Ancak fizyolojik ya da psikolojik bir özelliğin ne ölçüde gelişebileceğini belirleyen faktör kalıtımdır. Kalıtım, insan gelişiminin alt ve üst sınırlarını belirler. Kalıtım ve çevre sürekli bir alış-veriş içerisinde. Davranışın son şeklini, kalıtımla çevre arasındaki sürekli etkileşim belirler. Gelişim, kalıtım ile çevrenin sürekli etkileşimi neticesinde meydana gelir (Cüceloğlu, 2002, s. 94).

Kalıtım ve çevre konusunda yapılan araştırmaların sonuçlarına göre insanın fiziksel özellik ve yetenekleri üzerinde kalıtımın çevreye oranla daha çok etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Örneğin zekâ üzerinde kalıtımın, çevresel etkenlerden daha çok rol oynadığı, zekâ ve düşünce yetenekleri üzerinde çevrenin etkisinin ikinci derecede kaldığı görülmüştür. Çevresel koşulların ise en çok utangaçlık, iyimserlik, kötümserlik gibi karakter nitelikleri üzerinde etken olduğu yani ahlâk gelişiminde çevrenin kalıtımdan daha etkili olduğu sonucuna varılmıştır (Baymur, 1994, s. 224).

Kalıtım yoluyla belirlenen cinsiyet, zekâ (Güngör, 2008, s. 14) ve yetenek (Baymur, 1994, s. 246) farklılıklarının, bireyler arasında farklı kişilik özellikleri geliştirmelerine neden olduğunu, bu konuda yapılan araştırmalar ortaya koymaktadır. Nitekim cinsiyete göre kız çocuklarının erkeklerden daha empatik, duyarlı, pasif, bağımlı, uysal, başkalarına yardımcı olan, yakın ilişki kurabilen bireyler olmalarına karşılık erkek çocuklarının kızlara oranla daha baskın, az sorumlu, duygularını daha az ifade eden, saldırgan ve atılgan oldukları belirtilmektedir. Sosyal zekâyâ sahip bireylerin, insanları anlayabildikleri, kişiler arası ilişkileri görebildikleri ve bunlara göre insanlara davranabildikleri ortaya çıkmaktadır. Yeteneğe göre, farklı birtakım gizilgüç sahibi bireylerde bilimsel icat, sanat vb. yaratıcı davranışlar görülebilmektedir.

Cinsiyet, zekâ ve yetenek farklılıklarına bağlı farklı kalıtsal kişilik özellikleri olduğu gerçeğine rağmen, bu farklılıklardan kaynaklanan belirli kalıtsal ahlâkî özellikler yoktur. Cinsiyet, zekâ ve yetenek farklılıklarına bağlı olarak bireylerde farklı ahlâkî özelliklerin görülebileceğine ilişkin herhangi bir bulgu yoktur (Şengün, 2007, s. 203).

İnsan ahlâk sahibi olarak doğmamakla birlikte ahlâk bakımından tamamen de boş değildir. İnsanın biyolojik, psikolojik ve sosyal gelişimleri, ahlâklı bir kişilik sahibi olmasına elverişlidir. Küçük yaşlardan itibaren insanda ahlâkî değerlere karşı ilgi ve istek vardır. Davranışlar iyi-kötü, doğru-yanlış gibi ahlâkî yargılar şeklinde değerlendirilir. Bu yargıları insanlara öğreten yine insanlardır. Daha küçük yaşlardan itibaren ebeveynler çocukların davranışlarına yön verirler. Eğer ahlâkî yargının, iyi ve kötünün neler olduğu bilinci kalıtsal olarak doğuştan getirilmiş olsaydı, çocukların davranışlarına müdahale etme ve onları yönlendirme ihtiyacı duyulmazdı. Ayrıca bütün toplumlarda da ahlâk kuralları farklılık göstermezdi (Şengün, 2007, ss. 203-204).

6.2. Anne-Baba Tutum ve Davranışları

İnsan için sosyal kurumların en önemlilerinden birisi ailedir. Aile fert için olduğu kadar sosyal hayatın işleyişi için de önemlidir. Ailenin gerek fert açısından

gerekse toplum açısından icra ettiği fonksiyonu icra edecek başka bir müessese bulmak mümkün değildir.

Çocuk dünyaya gözlerini aile içerisinde açmaktadır. Böylece doğumdan itibaren ilerleyen yaşıyla beraber kişinin sosyal, psikolojik, fizyolojik vb. bütün ihtiyaçları ailede karşılanır. Söz konusu ihtiyaçların yerli yerinde karşılanmasının veya eksik kalmasının olduğu kadar ailenin içerisinde bulunduğu ekonomik, sosyal, kültürel ve inanç yapısının da çocukların davranışlarının şekillenmesinde etkili olduğu söylenebilir.

Kendilerine ve çevresine uyum sağlamış ana babaların çocukları, kendilerine sağlanan destek ve önderlik sayesinde giderek benliklerini geliştirir, bütünleştirir ve özerk varlıklar ve yetişkin olarak yaşama katılırlar. Başka bir deyişle ailenin birçok özelliği yanında psiko-sosyal ve kültürel yapısının da, çocukların davranışları üzerinde etkili olduğu görülmektedir.

Çocuklara olumlu davranış kazandırmanın yolu, her yönden sağlıklı ailenin temin edilmesiyle doğrudan alakalıdır. Çocuk ailenin bir parçası olduğundan ailedeki ilişkileri ve davranış örüntülerini aynen alıp dışarıya yansıtır. Sonra diğer sosyal kurumlarla etkileşim sonucu çocukta bir tür davranış şekli meydana gelir.

Bir sosyal kurum olarak aile, çocukların davranışlarının oluşmasına kaynaklık etmektedir. Ailenin bu görevini olumlu bir şekilde yerine getirebilmesi için, eğitime ve desteğe ihtiyacı vardır (Sağlam, 2001b, ss. 215-217).

Aile toplumun en temel çekirdeğidir. İnsanın doğduğu, büyüüp yetiştiği, bakım ve korunmasının sağlandığı ilk sosyal yapı ailedir. Aile toplumun kültürel ve ahlâkî değerlerini, gelenek ve göreneklerini nesilden nesile aktaran ve çocukları topluma hazırlayan en temel kurumdur.

Aile, gelişim sürecinde ilk ve en önemli ahlâkî otorite kaynağıdır. Özellikle ilk çocukluk yıllarında aile, toplum normlarını, ahlâkî değerlerini çocuğa aktarmak için gerekli olan model ve örnekleri sunar, onu doğru davranışlar yapmaya motive

eder. Çocuk anne-babası ile özdeşim kurarak onlara ait değerleri benimser (Şengün, 2007, s. 204).

Ailede, çocuk ve gençlerin ahlâkî gelişimini etkileyen en önemli unsur anne-baba tutumlarıdır. Anne-baba, çocuğa toplumun bir üyesi olduğu bilincini aşar ve topluma uyum biçimlerinin temelini atar. Yavuzer, çocuğun psiko-sosyal gelişiminde ailenin çocuğa yardımlarını şu şekilde sıralar:

- Aile, grup içinde dengeli bir birey olabilmesi için çocuğa güven aşar.
- Sosyal kabul görmesi için gerekli ortamı hazırlar.
- Sosyalleşmeyi öğrenebilmesi için uygun davranışları sergileyen bir model olur.
- Uyum için gerekli olan davranışla ilgili, sözlü ve toplumsal alışkanlıkların kazanılmasına yardımcı olur.
- Okulda ve sosyal hayatta başarılı olabilmesi için çocuğun yeteneklerini uyarır ve geliştirir (Yavuzer, 2002a, s. 132).

Kısacası, çocuk başkalarına karşı nasıl davranacağını aile içindeki bireyleri gözleyerek öğrenmektedir. Bu yüzden anne baba başta olmak üzere ailedeki tüm bireylerin çocuğun toplumsallaşmasında etkiye sahip olduğu söylenebilir. Bir çocuğun olumlu toplumsal davranışının en önemli etkeninin ana, baba ve çocuk arasındaki sıcak, koruyucu ve sevgi dolu bir ilişkinin varlığı olduğu öne sürülmektedir (Çeliköz, v.dğr., 2008).

Anne-baba otoritesinin olmadığı durumlarda çocuk kendisinden beklenen davranış kalıplarını benimsemede güçlük çeker. İstenilen ahlâkî gelişim tam olarak sağlanamaz. Düzenli ve sağlıklı aile ortamından uzakta yetişen çocuklarda ahlâkî gelişim ve topluma uyum konusunda sorunlar yaşanır. Bu da gösteriyor ki aile, çocuğun ahlâkî gelişimi açısından oldukça önemli bir yere sahiptir.

6.3. Akran ve Akran İlişkiler

Çocukların sosyal ve ahlâkî gelişiminde akranlar önemli bir yer tutar. Akran ve arkadaş grupları genellikle yaşları ve konumları aynı olan üyelerden oluşur. Benzer yaş, sosyo-ekonomik düzey, din ve etnik kökenden kişileri kapsar. Grup üyelerinin amaçları, ilgileri, beklentileri, değerleri, ilkeleri ve iletişim biçimleri ortaktır (Şengün, 2007, s. 205).

Akran ve arkadaş grupları, aynı zamanda bir toplumsallaşma ortamıdır. Bu ortam onlara çeşitli öğrenme fırsat ve etkinlikleri hazırlar, vermeyi-almayı, işbirliğiyle yapılan işlerde paylaşmayı, birbirlerinin hareketlerinden mutlu olmayı ve başka bir insanın nasıl hissettiğini anlamayı öğrenirler, sadakat, cesaret, eşitlik ve katılma duygularını besler ve güçlendirirler. Çocuklar ve gençler, akran ve arkadaş çevresinde bir taraftan normlara uymayı, normlara bağlanmayı ve onları benimsemeyi öğrenirken diğer taraftan kendi tutumlarını ve yargılarını da özgürce ifade etmeyi öğrenirler. Bu çevre onlara işbirliği ve takım ruhunu öğretir, liderlik yeteneği olanlara da liderlik deneyimi kazandırır. Edinilen bu bilgi ve beceriler, onların yetişkin yaşamlarında işlerine yarayacaktır.

Akran ve arkadaşlar, grup üyeleri için aynı zamanda taklit edilecek modellerdir. Çocuklar, akranlarının hareketlerini seyrederek yeni beceriler kazanırlar. Birçok araştırma, örnek alınan akranların, çocukların davranışları üzerinde etkili olduğunu göstermiştir. Örneğin sınıf arkadaşlarının bazı ödülleri paylaşmalarında çok cömert olduklarını gören 4-5 yaşlarındaki çocuklar, paylaşma sırası kendilerine geldiğinde daha önce cömertlik örneği görmemiş çocuklara oranla çok daha cömert davranmışlardır. Ayrıca çocukların ödüllendirildiğini gördüğü bir davranışı taklit etme olasılığı, cezalandırıldığını gördüğü bir davranışı taklit etme olasılığından daha fazladır. Çocuklar, cezalandırılan değil ödüllendirilen davranışları daha çok taklit ederler (Şengün, 2007, s. 206).

İKİNCİ BÖLÜM

OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÇOCUĞUNUN ÖZELLİKLERİ VE DRAMA

1. Okul Öncesi Dönem Çocuğunun Gelişim Özellikleri

Çocukluk dönemi bireyin ileriki hayatının temellerini oluşturması ve karakterinin şekillendiği dönem olması açısından oldukça önemlidir. Birey kendisini yetişkin hayatına hazırlayıcı davranışları büyük ölçüde küçük yaşlarda öğrenir ve bu öğrenmeler onda derin izler bırakır. Hatta bazı psikologlar kişilik gelişiminin % 90'ının çocukluğun ilk 6 yılında gerçekleştiğini ileri sürmektedir. Bu durum da bize çocukluk dönemi eğitiminin asla ihmal edilmemesi gerektiğini gösterir (Köylü, 2004, s. 137).

“Gelişimde okul öncesi yıllar iletişimin, sosyal etkileşimin, dil becerilerinin, kendilik değerinin gelişimi açısından kritik yıllardır. Erken çocukluk döneminde, eğitim ortamları, çocuğa davranış örüntülerinin değişimi ve gelişimi için, sosyal etkileşim, taklit, oyun arkadaşlığı gibi olanaklar ve uyumsal davranış geliştirme için yeterli modeller sunmaktadır.” (Kargı & Erkan, 2004, s. 136).

Çocuk 5-6 yaşlarında kendi kültürünün gereklerini kavrar ve emirlerine uyar hale gelir (Koştaş, 1987, s. 332). “Çocuğun dünyası hızla genişledikçe, aile çevresinin ötesinde yeni yüzler ortaya çıkar. Bu yüzden çocukluk döneminde 4, 5 ve 6 yaşlar son derece önemlidir. Zira bu dönemde çocuklar, ailelerinin ötesinde arkadaşları ve akranlarıyla tanışır ve sosyal bir çevre oluştururlar. Kişilik gelişimleriyle ilgili anaokulları veya kreşler, onlar için yeni bir dünya oluşturur. Bu dönemde çocuğun sadece çevresi genişlemez, kendisi de deneme ve yanılma yoluyla pek çok şeyi tecrübe eder ve öğrenir.” (Köylü, 2004, s. 140).

Çocuk, dış dünyayı ve kendisine öğretilen şeyleri, her zaman aynı derecede kavrayamaz. Çocuğun ahlâk anlayışı, ancak kavrama gücünün ulaşabileceği seviyede kalır. Çocuk, yetişkinlerin bir minyatürü değildir (Güngör, 2008, s. 48). Gelişim bakımından çocuğun özelliklerini bilmek, ona ne zaman ve nasıl davranılacağını tespit etmek adına önemlidir.

Okul öncesi dönem yani hayatın ilk 6 yılı, çocuğun kişiliğinin şekillendiği yıllardır. Bu anlamda okul öncesi dönem, insan hayatının en önemli dönemlerinden biridir. Çocuk 7 yaşına geldiğinde kişiliği, ana yapısı itibariyle şekillenmiş sayılır. Bu, çocuğun hayatı boyunca sürdüreceği temel kişiliktir. Bu temel kişilik, çocuğun okul hayatı ve sonrasında ne ölçüde başarılı olacağı, başka insanlarla ilişkilerinin nasıl gelişeceği, duygu ve davranışlarının nereye varacağı konusunda yol göstericidir (Saygılı, 2009, s. 12).

Ahlâk kurallarının çocuk tarafından algılanması, imandaki gelişim süreçlerine bağlıdır. Fowler ve öğrencileri, imandaki gelişim ve değişim süreçlerini yüzlerce insan üzerinde araştırma yaparak incelemişler ve neticede yedi temel evre tespit etmişlerdir. Bu evrelerin ilk ikisi şöyledir:

1. Temel İman (Anne Karnında ve Yaşamın İlk Ayları): Bu evre duygusal güvenin başlangıcını içerir. Daha sonraki iman gelişimi bu esas üzerine temellenir.

2. Sezgisel / Yansıtma İman (İlk Çocukluk): İkinci evrede hayal gücü, algı ile uzun süren, imana ait şekillenmeleri bir araya toplar. Çocuk, kutsalın yasaklarını ve ahlâk varlığının bilincine ulaşır (Karacoşkun, 2004, ss. 27-28). 5 yaşında vicdanın gelişmesiyle ahlâk çocuk için daha anlaşılır hale gelir.

6 yaşındaki bir çocuk zihinsel, sosyal ve ahlâkî açıdan bir takım özelliklere sahiptir, bunları şöyle sıralayabiliriz:

- Çocuk ayırt etme yeteneğine sahiptir. Büyük bir bütünün kısımlarını kavrayabilir.

- Dünya karşısında objektif bir düşünce oluşur. Egoist bir davranış tarzı arka planda kalır.

- Güçlü bir hafızası vardır.

- Belli bir süre annesine ihtiyaç hissetmeyebileceği anne tarafından anlaşılır.

- Bir grup içerisinde görevlerini yerine getirme konusunda büyük ölçüde kabiliyete sahiptir ve yeterince bağımsızdır.

- Bir konu üzerinde belli bir süre yoğunlaşabilir.

- Ahlâkî davranışında otoriter kişiler tarafından yönlendirilmektedir. Öğretmen veya diğer bir otoriter kişi ne derse, daima doğrudur.

- Tasvirî düşünce aşamasından somut düşünce aşamasına geçer (Heinelt, 2003, s. 210).

Okul öncesi dönem çocukların gelişim dönemlerine göre gelişim özelliklerini bilmek çocukları tanımada ve onlara verilecek ahlâk eğitiminin planlanmasında önemli bir yere sahiptir. Çocukların motor gelişim, öz bakım becerileri, sosyal-duygusal gelişim, bilişsel gelişim ve dil gelişimi özelliklerini bilmek, eğitimcilere uygulanacak eğitim faaliyetlerinin planlamada fikir verir. Çocuğun okul öncesi dönemde gelişim alanlarına göre sahip olduğu bazı özellikler şunlardır:

- Günlük işlerde sorumluluk alır ve yerine getirir.
- Duygularını belli eder. Başkalarının duygusal ifadelerini açıklar.
- Kendini özgün yollarla ifade eder.
- Kurallara uyar. Gerekli durumlarda kuralları başkalarına açıklar.
- Aldığı sorumluluğu yerine getirir.
- Kendine güven duyar.
- Yeni ve alışılmamış durumlara uyum sağlar.
- Yeni tanıştığı bireylerle kolay iletişim kurar.
- Amaçları doğrultusunda davranır.
- Duygularını kontrol eder.
- Gerekli durumlarda liderliği üstlenir.
- Yaptığı işe dikkatini verir.
- Problem durumunun çözümüne yönelik akıl yürütür.
- Geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanı kullanır. “Kim, ne, ne zaman, nerede, neden, nasıl?” gibi sorular sorar ve yanıtlar.

- Cümlelerinde “çünkü, daha sonra” gibi bağlaçlar kullanır. İşaret ve kişi zamirlerini kullanır. Konuşmalarında zaman zarflarını kullanır. Çoğunlukla dilbilgisi kurallarını doğru kullanır.

- Bazı sözcüklerin zıt ve eş anlamlarını, eşseslilerini söyler.
- Sohbeta katılır ve sohbeti sürdürür.
- Akıcı konuşur. Dinlediği bir öyküyü anlatır.
- Resim, nesne ya da olaylar arasında ilişki kurarak anlamlı öykü anlatır.
- Konuşmalarında mizahı kullanır.
- Çevresindeki yazılı materyalleri tanır (MEB, 2015, ss. 9-16).

2. Okul Öncesi Eğitim Kurumları

Okul öncesi eğitim, çocuğun kendi bedenini tanıması ve öz-bakım ihtiyaçlarını karşılayabilmesine yardımcı olur. Çocuklar, bireysel yeteneklerine, ilgi, ihtiyaç ve gelişim düzeylerine uygun olarak hazırlanan programlar aracılığı ile sunulan etkinliklerde gruba katılma, sağlıklı iletişim kurma, temel alışkanlıkları kazanma, duygu ve düşüncelerini diğer bireylere rahatlıkla ifade edebilme alışkanlığı kazanır. Çocuk grup içinde paylaşma, işbirliği, yardımlaşma, dayanışma, sorumluluk alma, kendi haklarını koruma, başkalarına saygı duyma, sırasını bekleme, kurallara uyma vb. birlikte yaşamının gereklerini öğrenir (Durualp & Aral, 2010, s. 160). Çocuğun ilgileri anne babadan ziyade arkadaşlarına yönelir, çocuk arkadaşlıkta yalnız almanın değil vermenin de önemli olduğunu 6 yaşından itibaren daha iyi anlar (Kandır, 2004, s. 84). Çocuk grup içindeki oyun ve paylaşım ile gelecekteki rollerini öğrenmeye başlar, arkadaşlarına uyum sağlamayı ve onlarla iyi ilişkiler kurmayı öğrenir (Poyraz, 2003, s. 40).

Çocuk tüm gelişimlerine ilişkin temel bilgi, beceri, tutum ve alışkanlıkları önce ailede kazanır. Bu açıdan aile, çocuğun bakımı, gelişimi ve eğitiminden sorumlu başlıca kurumdur. Önce aile, sonra okul öncesi eğitim kurumları çocuğu

toplumsal yaşama hazırlamada aileyi destekleyen kurumlar olarak sistemde yerlerini alır. Okul öncesi eğitim kurumları, kişiliğin şekillendiği bu önemli dönemi çocukların fiziksel, sosyal, ahlâkî, duygusal ve bilişsel gelişimleri açısından en sağlıklı şekilde geçirmeleri, hayata hazırlanmaları ve aileye okul öncesi eğitim konusunda bilinç kazandırmayı amaçlar (Kandır, 2001).

“Sosyal beceriler, bireyin sosyal ortamlarda olumlu sosyal sonuçlar elde etmesini sağlayan, başkaları ile iletişimi mümkün kılan, sosyal açıdan kabul edilebilir ve öğrenilmiş davranışlar olarak tanımlanmaktadır. Sosyal beceriler bireyin diğer insanlarla iletişim kurmasını kolaylaştıran beceriler olduğundan insan yaşamında önemli bir role sahiptir. Sosyal becerilerde yetersiz çocuklar, yaşamları boyunca kişiler arası ilişkilerde, akademik çalışmalarda, duygusal-davranışsal alanlarda ve meslek yaşamlarında çeşitli problemlerle karşılaşmaktadırlar.” (Durualp & Aral, 2010, s. 161).

Sosyal beceri eğitiminde, seçilecek olan yöntem önemlidir. Sosyal beceri eğitiminde farklı araştırmacılar birçok yöntemin kullanılabileceğini ifade etmektedirler. Guralnick ve Neville okul öncesi dönemdeki çocuklar için oyunun kullanılmasının sosyal beceri öğretiminde etkili olacağını belirtmişlerdir. Oyun, okul öncesi dönemde çocuğun hem gelişiminde, hem de eğitiminde önemli bir yere sahiptir. Çocuk, yaşam için gerekli davranışları, bilgi ve becerileri oyun içinde kendiliğinden öğrenmektedir. Çocukların her an oynadıkları düşünülürse, oyun aracılığı ile eğitim çok kolay gerçekleştirilebilir. Çocuk için çok ciddi bir uğraş olan oyun onun için aynı zamanda bir eğlence, öğrenme ve gelişim kaynağıdır. Oyun ortamında konuşma, düşünme, paylaşma, rolleri anlama, yardımlaşma, çevre ile etkileşime girme, problem çözme gibi sosyal açıdan önemli bir yer tutan beceriler pekişir. Oyun sosyal becerileri geliştirebilmenin en iyi yolu olarak tanımlanır (Durualp & Aral, 2010, s. 161).

3. Okul Öncesi Eğitim Programı

Okul öncesi eğitim programı içinde problem çözme becerisi ve oyun temel etkinliklerdir. Okul öncesi dönemde oyun önemlidir. Çocuk, yaşamı için gerekli davranışları, bilgi ve becerileri oyun içinde kendiliğinden öğrenir. Oyun içinde çocuğun kişiliği belirginleşir. Yetenekleri oyun içinde ortaya çıkar. Oyun çocuğun hayal gücünü ve yaratıcılığını geliştirir. İnsan ilişkilerini, yardımlaşma etkileşimini artırır, dikkatini toplamasını ve çevreyi tanımasını sağlar. Okul öncesi eğitimde belirlenen hedefler, oyun yoluyla kolayca kazandırılabilir. Çocuklar işbirliği, paylaşma, yardımlaşma, başkalarının haklarına saygı gösterme gibi davranışları oyun sırasında farkına varmadan öğrenir ve benimserler. Çocuklar öfkeleri, kırgınlıkları ve kıskançlıklarını oyunlarına yansıtırlar. Oyun, çocukların çabukluk, hareketlilik, esneklik, koordinasyon ve beceri gelişimini sağlar. Bedenin tepki yeteneğini geliştirir. Çocuk oyun sayesinde oyunun kurallarına dolayısıyla da toplumun kurallarına uymayı öğrenir. Toplumun koyduğu iyi, kötü, doğru, yanlış kavramlarını tanır. Görev ve sorumlulukları yaşayarak öğrenir. Sözcük dağarcığı, anlatma yeteneği gelişir. Oyun yoluyla düşüncelerini yansıtır. Oyun, merak duygusunun problem çözebilmeye yeteneğinin gelişmesini sağlar. Oyun, okul öncesi çocuğunun günlük yaşamının ayrılmaz bir parçasıdır. Diğer bir deyişle oyun, çocuğun işidir. Bu gerçekten hareketle, programda her türlü amaç ve kazanımlar ele alınırken oyunun temel etkinlik olarak kullanılması özellikle önerilmektedir (MEB, 2016).

Çocukların yaş, gelişim düzeyi, ilgi ve ihtiyaçları, bireysel ayrıcalıkları ve çevresel faktörler dikkate alınarak onların gelişimlerini destekleyen *çocuk merkezli eğitim programları* hazırlanması ve uygulanması okul öncesi kurumlarının eğitim kalitesini belirleyen en önemli noktalardan birisidir (Oktay, 2002, ss. 191-193; Kandır, 2001).

“Hazırlanan eğitim programı esnek, yeniliklere açık, çocuklarda yaratıcı düşünceyi, problem çözme becerilerini, olaylar arasında neden-sonuç ilişkisi kurabilme yeteneklerini, karar verme becerilerini vb. geliştiren hedefleri ve kazanılması beklenen hedef davranışları içermelidir. Belirlenen hedef ve hedef

davranışlara, ancak çocukları aktif kılan yani onlara öğrenmeyi öğreten bir eğitim programı ile başarılı bir şekilde ulaşılabilir.” (Kandır, 2001).

4. Okul Öncesi Dönemde Ahlâk Eğitimi

Çocukların okul öncesi dönemde birlikte oynamaları onların, sosyal deneyimlerini artırır. Arkadaş grupları, çocuğun kendini tanımasına ortam hazırlar. Çocuk kendini kabul ettirmeyi, başkalarını kabul etmeyi, haklarını korumayı ve başkaların haklarına saygıyı, grup oyunlarında öğrenir (Oğuzkan & Oral, 2002, s. 5). Çocuk kendi merkezli bir dünyadan, sosyal yönelimli bir dünyaya geçiş yapar. Başkalarının duyguları, ihtiyaçları vb. önem kazanmaya başlar. Bir diğer deyişle *empati* yapmayı öğrenir.

Okul öncesi eğitim, çocuğun sosyalleşmesinde önemli bir yere sahiptir. Okul öncesi eğitim kurumuna devam eden bir çocuk, aile ve komşuluk çevresinin içinde bulunduğu kültürel kesimden farklı, genel kültür değerlerine dayalı sosyal bir ortam içinde eğitilir. Böylece toplumun kültür değerlerinin özümsemesi sağlanır. Kültürel özelliklere uygun alışkanlıkların kazanılması da bu eğitim ortamda gerçekleşir (Oğuzkan & Oral, 2002, s. 5). Bu ortam istenilen ahlâkî gelişimin sağlanması için çok uygundur. Çocuk ahlâkî kuralları grup içerisinde, yaşayarak, tecrübe ederek öğrenme fırsatı bulur.

Okul öncesi dönem kişilik gelişim açısından önemlidir. Mehmet Zeki Aydın, kişilik gelişiminde iki nokta üzerinde durur. Bunlar “Doğuştan getirdiklerimiz ve sonradan kazandıklarımız. Doğuştan getirdiklerimiz, mizaç ve fiziki özellikler, sonradan kazandıklarımız ise ahlâkî davranışlarımızdır.” der (Aydın, 2006, s. 3). Ahlâkî özellikler insan kişiliğini oluşturur, o halde daha küçük yaşlarda çocuklarımıza vereceğimiz ahlâkî eğitim, gelecekte onların kişilik sahibi birer yetişkin olmalarını destekleyecektir.

Oğuzkan ve Oral’a göre sağlıklı ve etkin bir kişilik yapısının, üzerinde önemle durulması gereken nitelikleri şöyle sıralanabilir:

- “Duygusal güven,
- Kendini tanıma (gerçek benlik kavramı),
- Başkalarını kabul etme,
- Sosyalleşme,
- Öğrenme güdüsü ve becerisi,
- Bağımsızlık,
- Özgürlük ve disiplin arası denge,
- Paylaşma, birlikte çalışma.”

Eğitsel planlama ve uygulamalar, ne kadar küçük yaşta çocuğa ulaşılabilirse, çocuğun kişiliği de o ölçüde, istenilen doğrultuda geliştirilebilir. Gelişimin hızlı olduğu ilk yıllar, çevre etkisine en duyarlı olunan yaşlardır (Oğuzkan & Oral, 2002, s. 13).

Okul öncesi eğitimde çocuk, dramatizasyon, kukla, hikâye anlatma vb. etkinlikler yoluyla, içinde bulunduğu toplumun yaşam tarzı ve kültürel değerleriyle tanışır. Bu etkinlikler, çocuğun kendini ortaya koyması ve anlatmasına fırsat verir. Kendini anlatma, benlik kavramının gelişimine ve ahlâklı davranışlar sergilemesine yardımcı olur. Çocuk, toplumsal hayatın kuralları ve ahlâkî değerleri, bizzat yaşayarak ve tecrübe etme imkânı bulur. Böylece çocukta, vicdan ve ahlâk gelişiminin temelleri atılır.

Okul öncesi dönemde yapılacak drama çalışmaları, çocuğu toplumsal hayata hazırlayan prova çalışmaları gibidir. Çocuk bu gruplarda bir yandan bağımsız hareket ederken diğer yandan başkalarını düşünmeyi de tecrübe eder. Bağımsızlık çabalarında sevgi önemlidir ve güven verir. Çocuğun grup arkadaşlarına besleyeceği sevgi, onun gruba uyumunu kolaylaştırıcı bir etki yapar. Okul öncesi eğitimde drama çalışmaları çocukta özgüven gelişimine katkıda bulunur. Özgüvene sahip bir çocuk, toplumda vicdan sahibi bir birey olma ve ahlâkî kuralları uygulama konusunda olumlu bir tavır geliştirir.

5. Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Sosyal Gelişiminde Oyun

Okul öncesi dönemde çocuk evden ayrılarak kendini sosyal bir ortamda bulur. Çocuğun sosyal bir ortamda olması, çevresindeki bireylerle sağlıklı iletişim kurabilme becerisini gerektirir. Okul öncesi eğitimde uygulanan drama etkinlikleri, çocuklarda paylaşma, bir grubun üyesi olma, ihtiyaçlarını kendi kendilerine karşılayabilme, kuralları benimseyebilmede başarılı hale getirir. Konuşmalara katılan, olayları tartışan, araştıran, yaşayan ve gözlemleyen çocuk, sosyal iletişimin temellerini atmış olur. Grup faaliyetleri sırasında çocuk, bireysellikten ve aile ortamından sıyrılıp toplumda nasıl davranması gerektiğini öğrenir. Ayrıca çocuk empati kurma yoluyla karşısındaki kişilerin duygu ve düşüncelerini rahatça anlayıp, bunlara uygun toplumsal davranışlar geliştirebilir (Çağdaş, v.dğr., 2003, s. 9). Çocuk, yardımlaşma, dayanışma, paylaşma ve birlikte çalışmayı dramatik oyun sayesinde öğrenir (Çoban & Nacar, 2010, s. 50).

Okul öncesi çocuğu girdiği sosyal ortamda başkalarının duygu ve düşüncelerini paylaşma, yardımlaşma, kendi hakkını arama ve çevresindekilerin haklarına saygılı olmayı öğrenir. Arkadaşları ile sağlıklı iletişim kurabilme becerilerini geliştirir (Çağdaş, v.dğr., 2003, s. 9).

Okul öncesi dönemde ahlâk eğitimi drama etkinlikleriyle verilebilir. Zira oyun oynamak çocuk için ciddi bir iştir. Bu yöntemle çocuk, ahlâkî değerleri öğrenebilir, ahlâk prensiplerini kendine mâl eder ve hayatında yeri geldikçe uygular.

5.1. Okul Öncesi Dönemde Oyun

Oyun, okul öncesi yaşlarının tek uğraşdır (Yörükoğlu, 1996, s. 71). Aşağı yukarı 2 yaşından 5-8 yaşına kadar olan zamana ilk çocukluk ya da oyun çağı denir (Baymur, 1994, s. 60). Yörükoğlu da 3-6 yaş arasını oyun dönemi olarak adlandırır ve bu dönemin çocukluğun en renkli dönemlerinden biri olduğunu belirtir. Bu dönemde çocuk, toplumsal nitelikler kazanmaya başlar, oyunlarında arkadaş arar. İkili ve üçlü oyunlar başlar. Yaşıtlarıyla ilişki kurmaya, birlikte oynamaya ve paylaşmaya yatkındır. Başka bir deyişle, toplumun küçük bir üyesi olma yolundadır (Yörükoğlu, 1996, ss. 60-61).

Oyun, çocuğun hem bedenî hem de ruhî gelişiminde zarurî bir ihtiyaçtır. Oyun sayesinde, çocukta beden hareketiyle birlikte kan dolaşımı da hızlanır. Böylece beyin daha iyi beslenerek, sinir sisteminin daha iyi çalışması sağlanır. Çocuk daha dengeli bir sıhhate kavuşur. Bundan sonra oyun, çocukta içtimai, ferdî, hissî, fikrî vs. pek çok kabiliyeti geliştirir. Çocuk arkadaşlarıyla oynarken sadece hoş vakit geçirmiş olmaz aynı zamanda kelime haznesini geliştirir, ani cevap verme, keşfetme, emir verme, itaat etme gibi pek çok kabiliyetlerini de geliştirir. Hatta bazı eğitimciler eğitimde oyunun önemini belirtmek amacıyla *eğitimi* “Oyun, meşguliyet ve iş” olarak tarif etmişlerdir (Canan, 1995, s. 149).

Hz. Peygamber de oyun üzerinde yeteri kadar durmuş, kimi zaman çocuklarla şakalaşmış, kimi zamanda onlarla bizzat kendisi oynamıştır. Eğitimciler, çocuğu oyundan men etmemek gerektiğini söylerler. Mesela Gazâlî, “Çocuğa oynamayı men edip devamlı ders çalışmaya zorlamak, onun kalbini öldürür, zekâsını iptal eder ve hayatının neşesini kaçıır. Sonunda çocuk, dersten kurtulmak için bir hile düşünmeye başlar” der (Canan, 1995, ss. 150-153).

Yaşlıları ile birlikte oynanan oyunlar, çocuğun sosyalleşmesine katkıda bulunur (Altinköprü, 2002, ss. 33-34). 5 yaşında iken sürekli yalnız oynamak isteyen bir çocuk, gelecekte gerekli sosyal becerisi eksik bir kişiye dönüşebilir. Çocuğun oyun ortamındaki sosyal davranışı, çevreye uyum ve sosyal becerisi ile ilgilidir (Çetin, v.dğr., 2002, s. 21).

Yavuzer’e göre, oyun toplumsal ve ahlâkî bir değer taşır. Arkadaşlarıyla oynamak, çocuğa işbirliğini ve toplu yaşam için gerekli kuralları öğretir. Oyun yoluyla sosyalleşen, “ben” ve “başkası” kavramlarının bilincine varan çocuk, vermeyi ve almayı da oyun aracılığıyla öğrenir. Kısacası çocuğun toplum ve ahlâk kuralları göstermesinde oyunun rolü büyüktür (Yavuzer, 2002a, s. 177).

5.2. Oyun Dönemleri

Çocukların yaşlarına ve gelişim düzeylerine göre farklılıklar gösteren oyun dönemleri birçok araştırmacı tarafından incelenmiş ve farklı şekillerde açıklanmıştır.

Çocuğun gelişim alanları dikkate alınarak yapılan bir sınıflamaya göre çocuğun oyun dönemleri şunlardır:

Tek Başına-Alıştırma Oyun Evresi (0-2 Yaş): Çocuk, ilk aylarda kendi organlarıyla ilgilenir ve tek başına oynamaktan hoşlanır. Çocuğun nesnelere ve eylemlerle, onları kendi kontrolü altında tutarak giriştiği oyunlar olarak tanımlanır. Bir çingırağı tekrar tekrar sallaması ve çıkardığı sesleri dinlemesi, oyuncuğu atıp arkasından bakması, yakaladığı nesnelere ağzına götürmesi bu dönemde çocuk için birer oyundur. Bu dönemde çocuk, kas, denge, dil ve bilişsel gelişim yönünden henüz yeterli olgunlukta olmadığından, başkalarıyla iletişim kurmaz, tek başına oynar. 10-18 aylıkken, çocuklar genelde yürümeye başlar. Bu evrede ise, tekerlekli, itmeli, çekmeli oyuncaklarla oynamaktan hoşlanırlar (Ömeroğlu, v.dğr., 2007, ss. 12-13; Poyraz, 2003, ss. 44-45).

Paralel-Sembolik Oyun Evresi (2-3 Yaş): Çocuk, bu dönemde tek başına oynamaktan vazgeçer. 5-6 kişilik gruplar halinde oynarken, aralarında çok iyi iletişim olmasa da, toplumsallaşma ve işbirliğine dayalı oyunlar yavaş yavaş başlar. Çocuk, kendi düşüncesi içinde hayal ettiği bir obje, olay ya da kişiyi motor ve sözel aktivitelerle sembolik olarak temsil etmektedir. Bir sopayı at yerine koyabilir. 3 yaşlarında çocuğun hareket ve konuşma becerileri artar. Oynadığı oyunlara da bu gelişime bağlı olarak değişir. Çevresinde yaşanan olayları rol yaparak ortaya koyar. Babasının gazete okumasını, annesinin yemek yapmasını veya doktorun hastasını muayene edişini taklit edebilir (Ömeroğlu, v.dğr., 2007, s. 13; Poyraz, 2003, ss. 45-46).

İşbirliğine Dayalı-Kurallı Oyun Evresi (4-5 Yaş): 3 yaşından sonra çocuklar, önceleri 2-3 kişilik gruplar halinde ve kısa süreli birlikte oynarlar. Daha sonra hem gruptaki kişi sayısı artar, hem de oyunun süresi uzar. Gelişmekte olan paylaşma ve birlikte bir işi başarma duygusu, oyunlarda kurulan grupların oluşmasına etki eder. 4 yaşından sonra, oyun kuralı anlayışı oluşmaya başlar. Çocuklar oyunun kurallarına göre birlikte oynarlar. Birlikte oynanan oyunlarda artış görülür. Oyunlar genelde uzun sürer. 5 yaşından itibaren, bedensel etkinlikler daha da artar. Kız çocukları evcilik, komşuculuk, doktorculuk vb oyunlar oynarlar.

Bebeklerine, bir anne edasıyla bakarlar. Erkek çocuklar ise, kovboyculuk, arabacılık, çeşitli meslek oyunları vb. oynarlar. Çocuklar bu çağda, oyun kurallarına uymaya gayret ederler. Çocuk, kurallara uydukça kendini kontrol etmeyi öğrenir ve sosyalleşmesi artar (Ömeroğlu, v.dğr., 2007, s. 13; Poyraz, 2003, ss. 46-47).

Kurallı Oyun Evresi (6 Yaş): Bu yaşta çocuklara her türlü oyun ve etkinliğe yatkındır. Küme oyunları, şarkılı-ritimli oyunlar, çekişmeli yarışlar ya da bir olayın dramatizasyonu şeklinde oyunlar, bu yaşlarında yoğunluk kazanır. Bu yaş çocuğu, sadece dramatizasyon yapmaz, aynı zaman da oynadığı rolü de açıklayabilir (Poyraz, 2003, s. 47).

Altı yaşından itibaren grup oyunlarında giderek bir artma görülür (Yavuzer, 2002b, s. 177). Çocuk 6 yaşına geldiğinde, arkadaşları ile birlikte olmayı, çok kere yalnız oynamaya tercih edebilir. Artık oyunlar organize edilmiş ve daha uzun sürelidir. Oynayacakları oyuna birlikte karar verirler, rolleri birlikte dağıtırlar (Çetin, v.dğr., 2002, s. 256).

Arkadaşları ile oynamak, çocuğa işbirliğini ve toplumsal yaşam için gerekli kuralları öğretir. Oyun yoluyla toplumsallaşan, “ben” ve “başkası” kavramlarının bilincine varan çocuk, vermeyi ve almayı da oyun vasıtasıyla öğrenir. Çocuğun toplum ve ahlâk kurallarına uyum göstermesinde de oyunun rolü büyüktür. Çocuk ev ve okul çevresinde neyin doğru, neyin yanlış kabul edildiğini görür. Ancak bu tür kurallara uymanın zorunluluğunu, oyun ortamında anlayabilir (Yavuzer, 2002b, s. 171).

5.3. Oyun ve Drama İlişkisi

Oyun, çocukların kendilerini ifade etme yöntemidir. Zamanının çoğunu oyun oynayarak geçiren çocuk, hayata dair ilk tecrübelerini oyun oynarken kazanır. Aynı zamanda çocuk, oyunla kendisini ifade eder. Çocuk gördüklerini, bildiklerini, deneyimlerini, hüznünü ve neşesini oyun aracılığı ile yansıtır (Gönen & Dalkılıç, 2009, s. 31). Oyun çocuk için hem eğlence, hem de ciddi bir uğraştır. Oyun sırasında çocuk, farklı gelişim alanları ile ilgili yaşantılar kazanır. Örneğin, çocuk oyun gereçleri ile oynarken zihinsel gelişimini destekleyen deneyimler kazanır, oyuncağını

arkadaşıyla paylaştığında ise zihinsel, dilsel, sosyal ve duygusal gelişimini destekleyen deneyimler kazanır (Oktay, 2002, s. 140).

Çocukların oynadıkları pek çok oyun dramatik özellikler taşır. 5 yaşından itibaren dramatik etkinliklere oyunları içinde yer veren çocuklar, kimi zaman evcilik, kimi zaman okulculuk oynarlar, kimi zaman da oynadıkları oyunda farklı rollere girerler. Tüm bu oyunlar ve canlandırmalar, aslında dramatik oyunlardır. Dramanın temelinde de oyun vardır. Ve drama ile oyun iç içedir (Ömeroğlu, v.dğr., 2007, s. 16).

Çocuklar drama etkinliğini de bir oyun olarak algılar. Çocuk dramada, rol yapar, ...miş gibi davranır. Mesela anneymiş gibi, doktormuş gibi davranarak kendisini ifade eder. Drama, çocuğa yaşayarak öğrenme fırsatı sunar. Çocuk bu sayede yaparak-yaşayarak öğrendikleri ve edindiği tecrübelerle hayata hazırlanır. Çocuk bu etkinliklerle, birçok yaşantıyı öğrenip, bunları kendi yaşantısıyla birleştirerek yeniden düzenler. Kendine dersler çıkarır, hayata ve olaylara dair tecrübeler kazanır (Gönen & Dalkılıç, 2009; Ömeroğlu, v.dğr., 2007, s. 16).

Oyun ve drama, çocuklara, “gibi yapmayı, olmayı ve kabul etmeyi, yaşamdaki her şeyi denemeyi” sağlar. Drama etkinliği, dinamik bir süreç halinde, katılanların dikkatini kendinde toplar. Bu yönüyle, oyunun çocuklar için önemli olduğu okul öncesi dönemde, oyuna benzer eğitici drama etkinliklerinin, çocukları oyalamak için değil, eğitsel amaçlarla kullanılması faydalar sağlayabilir (Önder, 2010, s. 33).

Oyunun çocuğun hayatındaki önemi açık olsa da, her alandaki eğitim için oyunun tek başına yeterli olacağı düşünülemez. Özellikle çocuğa gelişim alanlarını destekleyecek kazanımlar edinmesinde oyundan daha fazla yarar sağlayacak etkinlikler içeren drama vb. tekniklere ihtiyaç olduğu kabul edilmelidir (Önder, 2010, ss. XVII-XVIII). Önder'e göre, eğitici dramanın eğitimde kullanılmasına ilişkin olarak, eğitici drama ile oyunun benzerlik ve farkları ile ilgili şunlar söylenebilir:

1. Oyun daha çok kendiliğinden başlar. Eğitim amaçları belirsizdir. Eğitici drama, daha planlıdır ve eğitim amaçları önceden bellidir.

2. Hem oyunda hem eğitici dramada ortak yön, çocuğun dikkat ve enerjisinin etkinlik üzerine oldukça fazla yoğunlaşmasıdır.

3. Her iki etkinlik türünde de kurallar vardır (kuralsız çocuk oyunları da olmakla birlikte). Ancak dramada kuralların tartışılabilirliği hatta değiştirilebilirliği daha fazladır.

4. Oyunların çoğunda sonuç önemlidir, kazanmak ya da kaybetmek gibi. Ancak dramada sonuç değil, süreç önemlidir. Çocuğun drama etkinliğindeki performansının mükemmel olması değil sürece katılması odak noktasıdır.

5. Oyunda çocuğa kavramsal bir tanımlama, ayırt etme ya da tartışma ortamı sunulmaz. Oysa drama etkinliği sonrasında yapılan grup tartışması, oynanan etkinlikle ilgili bilgilerin yerleşmesini, kalıcılığını sağlamaya zemin hazırlar (Önder, 2010, s. 34).

5.4. Dramatik Oyun

Çocuk yaşamın ilk gününden itibaren hareket eder, zamanla bu hareketler oyuna dönüşür. Oyun, çocuk için vazgeçilmez bir ihtiyaç haline gelir. Dramatik oyun, çocukluğun ilk yıllarında bir çocuğun deneysel olarak öğrenme yoludur. Bilim adamları, oyunun çocuğun yaşamında çok önemli bir rolü olduğu konusunda görüş birliği içindedirler. İngiliz çocuk drama uzmanı Peter Slade, oyunun çocuğun yaşamındaki önemli rolü ile ilgili olarak “Oyun çocuğun düşünme, kanıtlama, rahatlama, çalışma, hatırlama, cesaret etme, deneme, yaratma ve anlama yoludur.” ifadesini kullanmaktadır. Sosyal psikolog Carl Seashore, oyunu büyümenin başlıca aracı olarak görür. Ona göre, oyun olmadan normal bir yetişkin zihinsel yaşantısı, sağlıklı bir duygusal yaşantı gelişimi olamaz ve karar verme gücü tümüyle gelişemez (Sağlam, 2004, s. 8).

19. yüzyıl eğitim felsefecilerinden Carlotta Lombroso, “Oyun, çocuk için bir iştir, çalışmanın yetişkin için olduğu gibi oyun da çocuk için ciddi ve önemlidir, oyun çocuğun gelişim araçlarından biridir ve nasıl bir ipek böceği sürekli olarak yaprak yeme gereksinimi duyuyorsa çocuk da oyun oynama gereksinimi duyar” der (Elkind, 1999, s. 90). Çocuk için oyun hem bir iş hem de etkili bir öğrenme aracıdır.

Dramatik oyun sürecinde çocuklar, yaratıcı hayal güçlerini kullanırlar. Böylece, bu yöntem çocuk için güçlü bir öğrenme aracı olur ve yaşam boyu da öğrenmede kullanılmaya devam eder. Birçok eğitimci çocuğun yaratıcılığını ortaya çıkaran, yaşantı ve konsantrasyon yoluyla tecrübe ederek kendisinin de olaya dâhil olduğu zaman en iyi öğrendiğini savunur. Drama süreci çocuğu pasif bir alıcı konumundan aktif ve etkin bir alıcı-kullanıcı konumuna taşır. Bu konuda uzmanların hemen hepsi dramanın çocuğun sosyal gelişimine, hayal gücünü ve yaratıcılığını geliştirmesine yardım ettiğini kabul eder (Sağlam, 2004, ss. 8-9). Eğitimde drama, aynı zamanda bir karakter eğitimidir. Her drama etkinliğinin bir amacı vardır (Gönen & Dalkılıç, 2009, s. 52). Eğitimde dramanın kullanılması şu faydaları sağlar:

1. Çocuğun özgüven duygusunun gelişmesine yardımcı olur.
2. Çocuğun, bilişsel, dil, motor ve sosyal-duygusal açıdan gelişmesine katkıda bulunur.
3. Çocuğun kendisini başkasını yerine koyarak (empati) çok yönlü düşünebilmese yardımcı olur.
4. Duyguların sağlıklı bir biçimde dışı vurulmasını sağlar.
5. Çocuğun kendini ve vücudunu tanımasını, çevresini tanımasını, anlamasını sağlar.
6. Çocuğun yaratıcılığını ve hayal gücünü geliştirir.
7. Çocuğun zihinsel kapasitesini geliştirir.
8. Çocukta kendilik kavramının gelişmesine katkıda bulunur.
9. Çocuğun bağımsız düşünme ve karar verme becerisinin gelişimine katkıda bulunur.
10. Çocuğun duygularının farkına varmasına ve duygularını ifade etmesine yardımcı olur.
11. Çocuğun iletişim becerileri kazanmasına yardımcı olur.
12. Çocuğun sosyal farkındalığının artmasına ve problem çözme yeteneğinin gelişmesine katkıda bulunur.

13. Çocuğun demokratik tutum kazanmasına yardımcı olur.
14. Çocuğun grup içinde arkadaşlık ilişkilerinin gelişmesine yardımcı olur, çocukların işbirliği, paylaşma, dayanışma bilincini kazanılmalarına katkıda bulunur.
15. Öğretmenle çocuk arasında olumlu ilişkiler kurulmasına katkıda bulunur.
16. Öğrencinin eğitim-öğretimde aktif rol almasını sağlar. Çocuğun derse katılım vb. genel performansına olumlu etki yapar.
17. Çocuğun öğrendiği şeylerin kalıcı olmasını sağlar.
18. Çocuğun oyun ihtiyacını giderir.
19. Çocuğun sorumluluk duygusunun gelişmesine yardımcı olur.
20. Farklı görüş açlarına sahip olmayı, eleştirmeyi, tartışmayı öğrenmesini sağlar (Gönen & Dalkılıç, 2009, ss. 52-53; Sağlam, 2004, s. 9; Önder, 2010, ss. 46-55; Genç, 2003, s. 196).

5.5. Öyküye Dayalı Drama

Eğitici drama uygulaması, eğitimde bazı özel tekniklerle kullanılır. Bu tekniklerden en çok kullanılanları şunlardır:

Rol oynama, rol değiştirme, kenardan yönlendirme, katılımcı liderlik, paralel çalışma, doğaçlama, zihinde canlandırma, müzikle drama, pandomim, öykü/olay canlandırma, resim yapma, kukla draması, duyuşsal algılama ve dans dramasıdır (Önder, 2010, s. 101).

Bu araştırmada, okul öncesi dönemde ahlâk eğitimini drama tekniği ile verilmesinde daha ziyade öyküye dayalı drama tekniği tercih edildi. Bunun yanı sıra diğer tekniklere de yer verildi. Genellikle öyküye dayalı drama tekniğinin tercih edilme nedeni ise aşağıda açıklanacağı üzere bu teknikle ahlâkî mesajların daha rahat ve etkili bir şekilde verilebileceği düşüncesidir.

Eğitici drama uygulamalarında, drama ve hikâye birbiriyle sıkı ilişki içindedir. Güçlü bir hikâye olmaksızın drama çalışmalarında ilgiyi canlı tutmak

zordur. Çocuklar öncelikle beğendikleri ve severek defalarca dinledikleri hikâyeleri dramatize etmek için istekli olurlar. Öğretmen, istenen amaca ulaşabilmek için, grubun iyi bildiği ve sevilen bir hikâyeyi seçmelidir (Ömeroğlu, v.dğr., 2007, s. 163).

Öyküye dayalı drama, çocukların öykülere olan ilgisinden hareketle, bildikleri ya da yeni öğrenecekleri bir öyküyü, hareketlerle ve sözlü ifadelerle canlandırmaları esasına dayanır. Bu teknik, eğitici drama uygulamalarında oldukça uygundur. Bu teknikte öğretmen, öyküyü ya da canlandırılacak olayı baştan sona anlatır. Burada olayı anlatırken, sözel ifadelerin çocukların sözcük dağarcığına uygun olmasına da dikkat edilmelidir. Dikkat edilecek bir diğer husus da, öykü ya da canlandırılacak olay ve roller çok karmaşık olmamalıdır. Canlandırma sırasında, öğretmenin önceden rol verdiği çocuklar, sırası gelince dramaya dâhil olur ve rolünü oynar (Önder, 2010, ss. 105-107; Çağdaş, v.dğr., 2003, ss. 74-75).

İyi bir hikâye o yaş grubunda anlamlandırılan, olayı ve teması kavranan hikâyedir. Okul öncesi öğretmeni, o yaş grubu için iyi bir hikâye seçtikten sonra onu hangi tekniklerle sunacağına da karar vermelidir. Okuyarak mı, anlatarak mı hikâyeyi sunacağı önemlidir. Genellikle hikâyeyi anlatmak bu tür çalışmalarda tercih edilir. Çünkü anlatan kişi dinleyicilerin tepkilerini gözlemleyebilir. Çocukların anlayamadığı, tereddüde düştüğü noktaları hemen fark edebilme fırsatı bulur. Öğretmen hikâyeyi gruba anlatmadan önce kendi kendine birçok deneme yapmalıdır. Böylece çocuklara hikâyeyi sunarken kendinden emin, çok daha renkli ve gerektiğinde kelime değişiklikleri yapabilecek güçte olabilir. Ayrıca etkili bir ses tonu ve doğru bir vurgulama ile öğretmenin kendini anlattığı hikâyeye vermesi çocukların dinlerken canlandırma yapmalarına yardımcı olacaktır. Grup ile birlikte onların oturdukları düzende (yerde, çimlerde, minderler üstünde) oturması da öğretmenin çocuklarla daha yakın bir temas içinde olmasını sağlayacaktır. Bunun yanı sıra diğer bir yöntem olan hikâyeyi okuma ise öğretmenin unuttuğu bölümler olma riskini ortadan kaldırır. Öğretmen, seçtiği hikâyede grubun yaşına, geçmiş deneyimlerine ve bilgi düzeylerine uygun düzenlemeleri önceden yaparak çalışmanın başarısını artırabilir. Ayrıca seçilen hikâyelerde geçen diyaloglar ilginç ve eğlenceli

olmalı, karışık ve anlaşılmaz olmamalı, karakterler inandırıcı olmalıdır (Ömeroğlu, v.dğr., 2007, s. 163; Çağdaş, v.dğr., 2003, ss. 74-75; Komisyon, 2003, ss. 62-63).

Hikâyenin tümü anlatılıp ve hikâye çocuklar tarafından tam olarak anlaşıldıktan sonra, çocuklar bunu nasıl dramatize edeceklerini planlamaya hazırdırlar. Bu konuda yapılacak ilk iş hikâyenin konusunun incelenmesi ve hikâyedeki karakterlerin tanımlanmasıdır. Roller için kimlerin gönüllü olduğunu sormakla işe başlamak iyi bir yoldur. Bu çok istekli olan çocukların bunu ilk kez denemesine fırsat verirken daha çekingen olanların ise kendi sıraları gelene dek konu hakkında biraz daha bilgi sahibi olmalarına olanak verir. Bu çalışmalarda birkaç kez çocukların rolleri isteklerine göre seçmelerine fırsat verirken daha sonra drama öğretmeni diğer çocukların farklı bölümlerde rol almasını önerebilir. Henüz rol almayan çocuklara denemek isteyip istemedikleri sorulabilir ya da “Küçük kurbağayı Ayşe oynadı. Şimdi bu rolü oynaması için Can’a bir şans verelim ve sen, Ayşe çayırdaki diğer hayvanlardan biri ol” denilebilir. Böylece öğretmen tüm çocukların katılımını ve oyuna katkılarını kontrol edebilir. Oyun tekrar edilebilir, ancak her oyundan önce ve sonra birlikte tartışılmalıdır. Bu drama çalışmalarında çok önemlidir. Çünkü bu süreçte bazı yaratıcı düşünceler ortaya çıkar (Ömeroğlu, v.dğr., 2007, s. 164).

Dramadaki tartışma süreci, araştırmada çocuklara etkinlik öncesinde ve sonrasında sorular sorarak gerçekleştirildi. Uygulama öncesinde konu ile ilgili soru sorarak, çocukların fikirlerini almak, konu ile ilgili bazı noktalara dikkat çekme fırsatı verdi. Drama etkinliği öncesinde çocuklarla konu hakkında konuşmak, verilmek istenen değerın günlük hayattaki farklı boyutlarını ele almak, onların zihin olarak etkinlikteki konuya odaklanmalarına yardımcı oldu. Etkinlik sonrasında sorulan sorulara verilen cevaplarla da konunun ne derece anlaşıldığı, çocuğun olaylara bakış açısına nasıl etki ettiği anlaşılmaya çalışıldı. Sorulara verdikleri cevaplar üzerinden ilgili değerın, hayatta karşılaştıkları problemleri çözmede, arkadaşlarıyla aralarında dengeli ve tutarlı ilişkiler geliştirmede, çocuklara nasıl yardımcı olacağına dair fikirler paylaşıldı. Etkinlik sonrasındaki bu konuşmalar,

çocuğun elde etmesi istenen kazanımlar ve günlük hayattaki yansımaları üzerine yoğunlaştı.

Drama etkinliğinde kullanılmak üzere hikâye oluşturma çalışmalarında fotoğraflar ya da reproduksiyon resimler, afişler de kullanılabilir. Farklı insanlar ve yerler hakkında çocuğa fikir vermesinin yanı sıra farklı bir atmosferi yaratma açısından önemlidirler (Ömeroğlu, v.dğr., 2007, s. 166).

Çocuklara yönelik tiyatro, kukla ve drama etkinlikleri genellikle çeşitli hikâye ve masallardan seçilmektedir. Seçilen bu hikâye ve masalların niteliğine göre çocuğun dinî gelişimi desteklenebilir. Bunların yanı sıra tarih boyunca insanlığa fazilet, ilim ve kahramanlık yönleriyle ışık tutmuş peygamberlerin, sahabenin, salih kimselerin biyografileri, bunların örnek tutum ve davranışları çocukların seviyesine uygun olarak kaleme alınıp, taklit etkinlikleri içerisinde sahnelenebilir. Gerek inanç esasları, gerek ibadetler ve gerekse ahlâk konularıyla ilgili bilgi ve davranış kazandırmaya yönelik taklit etkinlikleri sahnelenebilir. Bu etkinliklerle toplumumuzun dinî yaşantısı, örf ve âdetleri aktarılacağı gibi kardeşlik duygusunun geliştirilmesi hedeflenerek, millî birlik ve beraberliğin temelleri de atılabilir (Sağlam, 2000).

Çocuklarla drama etkinliklerinde kullanılacak hikâyeler bazı özelliklere sahip olmalıdır. Okumuşlar, çocuk hikâyelerinde bulunması gereken bazı özellikleri şu şekilde özetlemektedir:

1. Çocukların ilgilerine, hayat tecrübelerine ve kavrayış güçlerine uygun bir konu,
2. Çocuk düşüncesine aykırı olmayan sade ve gerçekçi bir plan,
3. Mantıklı sonuçlarla biten hareketli olaylar,
4. Somut, doğru fakat dikkati dağıtmayan ayrıntılar,
5. Özellikleri iyi anlatılan, gerçekliğe uygunluğu bakımından kuşkuya yer vermeyen kişiler,

6. Kısa cümle ve paragraflarla kısa, bol ve canlı konuşmalara dayalı, sürükleyici bir anlatım,

7. Çocukların seviyesine uygun basit ruh çözümlenmeleri,

8. Ayrıntılara karşı sürekli bir ilginin uyandırılmış olması,

9. Her durumun heyecanlı yanlarının daima belirtilmesi,

10. Metinle ilgili güzel ve anlamlı resimler, çocuklara yönelik yazılmış hikâyelerde bulunmalıdır (Okumuşlar, 2006, s. 237).

6. Ahlâk Eğitiminde Drama

Alev Önder, dramanın eğitimde, özellikle de okul öncesi eğitimde kullanılması üzerine araştırmalar yapan ve bu alana önemli katkılar sunan bir akademisyen olarak, dramaya ilgi duymaya nasıl başladığını kendi başından geçen olayda şöyle anlatır: Norveç'te bir ilkokulda öğretmenliğe yeni başladığı dönemde okulun UNESCO konusunda çocuklar için düzenlediği tanıtım toplantısına katılır. Salonda kürsünün arkasındaki duvarda, UNESCO'nun dünya ülkeleri arasında barış, eşitlik, ortak yaşam kalitesinin yükseltilmesi ile ilgili pankartlar asılıdır. Bekleyen çocuklara, toplantının pasta ikramıyla başlayacağı anons edilir. Salonda bekleyen çocuklar, anonsu duyunca sevinirler. O sırada kapılar açılır ve servis arabalarında çok katlı kocaman iki pasta görünür. Çocuklara karton tabaklar, plastik çatallar dağıtılır, pasta servisi başlar. Salondaki çocukların yarısı, pastalarını alıp yemeye başladıklarında kocaman iki pasta da bitmiştir. Öğretmenlerden biri pasta kalmadığını açıklar. Pasta alamayan çocuklar, hayal kırıklığı içinde elleriyle tabaklarına vurmaya ve öğretmenlerine bir şeyler söylemeye başlarlar. Bu sırada Alev Önder şaşırır ve böylesine gelişmiş bir İskandinav ülkesinde organizasyonun bozuk olması, yetkililerin rezil olduğunu düşünmesine sebep olur. Tam bu sırada, okul müdürü mikrofonu eline alır ve çok önemli bir şey açıklayacağını söyleyerek sözlerine devam eder: “Çocuklar, gördüğünüz gibi bir kısmınız pasta alabildi ama bir kısmınıza pasta kalmadı. Çünkü pastayı sizin sayınız kadar eşit parçaya bölmeye özen göstermedik. Eğer eşit paylaşılsaydı, herkes pasta yiyebilecekti. İşte dünya

ülkelerindeki durum da böyledir. Dünyadaki kaynaklar kısıtlı ve eşit paylaşılmıyor. UNESCO dünya barışı için, kaynakların mümkün olduğunca dengeli dağılımı için çalışır.” Salonda büyük bir sessizlik olur. Müdür pastanın devamının geleceğini ve herkesin eşit şekilde pasta yiyebileceğini söyler. Pastalar dağıtılıp yendikten sonra, salondaki bazı çocuklara, pasta alamadıklarında ne hissettikleri ve ne yaşadıkları sorulur. UNESCO ile ilgili görüntülü birkaç bilgi verildikten sonra program biter. Alev Önder, kutlamayı organize edenin drama öğretmeni olduğunu öğrenir. O günden sonra drama ile ilgili çalışmalara yoğunluk verir ve Türkiye’ye dönünce de *Eğitici Drama* dersleri vermeye başlar ve bu alanda önemli çalışmalara imza atar (Önder, 2010, ss. XVII-XVIII).

Dramanın okul öncesi çocukların ahlâk eğitiminde kullanılması, çocuklara ahlâkî değerleri yaparak-yaşayarak öğrenme fırsatı sunar. Bu bakımdan dramanın ahlâk eğitiminde bir teknik olarak kullanılması ve bu konuda yeni fikirlerin geliştirilmesi önemlidir. Önder’in yaşadığı olayda, çocuklara uzun konuşmalar içeren bir sunum yapılsaydı, belki de UNESCO’nun amacı tam olarak anlaşılamayacak, hatta çocukların sıkıcı bulduğu bir etkinlikten öte geçmeyecekti. Dolayısıyla çocukların ilgisini çekecek drama etkinlikleri, öğrenme olayını hem eğlenceli hem etkili hale getirebilir.

Çocukların ahlâkî konuları öğrenmesi diğer konuların öğrenilmesi gibi, yaparak ve yaşayarak olur. Bu şekilde yaparak ve yaşayarak olayları algılayan çocuk, yaşadığı olaylardan aldığı ahlâkî dersleri, yaşantısına ahlâkî birer davranış olarak yansıtır. Oyun, iş ve çalışma gibi etkinlikler buna imkân verir. Ailede, sokakta ve okulda çocuğun yapacağı ve karşılaşacağı davranışlar, insanlar arası ilişkilerde ortaya çıkan durumlar, ahlâk kurallarının öğrenilmesini sağlayan birer yaşantı meydana getirir. Sadece sözel olarak söylenen veya yapılması gerekli ahlâkî davranışlar olarak çocuklara liste halinde okunan kurallar, çocukta ahlâkî davranışların gelişmesine fazla bir katkıda bulunmaz. Çocuk, öğretilmek istenen ahlâkî davranışı içeren bir olayı tecrübe ederse, öğrenme kalıcı nitelik kazanır. Ahlâk eğitiminde drama uygulamalarının yaygınlık kazanması, çocuğa kazandırılmak istenen davranışların daha kolay, etkili ve kalıcı bir şekilde verilmesini sağlar. Drama

teknîğiyle ahlâkî kuralların yaşatılarak verilmesi, çocuğun etkili ve kalıcı bir şekilde verilmek istenen mesajı almasını, zamanla öğrendiklerini içselleştirmesini ve bunları davranış haline getirmesini kolaylaştırır.

Çocuk drama yöntemiyle ahlâkî değerleri yaşayarak öğrenir. Burada drama örneklerinde verilen örnek şahsiyetlerin hayatı ve kişiliği çocuk için model teşkil eder. Çocuk hikâyede ve gerçek hayatta karşılaştığı modellere bakarak veya kendisini o modelle bir tutarak onun davranışlarını benimsemeye çalışır. O davranışların altında yatan ahlâkî ilke çocuk tarafından içselleştirilir ve davranış haline getirilir. Böylece ahlâkî tutum sergilemede gerekli olan ahlâk kuralları özümsemiş olur.

7. Drama ile Ahlâk Eğitime Örnek bir Uygulama

Yardımlaşma İle İlgili Bir Hikâye: Şalgam

Mevsimlerden sonbahardı, şalgamların toplanma zamanı gelmişti. Büyük baba dışarı çıktı ve ilk şalgamı topraktan çekmek için eğildi. Ancak bu şalgam daha önce ektiği hiçbir şalgama benzemiyordu. Topraktan çıkmayı reddediyordu. Bütün gücüyle deneyip başarısız olduktan sonra, büyük baba karısını yardım etmesi için çağırdı.

Büyük anne dışarı gelip kocasını ve istediğini gördüğünde, kollarını kocasının beline doladı ve birlikte çekmeye çalıştılar. Şalgam hâlâ hareket etmemişti. Daha sonra torunları dışarı çıktı ve ne olduğunu gördü. Kollarını büyük annesinin beline doladı ve hep birlikte çektiler. Ancak şalgam topraktan çıkmayı reddediyordu.

(Hikâye istenilen sayıda karakterin eklenip birbirini çekmesiyle devam eder. Bazen öyle hale gelir ki, şalgamı çekmek için torunun köpeğinden, böceklere dek herkes oyunda sıraya girer.) Ve sonunda hep birlikte çektiklerinde şalgamı topraktan çıkartmayı başarırlar (Ömeroğlu, v.dğr., 2007, ss. 168-169).

Öğretmenin amacı bütün sınıfın rol alabileceği basit bir hikâyeyi canlandırmaksa bu hikâyeye iyi bir seçim olacaktır. Ancak, öğretmenin bu tarz hikâyelerden oyunlar oluşturma ve canlandırmada aşağıdaki sıra ile çalışmalarını yönlendirmesi önerilmektedir:

- İlk olarak hikâyeyi anlatın. Çocukların iyice öğrendiğinden emin olun.
- Hikâyenin konusunun çocuklar tarafından tam anlaşıldığından emin olmak için hikâyenin konusunu tekrar edin.
- Çocuklara hikâyede geçen olayla ilgili rolleri, isteklilik durumuna göre dağıtın.
- Hikâyenin canlandırılması için gerekli kostüm, sahne, dekor vb. hazırlıklar için gerekli düzenlemeyi yapın.
- Çocuklarla birlikte drama etkinliğini uygulayın.

İstekli olma durumunu dikkate alarak, drama etkinliğini birkaç kez tekrarlayabilirsiniz (Ömeroğlu, v.dğr., 2007, s. 169).

8. Okul Öncesi Ahlâk Eğitiminde Drama Etkinlikleri

Okul öncesi dönemde, ahlâk gelişimini destekleyen drama etkinlikleri, çocukların maksatlı bir şekilde, istenilen ahlâkî kazanımları edinmelerine yardımcı olur. Öğretmenler, çocukların ahlâkî değerleri geliştirmelerine drama etkinliklerini kullanarak, örnek şahsiyetlerin hayatlarından bölümler anlatıp canlandırarak, değer ikilemleri içeren öyküler anlatarak veya ahlâkî bir problemi içeren bitmemiş hikâyeleri çocukların bitirmesini sağlayarak katkıda bulunabilirler.

Günümüzde okul öncesi eğitimde drama etkinliklerine verilen önem giderek artmakta ve drama tekniği yaygın olarak farklı maksatlarla eğitimde kullanılmaktadır. Günümüzde okul öncesi eğitimden başlayarak üniversite ve lisansüstü eğitime kadar, eğitimin bütün kademelerinde drama çalışmaları yapılmaktadır. Son yıllarda eğitim programlarında bir teknik olarak dramanın

kullanımının arttığı gözlenmektedir Drama, oyunun gücünü eğitimde kullanan bir alandır. Erken çocukluk döneminden itibaren bütün yaşam dönemlerinde oyuna eğilim vardır. Dramanın oyunsu özelliği, yaratıcı edimlere ve yaratıcılık süreçlerine uygunluğu dikkat çekmekte ve dramanın eğitimde kullanımı söz konusu olmaktadır (Köksal Akyol, 2003).

Aktif katılımı gerektirmesi nedeniyle drama çocuğun duygusal, zihinsel ve sosyal gelişimine katkıda bulunan bir sanat alanı olarak kabul edilmektedir. Dramada öykü, şiir, resim, heykel ve benzeri birçok eserden yola çıkarak doğaçlamalar yapılmakta, bu çalışmalar sayesinde katılımcılar da sanata karşı ilgi ve duyarlılık kazanmaktadır. San'a göre drama, "doğaçlama ve rol oynama gibi tiyatro ve drama tekniklerinden yararlanılarak, bir grup çalışması içinde katılımcıların bir yaşantıyı, olayı, fikri, eğitim ünitesini, soyut bir kavramı, davranışı, eski bilişsel örüntülerinin yeniden düzenlenmesi yoluyla ve gözlem, deneyim, duygu ve yaşantıların gözden geçirildiği oyunsu süreçlerde anlamlandırılması, canlandırılması"dır (Köksal Akyol, 2003).

Drama ortamında katılımcılar yaratarak, geliştirerek ve yansıtarak kendilerini, arkadaşlarını, ailelerini ve içinde yaşadıkları gerçek dünyaya ait birçok şeyi anlamaktadırlar. Çeşitli sosyal olaylar incelenerek insanların farklı koşullarda ne yaşadıkları, bu farklı koşullarda ne şekilde davrandıklarıyla ilgili düşünmeye başlamaktadırlar. Farklı görüşler ortaya koyabilmekte, diğerlerine karşı kişisel görüşlerini tahlil edebilmektedirler. Bu da katılımcıları düşünce ayrılığı, tartışma ve çözüme götürmektedir.

Okul öncesi eğitimde drama etkinlikleri, drama için seçilecek hikâye, masal veya fablın içeriğine ve eğitmenin kişisel becerisine göre çocuğun hem temel gelişim alanlarına ve dinî eğitimine katkı sağlar hem de millî kültürün aktarımına fırsat sunabilir (Sağlam, 2001a). Etkinlikteki hikâye, öğretmen ya da öğrenciler tarafından anlatılabilir, okunabilir ya da oluşturulabilir.

Gönen ve Dalkılıç (2009, ss. 74-75), eğitim tekniği olarak hikâye/öykü dramatisasyonunun tercih edilme nedenlerinin farklı olabileceğini belirtmekte ve bu nedenleri şöyle açıklamaktadırlar:

- a. Bir öyküden dramatik bir hareket ya da sınırlı katılımlı bir rol metinde yer alabilir, ancak diyalog ve hareketler doğaçlama ile yapılır.
- b. Öykünün olayları ya da karakterleri orijinal metne eklenmiş olabilir.
- c. Öğretmen öyküyü okurken, anlatırken öğrenciler doğaçlama yapıyor olabilirler.
- d. Sonunda eğitim ortamının, kullanılan diyalogların, öyküde geçen karakterlerin tartışması yapılabileceği gibi, yukarıda belirtilen durumların bir sentezi de uygulanabilir.

Okul öncesi eğitim kurumlarında öğretmen, dramatisasyona başlamadan önce hikâyeyi çocuklara anlatır veya resimlerini gösterir. Öğretmen anlattığı hikâye ile ilgili olarak çocukların, hikâyede geçen karakterlerin özelliklerini ve olayı anladıklarından emin olmalıdır.

Dramatisasyon yapılırken öğretmen, çocukların hikâyedeki istedikleri karakterleri seçmelerine olanak tanınmalıdır. Hikâyenin çocukların yaş ve gelişim düzeyine uygun olmasına dikkat etmelidir. Öğretmen, hemen hemen tüm çocukların etkinliğe katılımını sağlayacak şekilde bir hikâye seçmeye özen göstermelidir (Aral, v.dğr., 2001, s. 35).

Sağlam'a göre, sözlü öğretim etkinlikleri içerisinde, biyografiler, hatıralar, seyahatnameler ve tarihî olaylar önemli yere sahiptirler. Çocukların şahsiyetlerini geliştirme, örnek şahsiyet sunma, cesaretli ve atılgan olmalarını sağlama ve birçok olumlu tutum ve davranış sahibi olmalarında, sözlü edebiyat türleri önemli bir yere sahiptir. Çocukların her yaşta kahramanlara ilgi duymaları ve büyüklere karşı hayranlıklarının oluşu bu edebî türlerden yararlanmayı gerekli kılar. Özellikle çocukların ileriki hayatlarında kendilerine rehber edinecekleri şahsiyetlerin biyografilerini, hatıralarını ve seyahatlerini anlatarak önlerine bir model konulabilir.

Milletimizi ve düşünce yapımızı çok yakından ilgilendiren tarihî olaylar kısaca aktararak çocukların millî ve dinî kimliklerinin oluşmasına katkı sağlanabilir. Mesela başta Hz. Peygamber (sav) olmak üzere birçok peygamberin hayatı, sahabenin hayatı, Fatih Sultan Mehmet, Battal Gazi vb. şahsiyetlerin hayatlarıyla, Bedir Savaşı, Uhud Savaşı vb. tarihî olaylar çocukların anlayabileceği dil ve üslupla onlara anlatılarak, bu hedefin gerçekleşmesine çalışılabilir (Sağlam, 2001a, ss. 195-208).

Sağlam, dinî ve tarihî şahsiyetlerden örnekler vermenin faydasını ve etkisini 1994 yılında, doğum tarihleri 1989 ve 1991 olan okul öncesi dönemde bulunan iki çocuğuyla tecrübe etmiştir. Çocuklara sözlü olarak Hz. Peygamberin hayatını, çocuklar için yazılmış İslâm Tarihi serilerinden istifade ederek her akşam yatmadan önce bölüm bölüm anlatmış, çocuklar ilgiyle dinlemişlerdir. Çocuklar anlatılanlarda sözü edilen Hz. Hamza, Hz. Ömer gibi şahsiyetleri taklit etmişler, hatta onların rolüne girerek oyun oynamışlardır (Sağlam, 2001a, ss. 195-208).

Örnekte olduğu gibi çeşitli biyografiler, hatıralar ve tarihî olaylar gerek ailede gerekse anaokulunda çocuklara anlatılarak hem kültürel mirastan haberdar olmaları, hem de model alacakları şahsiyetleri tanımaları sağlanabilir. Yapılacak bu tür sözlü öğretim etkinliklerinin, çocuğun şahsiyet kazanmasına, sosyal ve duygusal açıdan olumlu tavır geliştirmesine katkı sağlayacağı da söylenebilir (Sağlam, 2001a, ss. 195-208).

Yapılacak sözlü eğitim etkinlikleri, dramatize edilerek uygulandığında daha etkili bir sonuç verir. Çocuk yaşadığı tarihî bir sahneyi ve verilen mesajı daha iyi kavrar. Sadece sözlü anlatım değil aynı zamanda dramatik etkinlik yapılması, öğrenme sürecini daha zevkli hale getirirken öğrenmeyi de kolaylaştırır. Örneğin İstanbul'un Fethini anlatırken Ulubatlı Hasan'ın surlara bayrak dikişini canlandıran bir öğrenci, fetihle ilgili sahneleri özellikle de Ulubatlı Hasan adını hemen hatırlayacaktır.

8.1. Drama Etkinliklerini Planlamada Dikkate Alınması Gereken Koşullar

Teknolojinin hızla ilerlediği günümüzde, çocukları medyanın sunduğu yalan-yanlış bilgilere maruz kalmaktan kurtarıp, onlara doğru ve etkili yöntemlerle hayatı ve hayatın gerçeklerini öğretmek gerekir. Çocukların eğlenerek öğrenecekleri, yaşantıları bizzat tecrübe ederek içselleştirebilecekleri ders içerikleriyle zenginleştirilmiş eğitim-öğretim programlarına ihtiyaç vardır.

İşte drama, çocuklara istendik davranış, beceri, tutum ve tavırların kazandırılması adına önemli bir tekniktir. Bu araştırmada dikkat çeken husus, çocukların dramada verilmek istenen kazanımlara dair beyin fırtınası yapmaları, ilgili durumu ya da olayı bizzat yaşayarak ne hissettiklerini ifade etmeleri ve karşılaştıkları problemlere içinde buldukları durumu göz önünde bulundurarak, gerektiğinde empati yaparak çözüm arayışı içinde olmaları sayesinde örnek yaşantıları tecrübe etme imkânı bulmalarındır. Drama etkinlikleri, ezberden uzak, yaşayıp yaşatarak, eğlenip öğrenerek, karşılaşılan probleme dair çözüm önerilerini düşünüp, uygun olan çözümleri buldurarak çocuğa doğal bir öğrenme ortamı sunar.

Okul öncesi eğitimde çocukların gelişim alanlarının desteklenmesi önemlidir. Çocukların gelişim özelliklerinin desteklenmesiyle ilgili olarak psiko-motor, sosyal-duygusal, bilişsel ve dil gelişimi ve özbakım becerileri olmak üzere hedefler ve kazanılması beklenen davranışlar belirlenmiştir. Drama etkinlikleri, çocukların gelişimleri, gereksinimleri, ilgileri ve ayrıca okul öncesi eğitimin amaç ve ilkeleri göz önüne alınarak planlanmalı ve uygulanmalıdır.

Köksal Akyol (2003b), drama etkinliklerini planlarken ve uygularken dikkat edilmesi gereken durumları şöyle sıralamaktadır:

1. Etkinlikler planlanırken çocukların ilgileri, gereksinimleri, gelişim özellikleri ve yaşlarından yola çıkılmalıdır.
2. Öncelikle hedef ve kazanılması beklenen davranışlar belirlenmelidir. Daha sonra bu hedefler ve kazanılması beklenen davranışlara ulaşabilmek için drama planı yapılmalıdır. Hedef alanları belirlenirken hep aynı hedef alanları ve

kazanılması beklenen davranışlar seçilmemelidir. Çocukların gereksinimleri doğrultusunda bütün hedef alanlarına yer verilmelidir.

3. Drama etkinlikleri planlanırken çocukların yaratıcılık, problem çözme ve karar verme becerileri, sorumluluk ve işbirliği duygularını geliştirmelerine önem verilmeli ve iç disiplin kazanmalarına yardımcı olunmalıdır.

4. Drama etkinliklerine başlama yaşı ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı kaynaklarda 5 yaşında ya da 3,5-4 yaşlarında başlanabileceği ifade edilmektedir. Dramada sonuç değil sürecin önemli olduğu düşünüldüğünde 5 yaşından önce de drama çalışmaları yapılabilir. Ancak 5-6 yaşından küçük çocuklarla yapılan drama çalışmalarında dramanın bütün aşamalarını uygulayabilmek pek de mümkün olmamaktadır.

5. Çalışmalar sırasında çocuklara başarısızlık duygusu yaşatmamalı, drama çalışmalarında kazanan ya da kaybeden olmamalıdır.

6. Drama çalışmaları sırasında ortaya çıkan davranışlar ve yapılanların doğru olduğu unutulmamalıdır. Çocukların başkalarına zarara vermeyen davranışları doğru olarak kabul edilmelidir.

7. Drama etkinliği sırasında somut malzemeler kullanılmalıdır, böylece çocukların etkinliğe daha kolay katılmaları sağlanır.

8. Drama çalışmalarından sonra mutlaka bir değerlendirme yapılmalıdır. Drama öğretmeni, değerlendirmeyi çocuklar, plan ve kendisi açısından yapmalıdır. Yapılan bu değerlendirmeler daha sonra yapılacak olan drama etkinliklerinin planlanmasında ve uygulanmasında yardımcı olacaktır (Köksal Akyol, 2003b).

8.2. Eğitiminde Drama Programı Planlanmasında Dikkat Edilecek Hususlar

Drama için iyi bir organizasyon gereklidir. Bunun için de bir takım kriterlerin göz önünde bulundurulması gerekir:

1- Tema Seçimi: Çocukların ne öğrenmesi isteniyor? Örneğin işbirliği, yardımlaşma.

2- Çevre Düzenlemesi: Öğrenme en iyi hangi ortamda gerçekleşebilir. Örneğin müze, süpermarket.

3- Çocukların Rol Seçimi: Çocuklar kim olacaklar? Çocuklar deneyim kazandıkça çok çeşitli roller seçebilirler. Örneğin müşteri, doktor.

4- Öğretmenin Rol Seçimi: Kim olacağım? Öğretmen olarak kalıp dramayı dışarıdan da yönlendirmek mümkündür, ancak drama içinde de yer alabilir.

5- Çerçevenin Belirlenmesi: Bu, dramadaki rollerin hangi bakış açısından ele alınacağını belirler, konsantrasyonu artırır ve konunun dağılmasını önler. Örneğin müzedeki çocuklar.

6- Odak Noktası Seçimi: Drama hakkında çözülecek problem nedir? Örneğin müzedeki heykelin kaybolması.

7- Eylem Seçimi: Çocuklar ne yapacaklar? Örneğin malları raflara yerleştirecekler.

8- Püf Noktası Ne Olacak: Başlangıçta çocuğun dikkatini konuya çekebilmek için ne kullanılacağı. Bu işi herhangi bir şekilde öğretmen yapabileceği gibi, bir mektup, bir kumaş parçası, bir resim, bir heykel aracılığı ile de yapılabilir (Gönen & Dalkılıç, 2009).

8.3. Drama Etkinlik Planı Hazırlama

Dramaya başlarken iyi bir plan yapmak, etkinliğin başarısını artırır. İyi bir planlamayla istenen kazanımlar rahatlıkla verilebilir. Drama etkinlik planı hazırlarken, etkinlikle gerçekleştirilmek istenen hedefler doğrultusunda kazanımlar tespit edilmelidir. İyi bir etkinlik planı, öğretmenin işini kolaylaştırır ve etkinlik sürecini daha verimli hale getirir.

Drama etkinlik planında aşağıdaki bölümler yer almalıdır:

1. Konu: Konu genellikle bir başlık olarak verilir.

2. Kazanımlar: Öğretmen her etkinlik için öğrencilere kazandırmak istediği davranışları, bilgi ve tutumları belirler. Bunları maddeler halinde her etkinlik için ayrı ayrı belirtir.

3. İçerik: Planlanan kazanımların edinilmesine yönelik öykü ya da senaryodur. Karakterlerin özellikleri, sosyal ve tarihsel çevreleri ve olayların akış süreci net olmalıdır.

4. Oyunun Gececeği Ortam: Drama konusunun geçtiği gerçek ya da hayali mekândır. Örneğin sahil, kulübe vb.

5. Öğretmenin Rolü: Drama öğretmenin, öğrenci grubunu ve oyunun akışını yönlendirmek için zaman zaman gireceği roller bulunabilir. Örneğin satıcı, postacı vb.

Bir drama etkinliğinde yer alacak bu unsurlar, drama öğretmeni tarafından etkinlik öncesinde konunun niteliğine göre hazırlanmalıdır. Bu hazırlık, drama etkinliğinin verimliliğini artıracaktır.

8.4. Öğretmenin Dramadaki Rolü

Öğretmen dramada hem planlayan hem etkinliği yöneten hem de kimi zaman etkinlikte bizzat rol alandır. Öğretmen, dramanın etkili bir şekilde uygulanabilmesi için planlama aşamasında kendisine birtakım sorular sorar ve etkinlikleri planlarken bu soruların cevaplarını dikkate alır. Öğretmenin kendisine sorması gereken sorular şunlardır:

1. Toplumun kültür değerleri, davranış kalıpları gibi özelliklerini biliyor muyum?

2. Hangi ortamda, hangi koşullarda yaşayan, ne tür düşüncelere sahip olan, hangi değerleri benimseyen öğrencilerle birlikteyim?

3. Sosyal, kültürel, ahlâkî vb. toplumsal sorunlarımız nelerdir, nerelerde, hangi koşullarda yaşıyoruz, biliyor muyum?

4. Çocukların gelişim özelliklerini biliyor muyum?

5. Bu yaş çocuklarının olay ve olguları hangi gözle gördüklerini biliyor muyum?

6. Bu ders için hangi kazanımları vermeyi hedefliyorum?

7. Drama sürecinde hangi rolleri üstleneceğim?

8. Oyunların akışında oluşacak rolleri neye göre ve nasıl dağıtacağım?

9. Sürecin oluşumuna göre, etkinlik öncesinde ve etkinlik esnasında hangi hazırlıklar ve düzenlemeleri yapabilirim? (Komisyon, 2003).

Öğretmen, bu soruların cevaplarına göre, drama uygulayacağı gruba gerekli ders planını hazırlar.

8.5. Eğitimde Drama Programının Değerlendirilmesi

Eğitimde drama yöntemi, gerek hazırlık gerekse uygulama ve değerlendirme aşamaları açısından öğrenci merkezli eğitimi esas alır. Amaç çocukları öğrenme süreci boyunca etkin kılmak, bu süreç içinde neşeli vakit geçirmelerini ve öğretilenlerin kalıcılığını sağlamaktır. Pek çok drama etkinliğinin sonunda bir tartışma ve değerlendirme yapılır. Tartışmada açık uçlu sorular sorulur ve tek bir doğru cevaba gidilmez. Eleştiriler kişiye değil, role yapılır. Tartışma canlandırılan dramanın niteliğine göre uzun ya da kısa olabilir. Küçük yaştaki çocuklarla yapılan çalışmalarda, değerlendirme kısmı için ayrılan süre çok iyi ayarlanmalıdır. Tartışmanın amacı, canlandırmaya konu olan problemi tanımak, çözümünü öğrenmek ve diğer çözüm yollarını keşfetmektir (Gönen & Dalkılıç, 2009, s. 75). Etkinlik öncesi ve sonrasında, çocukların konuşmalarına ve düşüncelerini ifade etmelerine fırsat vermek, drama etkinliğinde çocuğa rol vermek kadar önemlidir. Zira, çocuk oynadığı roldeki davranışlarının gerekçelerini ancak konuşarak izah edebilir. Bu izahlar neticesinde de “Dramada kim, neyi, niçin yaptı? Neyi, nasıl çözüme kavuşturmak istedi? gibi soruların cevapları açıklık kazanır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE DRAMAYLA AHLÂK EĞİTİMİ: YARDIMLAŞMA İLE İLGİLİ ETKİNLİKLER

1. Bir Ahlâkî Değer Olarak Yardımlaşma

Yardım, kişinin kendi gücünü ve imkânlarını başkalarının iyiliği için kullanması, sahip olunan imkânları başkalarının yararına sunması, insanların sıkıntılarını gidermede destek olması kısacası insanların karşılıklı olarak birbirlerine destek olmalarıdır. Yardımlaşma, maddî-manevî her konuda birbiri ile işbirliği ve dayanışma içinde olmak, zor durumda olana el uzatmak, empati yaparak insanlara olumlu ve paylaşmaya yönelik tavırlar sergilemektir. Yardımseverlikle ilgili olumlu kavramlar arasında şunları sayılabilir: İşbirliği, paylaşma, yardımlaşma, alçakgönüllülük, bağış, cömertlik, dayanışma, destek olmak, empati kurmak, fedakarlık, hayırseverlik, infak, iyilik, katkıda bulunmak, merhamet, sadaka, zekât vb.dir.

Yardımseverlik:

- Kendi güç ve imkânlarını başkalarının iyiliği için kullanmaktır.
- Bir kimsenin sıkıntısını gidermektir.
- Kişiyi karşılaştığı güçlüklerde yardımcı olmak ve yükünü paylaşmaktır.
- Güç duruma düşenin çektiği güçlüğü isteyerek, samimi bir şekilde ve hiçbir sıkıntı hissetmeksizin gidermektir.

Toplum hayatının insan için bir zaruret olduğunu ifade eden İbn Haldûn'a göre, Allah insanları yaşamak için yemeye muhtaç yaratmıştır. İnsan gıda ihtiyacını karşılamak üzere doğal olarak yiyecek arayışına girer ancak insanın gücü tek başına ihtiyaç duyduğu gıdayı temin etmeye yetmez. İbn Haldûn, insan yaşamında en temel ihtiyaç olan buğdayı örnek verir. Buğdayın un haline gelmesi, unun hamur yapılması, hamurdan ekmek yapılması gerekir. Bunları yapmak için de gerekli aletler vardır. Bu aletlerin de birileri tarafından yapılması gerekir. Hatta, buğdayın tane olarak hazır

hale gelmesinde bile ekim, dikim, hasat vb. işlere ihtiyaç vardır. Buğdayın yetiştirilmesi, hasat edilmesi, tanelerinin ayrılması, buğdayın un haline getirilmesi, undan hamur yapılması, hamurdan da ekmek yapılması, bir kişinin tek başına yapacağı işler değildir. Bu durumda insanlar, bu işlerin hepsini yapmak üzere bir araya gelirler. Yardımlaşarak hem kendilerine, hem de diğer insanlara yetecek miktarda ekmek üretebilirler. İbn Haldûn, insanın korunma ihtiyacını da tek başına karşılayamayacağını, bir adamın kendi başına onu tehlikelerden koruyacak alet ve edevatı yapamayacağını söyler. Bu örneklerden yola çıkarak insanın hem gıda ihtiyacının karşılanması hem de korunma ihtiyacının giderilmesi maksadıyla insanların yardımlaşmaya muhtaç olduklarına vurgu yapar. İnsan yardımlaşma sayesinde yemek için gıdayı, korunmak için de silahı temin eder. Demek ki insan beslenme ve korunma gibi en temel ihtiyaçlarını dahi tek başına karşılayamıyor. Öyleyse insanın toplumsal yaşam sürmesi bir zarurettir (İbn Haldûn, 1988, ss. 100-103). Hem başkaları ile birlikte yaşamak hem de yardıma ihtiyaç duymamak imkânsızdır. Bunun için İslâmiyet yardımlaşmayı, bütün maddî ve manevî hayatımızı kapsayacak şekilde en geniş sınırları ile ele almış ve dinî ahlâkî bir görev olarak ortaya koymuştur.

Kur'an-ı Kerim'de *“İyilik ve takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın. Ama günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayın...”* (Mâide Suresi, 5/2) ayetinde iyilik yapmak tavsiye edilmekte, günaha sevkedecek ve düşmanlığa sebebiyet verecek tavırlar ise yasaklanmaktadır. Bir başka ayette ise şöyle buyrulmaktadır, *“...Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler...”* (Haşr Suresi, 59/9). Ensârın muhacirlere karşı tutum ve davranışı, bu ayette *“...ve yü'sirûne alâ enfüsühim...”* (...onları kendilerine tercih ederler...) ifadesindeki *el-îsâr* kelimesi ile ifade edilmiştir. Ayette geçen *“el-îsâr”* kavramı “kendileri muhtaç olduğu halde başkalarının ihtiyacını giderme hasleti” anlamına gelmekte ve Ensâr'ın Muhacirlere yaptıkları yardım davranışlarında üst seviyelere ulaşmaktadır. *“Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlarla yardım etmeyi emreder...”* (Nahl Suresi, 16/90) ayeti ve *“Öyleyse akrabaya, yoksula ve yolcuya hakkını ver. Bu, Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak isteyenler için daha*

hayırlıdır...” (Rûm Suresi, 30/38) ayetlerinde iyilik yapmak ve akrabaya yardım etmenin Allah’ın rızasını kazanmaya vesile olacağından bahsedilmektedir.

Toplumsal olarak birlik ve beraberliğin önemi *“Hiç şüphe yok ki Allah, kendi yolunda, duvarları birbirine kenetlenmiş bir bina gibi saf bağlayarak çarpışanları sever.”* (Saff Suresi, 61/4) ayetinde vurgulanmakta ve insanlar birbirleriyle yardımlaşmaya davet edilmektedir. Müminler güzel ahlâklı, mütevâzî, fedakâr, sevgi ve saygı doludurlar. Bu yüzden yardımlaşma müminler arasında doğal bir şekilde oluşur. İslâm inancına göre insanlara verilmiş olan tüm nimetler Allah’tandır. Bu nedenle müminler, Kur’an ahlâkına uygun olmayan kıskançlık, bencillik gibi tavrılardan uzak dururlar. Yüce Allah, başka bir ayette böyle bir tavrın, müminlerin gücünü azaltacağını, şu şekilde bildirmiştir: *“Yoksa, insanları, Allah’ın lütfundan kendilerine verdiği şey dolayısıyla kiskaniyorlar mı?...”* (Nisâ Suresi, 4/54). Görüldüğü üzere, yardımlaşma toplumsal bir görev ve aynı zamanda dinimizin emirlerinden biridir. Yardımlaşma İslâm kardeşliğinin en önemli gereklerinden birisidir.

Hız. Muhammed (sav), yardımlaşma ile ilgili olarak Müslümanlara çok sayıda tavsiyede bulunmuş ve şöyle buyurmuştur: *“...Ey Allah’ın kulları kardeş olunuz. Müslüman, Müslümanın kardeşidir, ona zulmetmez, onu yardımsız bırakmaz...”* (Müslim, Birr, 32). Hız. Muhammed (sav) toplumda birlik ve beraberliğin temini, toplumsal barışın devamı için insanları teşvik etmiş ve pek çok yerde yardımlaşmanın önemine değinmiştir. Konuyla ilgili bir başka hadiste şöyle buyrulur: *“Müminler birbirini sevmeye, birbirlerine karşı sevgi ve merhamet göstermede tek bir beden gibidir. O bedenin bir organı acı çektiği zaman, bedenin diğer organları da uykusuz kalıp yüksek ateşle aynı acıyı hissederler.”* (Buhari, Edeb, 27). Bir diğer hadiste Hız. Muhammed (sav) şöyle bir benzetme yapmaktadır: *“Müminin mümine göre durumu, bir parçası diğer parçasını sınıksız kenetleyip tutan binalar gibidir.”* (Buhari, Salât, 88). Müslüman, müslümana her konuda yardımcı olmalı ve ihtiyacını gidermede elinden geleni yapmalıdır. Peygamberimiz (sav) yardımlaşma konusunda şu müjdeyi vermektedir: *“...Kul din kardeşine yardımcı olduğu sürece, Allah da onun yardımcısı olur...”* (Müslim, Zikir, 38). Din kardeşine

yardım etme ve sıkıntılarını giderme ile ilgili olarak da şöyle buyurmaktadır: *“Müslüman, müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, haksızlık yapmaz, onu düşmana teslim etmez. Müslüman kardeşinin ihtiyacını gideren kimsenin Allah da ihtiyacını giderir. Kim bir müslümandan bir sıkıntıyı giderirse, Allah Teâlâ o kimsenin kıyamet günündeki sıkıntılarında birini giderir. Kim bir müslümanın ayıp ve kusurunu örterse, Allah Teâlâ da o kimsenin ayıp ve kusurunu örter.”* (Müslim, Birr, 58)

Toplumsal hayatın zaruri bir gereği olan yardımlaşma, ahlâk eğitiminde küçük yaştan itibaren çocuklara öğretilmelidir. Çocuklara yardımlaşma değeri verilirken onlara diğer insanlarla işbirliği yapmaları, yoksullara yardım etmeleri, sorumlu olmaları söylenir. Çocuk bunları bilebilir veya iyi olduğunu söyleyebilir. Ancak bunların gereklerini kavramada güçlük çekebilir. Eğer çocuk, bir arkadaşıyla ya da kardeşiyle oyuncağını paylaşırsa, fakir ve kimsesiz çocuklar için yardım toplama kampanyasına katılırsa (örneğin harçlığından Afrika’daki aç çocuklar için ayırırsa), annesine yemek masasını kurmada yardım ederse, yattığı yatağı toplarsa, oyuncaklarını toplarsa bu sayede paylaşma, yardımlaşma, işbirliği ve sorumluluk vazifesini gerçek anlamda öğrenmiş olur (Aydın, 2003, s. 139). Yavuzer, çocuğun 6-7 yaşlarından itibaren grup oyunlarına yöneldiğini ve böylece çocuğun toplumsallaşma duygusunda da belirgin bir artış gözlendiğini ifade etmektedir. Çocuk bu yaşlarda, aile ve okulda aldığı terbiyenin etkisiyle artık daha az bencil, arkadaşlarıyla paylaşmayı, yardımlaşmayı seven biri olmaya başlar (Yavuzer, 1992, s. 110). Yardımlaşma konusunda gösterdiği örnek davranışları büyükleri tarafından teşvik ve takdir gören bir çocuk, zamanla iyilik yapmaktan mutluluk duyan bir birey haline gelebilir.

2. Okul Öncesi Dönem Ahlâk Eğitiminde Yardımlaşma İle İlgili

Uygulamalar: İçerik ve Plan

Yardımlaşma değerinin verilmesinde araştırmacı tarafından beş konu belirlendi ve bu konularla ilgili drama etkinlikleri hazırlandı. Uygulanacak drama etkinlikleri konu başlıkları şunlardır:

1. Ailede Yardımlaşma
2. Toplumda Yardımlaşma
3. Okulda Yardımlaşma
4. Çocuk Hikâyelerinden Bir Örnek
5. İslâm'da Yardımlaşma

Her uygulamayla ilgili, canlandırılmak üzere bir öykü/olay ya da doğaçlama vb. drama örnekleri hazırlandı. Dramanın uygulanmasına ilişkin gerekli planlamalar yapıldı. Araştırmacı 5-6 yaş grubu ana sınıfı öğrencileri ile çalıştığından, etkinlikte sınıf öğretmeni de gözlemci olarak bulundu. Sınıf öğretmeni, drama etkinliklerinin uygulanması esnasında öğrencilere uygun rollerin verilmesi konusunda araştırmacıya yardımcı oldu.

Etkinliklerin uygulanmasında genel olarak şöyle bir yol izlendi: Etkinlik öncesinde, “U” düzeninde oturan öğrencilere, odak grup görüşmesi tekniği kullanılarak etkinlikteki kazanımlarla ilgili sorular soruldu. Çocukların sorulara verdikleri cevaplar, dijital ortamda kaydedildi. Hikâye anlatılmadan önce, hikâyeye ilişkin bir görsel akıllı tahtaya yansıtılarak, çocukların hikâyeyi dinlemeye hazırlanmasına ve dikkatlerini hikâyeye üzerine toplamalarına gayret edildi. Daha sonra drama etkinliği için hazırlanan hikâyeye anlatıldı. Hikâyenin anlaşıldığından emin olduktan sonra, öncelikli olarak öğrencilere, hikâyede geçen karakterlerin rolleri dağıtıldı. Rollerin dağıtılmasında, istekli öğrencilerin seçilmesine özen gösterildi. Sahne, dekor vb. gerekli hazırlıklar çocukların da yardımıyla kısa sürede tamamlandı. Hikâyenin canlandırılması aşamasına geçildi. Hikâyenin öğrenciler tarafından canlandırılması sürecinde, araştırmacı tarafından öğrencilere rehberlik edildi. Drama esnasında çocuklara bazı hatırlatmalar ve yönlendirmeler yapıldı. Özellikle de hikâyenin ana teması olan yardımlaşmayla ilgili bölümlerine vurgu

yapıldı. Etkinlik sonunda, kazanımların elde edilmesine ilişkin önceden araştırmacı tarafından hazırlanan sorular öğrencilere sorularak, öğrencilerin sorulara verdikleri cevaplar kaydedildi. Öğrencilerin etkinlik öncesi ve sonrası verdiği cevaplar nitelik açısından karşılaştırıldı ve değerlendirildi. Drama etkinliği sonrası verilen cevaplardaki farklılıklara dikkat çekildi. Öğrencilerin verdikleri cevaplar, konuşma sırasına göre yazıya geçirildi. Cevapların yazıya geçirilmesinde öğrencilerin kendi isimleri kullanılmadı. Bunun yerine her öğrenciye alfabetik sıraya göre bir harf kullanılarak isim verildi. Sınıftaki 18 öğrenci sırasıyla Öğrenci A, B, C, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N, O, P, R, S ve T olarak belirlendi.

3. Yardımlaşma Konulu Drama Etkinlikleri

3.1. Ailede Yardımlaşma

3.1.1. Etkinlik I: Doğum Günü

Kazanımlar

1. Yardıma ihtiyacı olana yardım etmesi gerektiğini bilir ve yardım eder.
2. Evde anne-babasına ev işlerinde vb. yardım eder.

Etkinlikte Yer Alan Karakterler

Aylin, Aylin'in annesi, babası, kardeşi, komşu Ömer Bey, Ayşe ve Sena (komşu Ömer Bey'in iki küçük kızı).

Etkinlikte Yer Alan Sahneler

Aylin'in odası, mutfak, yatak odası, Aylin'in kardeşinin odası, Aylin'in evinin giriş kapısı.

Etkinlik Öncesinde Çocuklara Sorulan Sorular ve Çocukların Sorulara Verdikleri Cevaplar

Soru 1: Zor durumda olan birini gördüğünde ne yaparsın?

Öğrenci A - “Yardım ederim.”

Öğrenci B - “Durumuna üzülürüm. Yardım ederim.”

Öğrenci C - “Karşıdan karşıya geçiririm.”

Öğrenci D - “Anneme yardım ederim.”

Soru 2: Anne-babana işlerinde nasıl yardımcı olursun?

Öğrenci E - “Anneme kek yaparken yardım ederim.”

Öğrenci F - “Annem isteyince bakkaldan ekmek alırım.”

Öğrenci A - “Anneme hamuru gevşetmek için yardım ederim.”

Öğrenci G - “Köfte yapmak için köfteyi yoğururum.”

Öğrenci B - “Diyelim ki biz çizgi film izliyoruz. Annemiz yoruldu, ona yardım ederim ki yorulmasın. Anneme yardım ederim ki, yemek çabuk hazır olsun.”

Öğrenci D - “Mesela ben annem işe giderken ona istediklerini veririm.”

Öğrenci H - “Annem poğaçaya yaparken yardım ederim.”

Öğrenci I - “Bir keresinde annem arabanın anahtarı yerine çakmağı almış. Ağabeyime anahtarı verdim. O da anneme verdi.”

Öğrenci J - “Ben paramı kumbaraya atıp biriktirip babama veriyorum.”

Öğrenci C - “Babam hasta olursa ona krem sürerim.”

Soru 3: Annene yardım ettiğinde ne hissedersin?

Öğrenci C - “Sevinirim, mutlu olurum.”

Öğrenci J - “Duygulu olduğumu, akıllı olduğumu hissedirim.”

Öğrenci B - “Mesela güzellik duygusu. Annemi çok sevdiğim duygusunu hissedirim.”

Öğrenci A - “Bir keresinde hamur yoğurdum. Anneme yardım ettim. Güzellik duygusunu aldım.”

Öğrenci G - “Ben eskiden oyuncaklarımı toplamıştım. Annem bana “aferin” dedi, mutlu oldum.”

Öğrenci H - “Annem pasta yapmaya gitmişti, uykusu gelmişti. Ben de ona yardım edeyim dedim. Kurabiyelere şekil verdim. “Çok güzel oldular” dedi annem. Mutlu oldum.”

Öğrenci E - “Pasta yaparken ben de ona yardım ettim.”

Öğrenci F - “Annem bazen temizlik yaparken ben de ona yardım ederim.”

Öğrenci D - “Diyelim ki benim doğum günüm. Annem bana pasta alacak. Annemin parası az. Ona yetmez. Ama annemize paramızı verip o pastayı alırız.”

Doğum Günü

Aylin o gün erkenden uyandı. Güneş ışıkları odasını dolduruyordu. Yatağından yavaşça doğruldu. Kendi kendine şunları düşündü:

- Allah’ım ne güzel bir gün! Bugün çok önemli bir gün, annemin doğum günü. Ona güzel bir sürpriz yapmak istiyorum. Acaba ne yapsam?

Aylin bunları düşünürken bir yandan da yüzünü yıkamak için lavaboya doğru ilerliyordu. Elini yüzünü yıkadı. Heyecanla mutfığa gitti, annesi mutfakta kahvaltı hazırlıyordu. Aylin sevinçle annesine sarıldı:

- Hayırlı sabahlar anneciğim!

- Hayırlı sabahlar kızım. Bugün nasılmış benim güzel prensesim? diye sordu annesi. Aylin heyecanını gizlemeye çalışarak:

- İyiyim anneciğim, sen nasılsın? Yine yorulmuşsun sabah sabah.

- Yorgunluk olur mu kızım? Ben seve seve yapıyorum. Siz yemeklerimi beğenince ben çok mutlu oluyorum.

- Hımmmm... Demek öyle. Eline sağlık benim güzel annem...

- Haydi kızım. Kardeşine ve babana da seslen. Kahvaltı hazır.

Aylin bir yandan babasını ve kardeşini kahvaltıya çağırırken, bir yandan bugün annesine nasıl bir sürpriz yapabileceğini düşünüyordu.

Kahvaltı bitmişti ki, kapının zili çaldı, gelen komşu Ömer Bey'di. Eşini rahatsızlandığını ve hastaneye götürmesi gerektiğini söyledi. Ayşe ve Sena adında iki küçük kızlarını anneme bırakmak istediğini söyledi. Çok telaşlı görünüyordu. Annem komşumuzun bu isteğini seve seve kabul etti.

Ayşe ve Sena'nın gelişi benim için bir fırsat olabilirdi. Anneme küçük kızlara benim odamda bakabileceğini, oyuncaklarımla oynamalarına da izin vereceğimi söyledim.

Annemin çocuklarla ilgilecek olması, aklıma yeni bir fikir getirdi. "Annem için sürpriz bir doğum günü hediyesi hazırlayabilirim" diye düşündüm. Babamla birlikte önce kahvaltı sofrasını topladık. Bulaşıkları yıkadık. Annem için çok güzel bir kek yaptık. Üzerini krema ile süsleyip, "*melek annem*" yazdık.

Mutfağı tertemiz bıraktık, masayı da güzelce hazırladık. Bu arada kapının zili çaldı, komşumuz küçük kızlarını almaya gelmişti. Neyse ki komşu teyzenin durumu iyiymiş. Ömer Bey, anneme teşekkür ederek ayrıldı.

Anneme gözlerini kapatmasını söyleyerek onu doğruca mutfağa götürdüm. Hazırladığımız sürprizi görünce çok şaşırıldı. Bugünün doğum günü olduğunu unutmuş, pastayı görünce hatırladı. Bize sarıldı ve:

- Canım kızım! Bu ne güzel bir pasta! Ayrıca benim kızım artık büyümüş maşallah. Mutfağı da tertemiz bırakmış...

Aylin o gün çok mutlu olmuştu. Çünkü hem annesine çok güzel bir doğum günü hediyesi hazırlamış, hem de ona mutfak işlerinde yardımcı olmuştu. Böylece annesine doğum gününde iki hediye birden vermişti. (Hikâye drama uygulaması için araştırmacı tarafından yazılmıştır.)

Etkinlik Sonrası Çocuklara Sorulan Sorular ve Çocukların Sorulara Verdikleri Cevaplar

Soru 1: Zor durumda olan birini gördüğünde ne yaparsın?

Öğrenci A - “Yardım ederim. Poşetini taşıyım.”

Öğrenci B - “ Ağaçada kalan kediyi ağaçtan indiririm.”

Öğrenci J - “Balığımı hasta olup hareketsiz kalırsa veterinerine götürürüm.”

Soru 2: Anne-babana işlerinde nasıl yardımcı olursun?

Öğrenci D - “ Annem için bulaşıkları yıkarım.”

Öğrenci F - “Komşumuzun çocuklarına bakarım.”

Öğrenci H - “Masayı toplamada anneme yardımcı olurum.”

Öğrenci G - “Anneme mutfakta yardım ederim.”

Öğrenci E - “Kek yaparım.”

Öğrenci K - “Yemek yaparken anneme yardım ederim.”

Öğrenci A - “Masayı hazırlamada anneme yardım ederim. Çatal-kaşıkları masaya dizerim. Masayı toplarım.”

Öğrenci L - “Bulaşıkları yıkarım.”

Öğrenci M - “Annemin işi varsa halıyı gırgırlarım.”

Öğrenci G - “Yemek yaparken anneme yardım ederim.”

Öğrenci B - “Kardeşime bakarım.”

Öğrenci I - “Pazardan gelirken annemin elinden poşeti alırım.”

Öğrenci C - “Babama araba yıkamada yardım ederim.”

Öğrenci J - “Anneme evde temizlikte yardımcı oluyorum.”

Öğrenci N - “Annemize yemekte yardım ederiz.”

Öğrenci B - “Yemeği hemen hazırlayalım ki babamız gelince masa hazır olsun. Yemek hazır olsun ki *iyi ki doğdun* desin.”

Öğrenci O - “Ev işlerinde, temizlikte, araba yıkamada, yemek hazırlarken yardım ederiz.”

Öğrenci P - “Babamız musluğu söküyorsa, babamız tornavida istiyorsa, biz de getiririz.”

Öğrenci S - “Babama yardım ediyorum. O da bana teşekkür ediyor.”

Soru 3: Annene yardım ettiğinde ne hissedersin?

Öğrenci G - “Sevinirim.”

Öğrenci M - “Mutlu olurum.”

Öğrenci N - “Annem mutlu olunca ben de mutlu olurum.”

Öğrenci F - “Komşumun sıkıntısı azaldığı için ben de mutlu olurum.”

Öğrenci B - “Güzellik.”

Öğrenci E - “Çok güzel hissedirim.”

Öğrenci A - “Sevdiğimizi hissederiz.”

Öğrenci H - “Sevgi.”

Öğrenci C - “Mutluluk.”

Değerlendirme

Araştırmacı sınıfa girdiğinde çocukları selamladı. Drama etkinliği için sınıfı “U” biçiminde düzenledi. Çocuklar yerlerine oturup merakla beklerken araştırmacı:

- “Bugün sizlerle bir oyun oynayacağız. Sizlere bir hikâye anlatacağım ve bu hikâyeyi canlandıracağız. Sanki tiyatro oynar gibi. Ne dersiniz? Eğlenceli olur değil mi?” diyerek çocukların dikkatlerini topladıktan sonra, hikâye ile ilgili görseli akıllı tahtaya yansıttı ve çocukların dinlemeye hazır olduğunu görünce hikâyeyi anlatmaya başladı.

Hikâyenin yazılı metni araştırmacının elinde bulunmalı ancak, hikâyeyi kağıttan moda mod okumamalıdır. Gerekli olursa kağıda bakmalı, diğer zamanlarda çocuklarla birebir göz teması kurmalıdır. Zira 5-6 yaş çocuğu masal ve hikâye dinlemeyi çok sever ancak uzun süre dikkatini toplayamaz. Ses tonu, jest ve mimikler ile hikâyeyi anlaşılır bir şekilde anlatmak, hikâyenin doğru ve yeteri kadar anlaşılmasına yardımcı olur. Hikâyenin anlaşılması ise okul öncesi dönem çocuklarla dramaya başlarken önemli bir adımdır. Hikâyeyi anlayan çocuk drama etkinliğinde rol almada daha istekli davranacaktır.

Hikâyede çocukların anlayacağı sade bir dil kullanılması, ses tonu, jest ve mimiklerle hikâyenin desteklenmesi, hikâyeye başlamadan önce konu ile ilgili bir görselin akıllı tahta aracılığıyla çocuklara gösterilmesi, çocukların motivasyonunu artırdı ve hikâyenin daha kolay anlaşılmasını sağladı.

Dramanın canlandırılması aşamasında, gerek sahne, gerek dekor hazırlığı konusunda çocuklarla fikir alışverişi ve işbirliği yapıldı. Örneğin 1. etkinlikte yer alan sahnelerin hazırlanmasında hemen doğaçlama ile:

- “Şurası Aylin’in evi olsun. Burası onun odası olsun diyelim. Bu bebekler ve çay seti oyuncakları olsun.”

- “Şu masa mutfakta dursun.”

- “Şurası da Aylin’in kardeşinin odası olsun.”

- “Burası da kapı, şu da zil olur bize.” ifadeleriyle drama sahne ve dekorlarının sınıf ortamında mevcut eşyalardan oluşturulması konusunda araştırmacının rehberliğinde istekli oldular ve birkaç dakika içinde sınıfın etkinlik için hazır hale geldiği gözlemlendi.

5-6 yaş grubu çocukların drama esnasında birbirlerinden etkilendikleri, aynı dramayı oyun oynarcasına defalarca tekrarlamada istekli oldukları gözlemlendi. Yine drama esnasında rolünü unutan ya da o bir an ne diyeceğini kestiremeyen çocuklara, arkadaşlarının yönerge verdiği, hikâyenin konusuna göre hatırlatmada buldukları, yardım etmeye çalıştıkları da gözlemlendi.

Çocuklar kendilerine etkinlik öncesinde sorulan “Yardıma ihtiyacı olan birisi senden yardım isterse ne yaparsın?” sorusuna, etkinlik öncesinde kısa ve genel cevaplar verdiler. Ancak etkinlik sonrasında aynı soruya verilen cevapların içeriğinde somut örneklemelerin ağırlık kazandığı gözlemlendi.

Anne-babana işlerinde nasıl yardımcı olursun? sorusuna ise etkinlik öncesinde mutfakta, ev işlerinde vb. cevaplar verdiler. Etkinlik sonrasında ise, cevap seçeneklerinin arttığı ve etkinlikteki hikâyede geçen olayla ilgili cevapların ağırlık kazandığı görüldü. Hikâyeyi dramatize ettikten sonra, çocukların sorulara verdikleri cevapların daha somut ve hikâyeye ilgili olduğu görüldü. Soruları cevaplandırmada daha istekli davrandılar. Birbirinin aynısı cevaplar vermek yerine, kendi hayal dünyalarında hissettikleri şekilde cevaplar verdiler. Cevaplarında annelerine ev işlerinde, sofraya hazırlamada, kardeş bakımında yardımcı olma konularına sıklıkla yer

verdiler. Etkinlik öncesinde sorulara cevap vermede söz almayan çocuklar da, etkinlik sonrasında hayatlarından somut örnekler vererek soruları cevapladılar.

Annene yardım ettiğinde ne hissedersin? sorusuna etkinlik öncesinde verdikleri cevapta sevinip, mutlu olduklarını ifade ettiler. Hissettikleri mutluluğu ise “güzellik duygusu” olarak ifade ettiler. Yine annelerini mutlu eden davranışlarına örnekler verdiler. Örneğin oyuncaklarını toplama, pasta yaparken yardım etme, temizlik yaparken yardımcı olma gibi. Etkinlik sonrasında aynı soruya verdikleri cevaplarda, sevinme ve mutlu olma ön plana çıkmakla birlikte, etkinlikte geçen komşuya yardım etme konusundan bahsedilmesi dikkat çekicidir.

Çocukların drama ile yaşayarak tecrübe ettikleri örnek olay ve yaşantılar, sorulara verdikleri cevapları da etkiledi. Etkinlik öncesi çocuklara sorulan sorulara çocukların verdiği cevaplar, duruma özgü olmayan, genel cevaplardan oluşurken, dramadan sonra verilen cevapların, daha somut durumları ifade ettiği ve sorulara cevap vermekte daha istekli oldukları gözlemlendi. Oyun oynamanın verdiği mutluluk, sorulara verdikleri cevapları da etkiledi. Özellikle dramada canlandırdıkları hikâyede geçen olaylarla ilgili somut örnekler vermeleri, yardımla ilgili soruları bu hikâyedeki yaşantılarla örneklemeleri dikkat çekti. Yardım ettiklerinde hissettikleri duyguyu kimi zaman “mutluluk”, kimi zaman “sevinç”, kimi zaman da “güzellik” olarak ifade ettiler. Güzellik duygusu ile çocukların “mutluluk” duygusunu kastettikleri, sınıf öğretmenleri ile yapılan görüşmede açıklık kazandı. Çocukların dünyasında mutluluk, güzellik hissetmek olarak ifade ediliyordu ve drama etkinliği sonrasında, yardımlaşma ile ilgili verdikleri cevaplarda mutluluk üzerine vurgu yaptıkları görüldü.

3.1.2. Etkinlik II: Halil İbrahim Bereketi

Kazanımlar

1. Kardeşinin ihtiyacını kendi ihtiyacından önce düşünür.
2. Kendi ihtiyacı olduğu halde kardeşine yardım eder.

Etkinlikte Yer Alan Karakterler

Ali (evli olan kardeş), Ahmet (evli olmayan kardeş), Ali'nin eşi ve beş çocuğu.

Etkinlikte Yer Alan Sahneler

Çiftlikteki tarla, Ali'nin evi, evin balkonu ve bitişiğindeki buğday ambarı, Ahmet'in evi, evin balkonu ve bitişiğindeki buğday ambarı.

Etkinlik İçin Gerekli Eşyalar

Çocukların somut olarak paylaşılan buğday çuvallarını görmeleri için buğday ambarına beşer tane sembolik çuval konur. Öğrencilerin oyun esnasında kullandıkları puf minderler, yumuşak sünger kalıplar ya da okul çantaları buğday çuvalı yerine kullanılabilir.

Etkinlik Öncesinde Çocuklara Sorulan Sorular ve Çocukların Sorulara Verdikleri Cevaplar

Soru 1: Kardeşine hangi konularda yardımcı olursun?

Öğrenci B - “Mesela kardeşine yardım etmelisin, o küçük daha, onun yapamadığı şeyi sen yapmalısın.”

Öğrenci G - “Annemizin işi olunca kardeşimizi uyuturuz.”

Öğrenci S - “Kardeşimle paylaşınca içimde bir duygu oluyor, kardeşim çok seviniyor.”

Soru 2: Kardeşinin paraya ihtiyacı olsa ne yaparsın?

Öğrenci A - “Veririm, çünkü onun parası azdır.”

Öğrenci C - “Onun ihtiyacı olduğu için veririm.”

Öğrenci D - “Veririm, bir de ona başka bir oyuncak da alırım.”

Öğrenci E - “Veririm, çünkü onu seviyorum.”

Öğrenci B - “Ben ona ne kadar verirsem, o da bana o kadar verir.”

Öğrenci H - “Vermem, çünkü param azalır.”

Öğrenci J - “Vermem, ben paralarımı biriktiriyorum. Benim paramdan izinsiz de alamaz, yoksa hırsızlık olur.”

Soru 3: Kardeşine kendi parandan verdiğinde, param azaldı diye üzülür müsün?

Öğrenciler K, F - “Kardeşime paramdam veririm ama param azaldı diye de birazcık üzülürüm.”(Bu soruya hem K, hem F öğrencileri aynı cevabı verdiler.)

Öğrenci A - “Hayır. Çok çalışıp bir daha kazanırız.”

Öğrenciler B, C, D, E, G, I, J, S - “Hayır, azalmaz. Üzülmem.”(Çocukların 8 tanesi bu cevabı verdi.)

Soru: Kardeşin sana ihtiyacın olan şeyi vermezse ne hissedersin?

Öğrenci B - “Kötülük hissedirim.”

Öğrenci F - “Bir de mesela diyelim ki bir yemek yaptık, bir tatlı yaptık, işte onlarla verip paylaşmamız lazım, yan komşumuzla.”

Öğrenci G - “Benim ablam var. Ablamla her şeyimi paylaşıyorum.”

Halil İbrahim Bereketi

Ali ve Ahmet adında iki erkek kardeş vardı. Babalarından kalan bir çiftlikte birlikte çalışıyorlardı. Ali, evliydi ve beş çocuğu vardı. Ahmet ise henüz evlenmemişti. İki kardeş gün boyunca tarlada beraber çalışıyor, günün sonunda kazandıkları ürünü eşit olarak paylaşıyorlardı.

Bir gün evli olmayan kardeş, Ahmet’i uyku tutmadı. Herkes uykudaydı. Evinin balkonuna çıktı, kendi kendine düşünmeye başladı. Kardeşi için bir şeyler yapmalıydı, ama ne? Sonunda aklına bir çözüm geldi:

– Kazandığımız ürünü eşit olarak paylaşmamız hiç de adaletli değil. Ben tek başınayım ve pek fazla paraya ihtiyacım yok. Kardeşim Ali'nin ise ailesi kalabalık. Onun daha fazla paraya ihtiyacı olur.

O günden sonra Ahmet, her gece evinden çıkıp, bir çuval buğdayı gizlice erkek kardeşinin evindeki buğday deposuna götürmeye başladı.

Bu arada evli olan kardeş Ali de kendi kendine şöyle düşündü:

– Kazandığımız ürünü eşit olarak bölüşmemiz hiç de doğru değil. Ben evliyim, eşim ve çocuklarım var ve yaşlandığım zaman onlar bana bakabilirler. Fakat kardeşim yaşlandığı zaman ona bakacak hiç kimsesi yok. İlerde onun daha fazla paraya ihtiyacı olacak.

Böylece evli olan kardeş, Ali de her gece evinden çıkıp, bir çuval buğdayı gizlice erkek kardeşinin buğday deposuna götürmeye başladı. İki kardeş de günlerce olup bittiğini bir türlü anlayamadılar. Çünkü her ikisinin de deposundaki buğdayın miktarı değişmiyordu. Her iki erkek kardeş de bir gün buğday deposuna giderek, buğday çuvallarını saydılar. Hiç azalma yoktu. Başlangıçta beşer çuval buğdayları vardı, hâlâ beş çuval buğday yerinde duruyordu. Bu nasıl olurdu? İkisi de bu işe bir anlam veremediler.

Sonra, bir gece iki kardeş gizlice birbirlerinin deposuna buğday taşırken karşılaştılar. O anda ikisi de çok şaşırdılar. Ali Ahmet'e sordu:

– Kardeşim, Sen ne yapıyorsun böyle?

Ahmet:

– Asıl sen ne yapıyorsun? Dedi.

O anda olan biteni anladılar. Çuvallarını yere bırakıp birbirlerini kucakladılar.

Hayatın akışında kardeşlik bencilce sadece kendini düşünmek değil başkalarını da düşünmek ve kardeşçe paylaşmaktır (Fidan, 2009, ss. 53-68'den uyarlanmıştır).

Etkinlik Sonrasında Çocuklara Sorulan Sorular ve Çocukların Sorulara Verdikleri Cevaplar

Soru 1: Kardeşine hangi konularda yardımcı olursun?

Öğrenci B - “Onun yapamayacağı şeylere yardım etmekte, onarmada, mesela kardeşinin parası yok ona para vermekte.”

Öğrenci F - “Kardeşimle paralarımızı paylaşmalıyız, ona bir şeyler alırız. Ondan sonra da içimize çok güzel his gelir.”

Öğrenci S - “Kardeşim oyuncağımı çok istiyordu, vermeyecektim. Ama o çok isteyince, ben de ona oyuncağımı verdim. Kardeşim çok mutlu oldu. Ben de mutlu oldum.”

Soru 2: Hikâyedeki iki kardeşin yani Ali ile Ahmet’in yerinde sen olsaydın nasıl davranırdın?

Öğrenci A - “Ben iyi davranırdım.”

Öğrenci F - “Kardeşime buğday çuvalı verirdim gizlice.”

Öğrenci E - “O benden daha küçük olduğu için daha fazla paraya ihtiyacı olduğunu düşünürdüm.”

Öğrenci C - “Benim ailem ve çocuğum olduğu için onun daha fazla ihtiyacı olduğunu düşünürdüm.”

Öğrenci D - “Kardeşimin daha çok ihtiyacı var diye ona çuvalarımdan verirdim.”

Öğrenci G - “O evli değil, yaşlanınca yalnız kalınca, ona kimse bakamayacak, daha çok ihtiyacı olur diye, kardeşime buğday çuvalarımdan verirdim.”

Öğrenci I - “Kardeşimin ailesi kalabalık olduğu için, ona buğday çuvalı verirdim.”

Öğrenci K - “Ona buğday götürürdüm, birlikte çalışırdık.”

Öğrenci B - “Ona yardım ederim, çünkü kardeşimin ailesi daha kalabalık.”

Öğrenci H - “Ona kendi buğdayımdan verirdim.”

Öğrenci J - “Ona çuval veririm. Çünkü onu çok seviyorum, her istediğini alsın diye veririm.”

Öğrenci L - “Buğday çuvalı veririm, çünkü kardeşler birbirini sever ve yardım eder.”

Soru 3: Ali ile Ahmet birbirlerine yardım edince ne hissetmiş olabilirler?

(Bu soru öncelikle dramada Ali'yi ve Ahmet'i canlandıran çocuklara sorulur.)

Öğrenci F - “Ben güzellik isteği hissettim. (Drama da Ahmet'i canlandıran çocuk)

Öğrenci I - “İyilik hissettim.” (Drama da Ali'yi canlandıran çocuk)

Öğrenci K - “Onu sevdiğimi hissettim.”

Öğrenci B - “Mesela kardeşinin parası yok, bir şey almak istiyor, alamıyor. Biz ona para veririz, o istediğini alsın. Biz onları mutlu edelim.”

Öğrenci S - “Kardeşimize yardım etmek, iyilik demek.”

Değerlendirme

Bu hikâyenin dramatize edilmesi için öncelikle, hikâyede geçen sahne ve dekorların ayarlamasını yaptık. Çocuklar bu konuda istekli davrandılar. İlk drama etkinliğindeki tecrübelerden yola çıkarak sınıfın drama etkinliğine hazır hale gelmesinde oldukça yardımcı oldular. İki kardeş olan Ali ve Ahmet'i canlandıracak öğrenciler, okul çantalarını çuval olarak kullandı. Sınıf içindeki puf minderler, sünger vb. eşyalar da ambardaki çuvalların yerine kullanıldı. Çocuklar drama esnasında -mış gibi yapmaları gerektiğini kısa sürede kavradılar ve oyunu ona göre dramatize ettiler. Örneğin, okul çantası çok hafif olmasına rağmen, içinde buğday varmış gibi zorlanarak taşıdılar. Yine sabah olup da horozların ötme sahnesinde horoz sesini, seyirci çocuklar severek çıkardılar. Her iki kardeş de uyuma sahnesinde gözünü kapatıp, horlama sesiyle uyumuş olduklarını arkadaşlarına hissettirdiler. Bu

ve benzeri tavırları, çocukların dramaya ısındıklarını ve daha kolay oynadıklarını gösterdi. Oyunun birkaç kez tekrarlanması konusunda da oldukça istekli oldukları görüldü. Çocuklar drama etkinliklerini ders olarak değil, bir oyun gibi algılamaya başladılar. Hikâyeyi dikkatlice dinleme, drama etkinliği öncesi ve sonrası sorulara daha anlamlı cevaplar verme ve derse katılım noktasında daha motive oldukları gözlemlendi.

Etkinlik öncesinde “Kardeşine hangi konularda yardımcı olursun?” sorusuna, kardeşe gücünün yetmediği konularda yardım etme, kardeşi uyutma vb. cevaplar verildiği gözlemlendi. Etkinlik sonrasında aynı soruya verilen cevapların ise, kardeşe yine gücünün yetmediği konuda yardım etmenin yanı sıra, ona maddî olarak para yardımında bulunma, oyuncuğunu paylaşma gibi konuları içerdiği görüldü.

Etkinlik öncesinde çocuklar “Kardeşinin paraya ihtiyacı olsa ne yaparsın?” sorusuna, hem olumlu, hem de olumsuz cevap verdiler. “Param azalır, ben paramı biriktiriyorum” vb. cevaplar yardımlaşma konusunda farkındalık oluşmadığını gösterdi. Ancak bazı çocuklar da “Kendi paramdan verirdim çünkü onun ihtiyacı var.” diyerek yardımlaşma konusunda olumlu tutum sergiledi. Etkinlik öncesinde “kardeşine kendi parasından vermeyeceğini, parasının azalacağını” söyleyerek olumsuz cevap veren iki öğrenci (Öğrenci H ve Öğrenci J), etkinlik sonrasında “Hikâyedeki Ali ile Ahmet’in yerinde sen olsaydın, nasıl davranırdın?” sorusuna verdikleri cevaplarda, olumlu tutum sergilemiş ve her ikisi de “kardeşine buğday çuvalı vereceğini” ifade etmişler, hatta Öğrenci J, “kardeşini çok sevdiğini ve kardeşinin istediğini alması için ona buğday çuvalı vereceğini” ifade etmiştir. Drama sonrasında, çocukların verdikleri cevabın içeriğini olumlu yönde değişimi, dikkat çekicidir.

Etkinlik sonrasında ise soru “Hikâyedeki Ali ve Ahmet’in yerinde olsaydın, sen ne yapardın?” şeklinde değiştirilerek tekrar sorulduğunda, verilen cevaplarda, somut olarak elindekinden verme konusuna vurgu yapılmıştır. Çocuklar bu soruya genellikle empati yaparak cevap vermiş ve kendi malından kardeşine verme fikrini benimsemişlerdir. Ayrıca kardeşine neden yardım etmesi gerektiği, hem hikâyeyi dramatize edip canlandıran çocuklar, hem de izleyenler tarafından gerekçesiyle

birlikte anlaşılmıştır. Çocuklar verdikleri cevaplarda “onun daha çok paraya ihtiyacı var” vurgusu yapmışlardır. Yardımın ne ile yapılacağına dair ise, hemen her çocuğun verdiği cevapta “buğday çuvalı” temasının yer alması, somut olarak hikâyede geçen konunun iyi kavrandığını göstermektedir.

Etkinlik öncesinde “Kardeşine kendi parandan verdiğinde, param azaldı diye üzülür müsün?” sorusuna sadece 2 çocuk kendi parasından kardeşine vereceğini ancak parası azaldı diye de biraz üzüleceğini ifade ederken, diğer çocuklardan 8’i parası azaldı diye üzülmeceğini ifade etti. Bazı çocuklar ise, paralarının azalmasına üzülmeceklerini, çok çalışarak tekrar para kazanabileceklerini ifade ettiler.

Etkinlik öncesinde “Kardeşin sana ihtiyacın olan şeyi vermezse ne hissedersin?” sorusuna üzüleceklerini “kötülük hissederim” kelimeleriyle ifade etmişler, bazıları da paylaşmanın gerekliliğine vurgu yaparak soruya cevap vermişlerdir.

Etkinlik sonrasında ise, “Ali ile Ahmet birbirlerine yardım edince ne hissetmiş olabilirler?” sorusu öncelikle dramada Ali ve Ahmet’i canlandıran çocuklara sorulmuş ve her biri de “güzellik isteği hissettim, iyilik hissettim” şeklindeki cevapları ile kardeşine yardım etmiş olmaktan duydukları mutluluğu dile getirmişlerdir. İzleyici çocuklar ise bu soruya verdikleri cevaplarda, “kardeşi sevmek ve ona yardım etmek gerektiği” üzerinde durmuşlardır.

Çocukların drama etkinliği sonrasında kardeşlerin birbirleri için fedakârlık yapması gerektiğine vurgu yaptıkları ve kendisinden önce kardeşini düşünme becerisi geliştirme yönünde olumlu bir yaklaşım sergiledikleri gözlenmiştir.

3.2. Toplumda Yardımlaşma

3.2.1. Etkinlik I: Misafir Bekleyen Evler

Kazanımlar

1. Kimsesiz, yolda kalmış birine yardım etmesi gerektiğinin farkına varır.

2. Misafirperverliğin önemini kavrar.

Etkinlikte Yer Alan Karakterler

Yeni mezun genç doktor, ev sahibi Hacı anne.

Etkinlikte Yer Alan Sahneler

Tren istasyonu, Hacı annenin evi.

Etkinlik İçin Gerekli Eşyalar

Doktorun elindeki valiz, Hacı annenin evinin oturma odası.

Etkinlik Öncesinde Çocuklara Sorulan Sorular ve Çocukların Sorulara Verdikleri Cevaplar

Soru 1: Okuldan eve gittiğinde annen evde yok, kapıda kaldım. Ne yaparsın?

Öğrenci A - “Üzülürüm.”

Öğrenci C - “Dedemlere giderim.”

Öğrenci D - “Kapıda annemi beklerim.”

Öğrenci E - “Komşumuza giderim.”

Öğrenci F - “Üst kattaki akrabamıza giderim.”

Öğrenci B - “Anneme telefon ederim, anahtarı getir derim.”

Öğrenci G - “Mesela yanımızda telefon da yok. (Öğretmen: Telefon da yok.)

O zaman kapıda kalırız. Mesela ne yaparız, o kapıyı annemiz gelince açar.”

(Öğretmen: Annem gelene kadar ne yapacaksın, kapıda mı bekleyeceksin?)

Öğrenci G - “Babanın yanında anahtar varsa babanı çağır baban açar kapıyı.”

Öğrenci I - “Annemiz evde yoksa, kapıda bekleriz.”

(Öğretmen: Annen geç gelecek, mesela üç dört saat sonra. O kadar süre kapıda mı beklersin? Yazık olmaz mı sana?)

Öğrenci I - “Babamız aşağıda ise anahtarı isterim.”

(Öğretmen: Babamız da yok aşağıda.)

Öğrenci I - “Kapıyı kırarım.”

(Öğretmen: Kapı çok sağlam. Kırılmaz ki.)

Öğrenci I - “Arka bahçedeki kapıdan girerim.”

Öğrenci B - “Öğretmenim hani kapıyı açan şey var ya...” (Öğretmen: Çilingir mi?) “Evet çilingire gitmelisin, o kapıyı açar.”

Soru 2: Bir tatil köyüne gittiniz, mesela Cide’ye gittiniz orada tüm oteller ve pansiyonlar dolu, hiçbir tanıdığınız da yok. Ne yaparsınız?

Öğrenci C - “Üzülürüm.”

Öğrenci E - “Çadır kurarız.”

Öğrenci D - “Evime geri dönerim.”

Öğrenci I - “Öğretmenim ‘pansiyon ne’? (Öğretmen: Pansiyon otel gibi gece kalınacak, konaklanacak yer demektir.)

Öğrenci I - “Başka pansiyon var mı diye sorarım.”

Öğrenci B - “Bir kere Mersin’e gitmiştik orada otelde kaldık.”

(Öğretmen: Oteller dolu yer yok. Ne yaparsın?)

Öğrenci B - “Başka otele giderim.” (Öğretmen: Başka otelde de yer yok.)

Öğrenci B - “Başka otelde yer yoksa gezemeyeceğiz, çadırda yatacağız.”

(Öğretmen: Evet o da bir çözüm.)

Öğrenci K - “Çadırda yatarız.”

Öğrenci S - “Ev yaptırırım.” (Öğretmen: Sürekli kalmayacaksın, ev yaptırmana gerek yok, tatil yapıp döneceksin.)

Misafir Bekleyen Evler

Tıp fakültesini yeni bitirmiş ve doktor olmuşum. Doktor olarak ilk görev yaptığım yere, Konya'ya bağlı bir kasabanın sağlık ocağına gitmişim. Gençtim, bekârdım (evli olmayan). Küçük bir kasabaydı gittiğim yer. İlk gece bir eve misafir olmuşum. Bu ev, tren istasyonunun hemen yanında bir evdi.

Akşam yemeğinden sonra çaylarımız gelmiş, sohbetler edilmişti. Üzerimde yol yorgunluğu, geldiğim yeni yerin yabancılığı vardı. Saatler ilerliyor, ağır bir uyku bastırıyordu. Çok yorgun ve uykusuzdum. Bir an önce uyumak ve dinlenmek istiyordum. Ev sahibine bir şey de diyemiyordum. Bir müddet daha geçti, yine bir hareket yoktu. Evin büyüğü olan Hacı anneye biraz çekinerek şöyle dedim:

“Anneciğim, sizin buralarda kaçta yatılıyor?”

Hacı anne:

“Evlâdım treni bekliyoruz. Az sonra tren gelecek, onu bekliyoruz” dedi.

Merak ettim, tekrar sordum:

“Trenden sizin bir yakınınız mı inecek?”

Hacı anne:

“Hayır evlâdım, beklediğimiz trende bir tanıdığımız yok. Ancak burası uzak bir yer. Küçük bir kasaba. Trenden buraların yabancıları birileri inebilir. Bu saatte, yakınlarda, ışığı yanan bir ev bulmazsa, sokakta kalır. Buraların yabancıları biri geldiğinde, “ışığı yanan ve misafir bekleyen bir ev” bulsun diye bekliyoruz.”

Hacı annenin bu ince düşüncesi beni çok etkiledi. Ne güzel bir fikir. Trenden yabancı birileri inerse sokakta kalmayacak, kapısını çalabileceği ışığı yanan ve misafir bekleyen bir ev bulabilecekti.

Konya Ovası'nda, ya da Türkiye'nin bir başka yerinde, trenden inen yabancılar için “misafir bekleye evler” hâlâ var mıdır? (Görgülü, 2015'den uyarlanarak alınmıştır).

Etkinlik Sonrasında Çocuklara Sorulan Sorular ve Çocukların Sorulara Verdikleri Cevaplar

Soru 1: Hikâyedeki genç doktorun yerinde sen olsaydın ve gittiğin küçük kasabada kalacak bir yer olmasaydı, ne yapardın?

Öğrenci A - “Üzülürdüm.”

Öğrenci I - “Otel var mı diye bakardım.” (Öğretmen kasabada otel olmadığını hatırlatır.)

Öğrenci E - “Eğer yakın bir ev varsa, oraya giderdim.”

Öğrenci S - “Işığı yanan bir eve girerdim ve evinizde misafir olabilir miyim diye sorardım.”

Öğrenci D - “Hasta olurduk.”

Öğrenci B - “Mesela ev varsa, sıcak yemek yerdik, ekmeğe yerdik, uyurduk, sıcaklık ev arardık.”

Soru 2: Hacı annenin yerinde olsaydın, sen ne yapardın?

Öğrenci E - “Evimin ışığını yakardım.”

Öğrenci D - “Doktoru eve alırdım.”

Öğrenci C - “Misafirime yemek yapardım.”

Öğrenci F - “Doktora ikram yapardım.”

Öğrenci I - “Doktora sofrayı hazırlardım.”

Öğrenci K - “Doktora çay yapardım.”

Öğrenci S - “Doktora yatağı hazırlardım.”

Öğrenci B - “Hacı annenin yerinde olsaydım, açık tutardım ışığımı, zili çalanlara yemek verirdim, ondan sonra yatacak yer ayarlardım. Mesela uyurken yatağına taşırdım.”

Değerlendirme

Etkinlik öncesi sorulan “Okuldan eve gittiğinde annen evde yok, kapıda kaldın. Ne yaparsın?” sorusuna verilen cevaplarda, çocuklar o anda buldukları çözüm önerilerini ifade ettiler. Ama çocukların özellikle “komşuya giderim, akrabama giderim.” ifadeleri gidebilecekleri tanıdık bir yer bulma arayışı içinde olduklarını gösterdi.

İkinci soruda, “Bir tatil köyüne gittiniz mesela Cide’ye gittiniz orada tüm oteller ve pansiyonlar dolu, hiçbir tanıdığınız da yok. Ne yaparsınız?” diye sorulduğunda ise, kendilerince çözüm üretmiş, ancak verilen cevaplar pek de çözüm odaklı olmamıştır.

Etkinlik sonrasında “Hikâyedeki genç doktorun yerinde sen olsaydın ve gittiğin küçük kasabada kalacak bir yer olmasaydı, ne yapardın?” sorusuna verdikleri cevaplarda özellikle ışığı yanan ve misafir olabilecekleri, sıcak bir eve vurgu yapmaları, hikâyedeki somut örneği göz önünde bulundurmaları dikkat çekicidir.

Yine “Hacı annenin yerinde olsaydın, sen ne yapardın?” sorusuna verilen cevapların da “doktoru evine misafir etme ve ikramlarda bulunma” üzerine yoğunlaşması, etkinlikteki temanın, çocuklarca anlaşıldığını gösterdi.

Hikâyeye okunup, drama yapıldıktan sonra sorulan sorulara verilen cevaplar somut olarak hikâyede geçen “Evin ışığını söndürmeden misafir bekleme, misafire yemek hazırlama, çay ikram etme, yatacak yer verme vb.” konulara çocukların hemen hepsinin vurgu yaptığı görüldü. Drama etkinliği sonrasında misafir karşılama, misafire ikramda bulunma, gidecek ya da kalacak yeri olmayanlara onları misafir ederek yardımcı olma konusunda yapılan vurgulamalar, öğrencilerin çoğu tarafından dile getirildi.

3.2.2. Etkinlik II: Yaşlı Teyze

Kazanımlar

1. Yardıma ihtiyacı olan hasta, yaşlı, güçsüz ve aciz kimselere yardım etmesi gerektiğini fark eder.

2. Yardıma ihtiyacı olan hasta, yaşlı, güçsüz ve aciz kimselere elinden geldiğince yardım eder.

Etkinlikte Yer Alan Karakterler

Betül, Ayşe Teyze

Etkinlikte Yer Alan Sahneler

Apartman giriş kapısı, Ayşe Teyze'nin oturduğu 5. kat dairenin kapısı.

Etkinlik İçin Gerekli Eşyalar

Betül'ün okul çantası, Ayşe Teyze'nin alışveriş poşetleri.

Etkinlik Öncesinde Çocuklara Sorulan Sorular ve Çocukların Sorulara Verdikleri Cevaplar

Soru 1: Zor durumda birini gördüğünde ne düşünürsün?

Öğrenci C - “Yardım ederim.”

Öğrenci F - “Üzülürüm.” “Yardım ister misin?” derim.

Soru 2: Sen zor durumda kaldığında neler hissedersin?

Öğrenci B - “Canım sıkılır.”

Öğrenci D - “Üzülürüm.”

Öğrenci S - “Arkadaşımdan yardım isterim.”

Soru 3: Yardıma ihtiyacın olduğunda bir arkadaşın sana yardım etse ne hissedersin?

Öğrenci B - “Mutlu olurum.”

Öğrenci C - “Arkadaşımın kalbi elmas gibi parlar.” (İyilik yaptığı için kalbi elmas gibi parlar.)

Öğrenci A - “Ben de ona yardım ederim.”

Öğrenci K - “Arkadaşım yere düşerse onu kaldırıyorum.”

Yaşlı Teyze

Betül, okul dönüşü eve geldiğinde apartmanın giriş kapısında Ayşe Teyze ile karşılaştı. Ayşe Teyze apartmanın beşinci katında oturuyordu. Ayşe Teyze'nin elinde alışveriş poşetleri vardı. Betül Ayşe Teyze'nin bu poşetlerle beşinci kata kadar çıkmakta zorlanacağını düşünerek şöyle dedi:

- “Selamün Aleyküm Teyzeciğim, isterseniz poşetleri taşımanıza yardımcı olayım.”

Ayşe Teyze gülümseyerek:

- “Aleyküm Selam evladım. Sağol ama sen de yorulursun.”

Betül ısrarla:

- “Ben yorulmam teyzeciğim.” diyerek poşetleri aldı ve Ayşe Teyze'nin evine kadar taşıdı.

Betül'ün bu yardımsever davranışı Ayşe Teyze'yi çok mutlu etti ve o da Betül'e şöyle dedi:

- “Güzel kızım benim. Allah senden razı olsun. Günün birinde sen de yaşlanırsan, yardım edenlerin çok olsun.”

Betül bu duaya “Amin” diyerek oradan sevinçle uzaklaştı (Türkyılmaz, v.dğr., 2009, s. 10’ dan uyarlanarak alınmıştır).

Etkinlik Sonrasında Çocuklara Sorulan Sorular ve Çocukların Sorulara Verdikleri Cevaplar

Soru 1: Betül’ün yerinde sen olsaydın ne yapardın?

Öğrenci B - “Ayşe Teyze’nin poşetlerini taşırdım.”

Öğrenci C - “Ayşe Teyze’ye yardım ederdim.”

Öğrenci S - “İyilik yapmayı düşünürdüm.”

Soru 2: Ayşe Teyze, Betül’ün yardımı sonucunda ne hissetmiş olabilir?

Öğrenci B - “Mutlu olmuştur.”

Öğrenci G - “Betül’e teşekkür etmiştir.”

Öğrenci I - “Betül onun poşetini taşıdığı için mutlu olmuştur ve ona teşekkür etmiştir.”

Öğrenci E - “Yorulmamış, mutlu olmuştur.”

Soru 3: Betül, Ayşe Teyze’ye yardım etmeseydi, kendisini nasıl hissedirdi?

Öğrenci D - “Üzgün.”

Öğrenci A - “Yardım etmediği için üzülürdü.”

Öğrenci E - “Mutlu olmazdı.”

Öğrenci F - “Ayşe Teyze ona teşekkür etmezdi.”

Öğrenci C - “Kalbi parlamazdı.” (Sınıf öğretmenleri çocuklara daha önceki derslerde, iyilik yapan çocukların kalbinin elmas gibi parladığını söylemiş.)

Öğrenci B - “Ayşe Teyze Betül’e dua etmezdi.”

Öğrenci K - “Yardım etmeyi düşünmediği için üzülürdü.”

Soru 4: Sen kendini Ayşe Teyze’nin yerine koysan, sana yardım edilince ne hissederdin?

Öğrenci E - “Mutlu olurdum.”

Öğrenci C - “Teşekkür ederim kızım, derdim.”

Öğrenci A - “Betül’e poşetlerimi taşıdığı için dua ederdim.”

Öğrenci B - “Betül’e ‘Yaşlanınca sana yardım edenler olsun’ diye dua ederdim.”

Öğrenci D - “Betül’ü öperdim.”

Öğrenci S - “Betül’e çok dua ederdim.”

Öğrenci I - “Sağol yavrum, derdim. Ona dua ederdim.”

Öğrenci R - “Yorulmadığım için mutlu olurdum.”

Soru 5: Sence zor durumda olan birini görünce neden yardım etmeliyiz?

Öğrenci H - “Yardım edersem mutlu olur.”

Öğrenci I - “Yardım edince bana dua eder.”

Öğrenci M - “Gözü görmeyen birini yolun karşısına geçiririm.”

Öğrenci T - “Poşetini taşıyamayan olursa yardım ederim.”

Öğrenci J - “Anne-babama pazar eşyalarını taşımaya yardım ederim. Yardım edince, mutlu olurlar.”

Değerlendirme

Etkinlik öncesi sorulan sorulara verilen cevaplarda çocuklar somut örnek vermemiş, aksine, içinde buldukları duygu durumunu tarif etmişlerdir. Bu yüzden verdikleri cevaplar çoğunlukla “Üzülürüm, canım sıkılır, ben de yardım ederim.” gibi genel ifadeler olmuştur.

Drama etkinliği sonrasında çocuklara sorulan sorulara verilen cevaplarda ise, daha çok olay merkezli cevaplar dikkati çekmiştir. Çocuklar oynadıkları yahut izledikleri drama etkinliğinde geçen olaylardan etkilenmiş ve verdikleri cevaplarda bu etki bariz şekilde kendini göstermiştir.

Etkinlik sonunda çocuklar, zor durumda kalan bir kimse gördüklerinde yardım etmeye istekli olmuşlar, hatta somut yaşantı örneğini farklı örnekler vererek zenginleştirmişlerdir. Özellikle beşinci soruda aileme ve görme engelliye yardım ederim cevabı, çocukların yardım konusunda bilinç geliştirmeye doğru yol aldıklarını işaret etmektedir. Bu da oldukça sevindiricidir.

Ayrıca, etkinlik öncesinde sorulan sorulara cevap vermede istekli olmayan öğrenciler, drama etkinliği sonrasında, sorulan sorulara cevap vermede istekli olmuş, böylece ve farklı öğrencilerin verdikleri cevapların sayısında artma olduğu gözlenmiştir.

3.2.3. Etkinlik III: Bilge Adamın Kaşıkları

Kazanımlar

1. Bencil olmaması gerektiğinin fark eder.
2. Kendinden önce karşısındaki insanın ihtiyacını gidermesi gerektiğini öğrenir.

Etkinlikte Yer Alan Karakterler

Bilge kişi, bilgeye soru soran adam, birinci grup insanlar (en az 4 kişi), ikinci grup insanlar (en az 4 kişi).

Etkinlikte Yer Alan Sahneler

Adamların yemek yediği, sofraya kurulan mekân.

Etkinlik İçin Gerekli Eşyalar

Sofra, çorba kâsesi (en az 4 adet), sapları 1 metre uzunluğunda kaşıklar (en az 4 adet). Sofraya konulan 1 metre uzunluğunda kaşık olarak, çocukların önceki derslerinde sınıf öğretmenleri ile yaptıkları mukavvadan metrelerin ucuna birer kaşık bantlayarak, sofraya konuldu. Çocuklar canlandırmayı bu kaşıklarla yaptılar. Çorba kâsesi olarak da oyuncak köşesindeki mutfak setlerinden uygun nitelikte olanlar kullanıldı.

Etkinlik Öncesinde Çocuklara Sorulan Soru ve Çocukların Soruya Verdikleri Cevaplar

Soru 1: Arkadaşınla kantine gittin. Fakat arkadaşın harçlığını evde unutmuş. Ne yaparsın?

Öğrenci I - “Annesini ararız.”

Öğrenci K - “Ben aldığım yiyecekten ona da bir tane veririm.”

Öğrenci C - “Üzülürüm.”

Öğrenci B - “Bir daha harçlığını unutma, derim.”

Öğrenci S - “O da üzülür, ben de üzülürüm.”

Bilge Adamın Kaşıkları

Bilge bir adama bir gün sormuşlar: (Bilge adam kavramı öğrencilere açıklandı)

– Sevginin sadece sözünü edip, diliyle “Seviyorum” diyenlerle, sevgiyi yaşayanlar arasında ne fark vardır?

Bilge adam:

– Size farkı göstereyim deyip, önce sevgiyi sadece diliyle söyleyen ancak dilden kalbine indirememiş olanları çağırarak onlara bir sofraya hazırlamış. Hepsini

sofrada yerlerini almışlar. Derken tabaklar içinde sıcak çorbalar gelmiş ve arkasından da bir metre boyunda kaşıklar.

Bilge şöyle bir şart koymuş:

– Bu kaşıkların ucundan tutup öyle yiyeceksiniz.

Peki deyip çorbalarını içmeyi denemişler. Fakat kaşıklar uzun geldiğinden sıcak çorbayı döküp saçmışlar. Hem kendilerini yakmışlar, hem de ağızlarına bir damla bile çorba götürememişler. En sonunda bakmışlar olacak gibi değil sofradan aç kalkmışlar.

Daha sonra bilge, bu defa sevgiyi gerçekten bilenleri yemeğe çağırmış. Yüzleri aydınlık, gözleri sevgi ile gülümseyen insanlar gelmiş, sofraya oturmuş. Onlara da aynı şartı dile getirmiş.

– Bu kaşıkların ucundan tutup öyle yiyeceksiniz.

(Burada hikâye kesilip, çocuklara şu soru sorulur: Sence ikinci gruptaki insanlar doydular mı, çorbayı dökmeden yiyebildi mi?)

Cevabınız evetse, nasıl doydular?

Hayırsa, neden doymadılar?

Bu soruların cevapları alınır ve hikâyeye devam edilir.)

Her biri uzun kaşığını çorbaya daldırmış, sonra karşısındaki kardeşine uzatarak çorbalarını içmişler. Böylece her biri diğerini doyurmuş ve sofradan afiyetle şükrederek kalkmışlar.

Bilge, sevgiyi gerçekten yaşayanların farkını soranlara:

– İşte! Kim ki hayat sofrasında yalnız kendini görür ve doymayı düşünürse o aç kalacaktır. Ve kim kardeşini düşünür de doyurursa o da kardeşi tarafından doyurulacaktır. Şüphesiz şunu da unutmayın. Hayatta her zaman alan değil, veren kazanır (Gündüzalp, Örgen, 2002, ss. 189-190'dan uyarlanmıştır).

Etkinlik Sonrasında Çocuklara Sorulan Sorular ve Çocukların Sorulara Verdikleri Cevaplar

Soru 1: Arkadaşınla kantine gittin. Arkadaşın harçlığını evde unutmuş. Ne yaparsın?

Öğrenci K - “Harçlığımdan eşit olarak harcarız.”

Öğrenci B - “Aldığımı onunla paylaşıyorum.”

Öğrenci S - “Üzülme, benim harçlığım var, derim. Bir tane kendime, bir tane de arkadaşıma alırım.”

Soru 2: O sofraya sen otursaydın, ne yapardın? Neden?

Öğrenci F - “Kaşıkla önce arkadaşıma verirdim.”

Öğrenci B - “Benim ağzım yanmasın diye önce arkadaşıma verirdim, o da bana verirdi çorbayı.”

Öğrenci H - “Herkes birbirine versin.”

Öğrenci I - “Çorbalar çok sıcak, dökmeden yemek için önce öbürüne verirdim.”

Öğrenci A - “Kaşığın sapından tutar, karşıya verirdim. Sonra arkadaşım da bana verirdi. Böyle böyle doyardık.”

Öğrenci J - “Ben sofrada aç kalmazdım ki, benim arkadaşım bana verirdi, ben de ona verip yerdik.”

Değerlendirme

Etkinlik öncesi sorulan sorularla verilen cevaplar, çözümü farklı şekillerde bulmaya yöneliktir. Ancak drama etkinliği sonrasında karşılıklı birbirini doyurma,

arkadaşını düşünüp onunla paylaşma üzerinde yoğunluk kazanmıştır. Hem etkinliği izleyen, hem de canlandıran çocuklar, dramadan çok hoşlanmışlar, hepsi de dramada rol almak ve dramayı defalarca canlandırmak.

Ayrıca, dramaya hazırlık aşamasında hikâye anlatılırken, hikâyeyi bir yerde kesip, öğrencilere soru sorma, öğrencilerin dikkatini toplamış, üstelik öğrenciler hayal güçlerini kullanarak hikâyeyi tamamlayan farklı görüşler öne sürmüşlerdir. Hatta bazıları hikâyenin teması ile yakından örtüşen cevaplar bile vermişlerdir. Hem drama yapma, hem de hayal dünyalarını ifade etmelerine imkân tanınması, çocukları derse motive etmiş, dikkatlerini hikâye üzerine yoğunlaştırmıştır.

3.2.4. Etkinlik IV: Beslenme (Doğaçlama Örneği)

Amaç

Öğrencilere ihtiyaç sahibi olan birinin neler hissedebileceği, ona yardım edilirse yardım edenin ve ihtiyaç sahibinin neler hissedebileceği, aksi durumda hangi duyguların yaşanacağı tecrübe etmelerini sağlamaktır. Böylece, öğrencilerin ihtiyaç sahibi kimselerin ihtiyacını gidermek için yardım etmeyi, kendilerini o kimselerin yerine koyarak empati yapmayı, sonuçta da paylaşma ve yardımlaşmayı öğrenmeleri amaçlanmaktadır.

Kazanımlar

1. Yardıma ihtiyacı olan insanları fark eder.
2. Elindekini ihtiyacı olanla paylaşır, ihtiyaç sahiplerine yardımcı olur.

Etkinlikte Yer Alan Karakterler

Birinci öğrenci (Beslenmesi yanında olan), ikinci öğrenci (beslenmesini evde unutan).

Etkinlikte Yer Alan Sahneler

Öğrencilerin beslenmelerini yedikleri sınıf ya da yemekhane.

Etkinlik İçin Gerekli Eşyalar

Yemek masası, birinci öğrencinin yemek dolu beslenme çantası, ikinci öğrencinin boş beslenme çantası.

Etkinlik Öncesinde Çocuklara Sorulan Sorular ve Çocukların Sorulara Verdikleri Cevaplar

Soru 1: Beslenme çantanı evde unutsan ne hissederdin?

Öğrenci F - “Üzgün.”

Öğrenci C - “Aç kalırdım, üzülürdüm.”

Öğrenci B - “Öğretmenime annemi aramasını söyledim.”

Soru 2: Sen beslenmeni evde unutunca arkadaşın beslenmesini seninle paylaşırsa ne hissederdin?

Öğrenci I - “Mutlu olurdu.”

Öğrenci B - “Paylaşırdık, o bana yemeğinden verirdi, aç kalmazdım, üzülmezdim.”

Öğrenci D - “Benimle beslenmesini paylaştığı için teşekkür ederdim.”

Öğrenci S - “Bir dahakine ben de ona yemeğimden verirdim.”

Öğrenci K - “Karnımız doyduğu için, iyi arkadaş olurduk.”

Beslenme (Doğaçlama Örneği)

Konu: “O gün Ayşe beslenmesini evde unuttu. Senin de beslenmende annenin hazırladığı börekler var. Beslenme dersinde ne yapacağınızı canlandırın.” der ve öğrencilerin doğaçlama yapmalarını ister.

Etkinlik Aşamaları

1. Rastgele iki öğrenci seçilir. Önce gönüllüler seçilirse drama daha akıcı olur.
2. Canlandıracakları dramanın konusu hakkında öğrencilere bilgi verilir.
3. Dramada süreci farklı şekillerde yaşamalarına ve farklı duyguları tatmalarına fırsat verilir.
4. Her drama etkinliği sonunda değerlendirme yapılır, öğrencilere hangi durumda, neler hissettikleri sorulur.
5. Drama etkinliği, istekli diğer öğrencilerle tekrar edilir ve değerlendirme yapılır.
6. Öğrenciler içinde empati yapabilen, paylaşma ve yardımlaşma konusunda istekli olanlar takdir edilir.
7. Tüm öğrenciler paylaşma ve yardımlaşma konusunda yaşadıkları içsel deneyim sayesinde olumlu tutum kazanır.

Ancak 6 yaş grubu ile doğaçlama yapmak, hikâye okunarak drama etkinliği yapmaktan daha zor ve dikkat gerektiren bir süreçtir. Öğretmen, dramanın her anında etkili yönlendirmeler yaparak öğrencileri doğru davranış şeklini bulmaya yönlendirir. Kimi zaman soru sorarak, kimi zaman olayı direk yönlendirerek drama etkinliğinden istenen sonucun alınması için gayret gösterir.

Etkinlik Sonrasında Çocuklara Sorulan Sorular ve Çocukların Sorulara Verdikleri Cevaplar

Soru 1: Beslenme saati geldiğinde ne yaparsın?

Öğrenci A - “Beslenmemizi yeriz.”

Öğrenci C - “ Annemim hazırladığı yemeği yerim.”

Soru 2: Beslenme çantana annenin koyduğu börekleri tek başına mı yersin?

Öğrenci C - “Evet.”

Öğrenci F - “Arkadaşım açsa ona da veririm.”

Öğrenci I - “Belki arkadaşımın yemeği yoktur, ona da veririm.”

Öğrenci S - “Arkadaşım evde unuttuysa yemeğini, bir tane de ona veririm.”

Öğrenci R - “Arkadaşıma da ikram ederim. Birlikte yeriz.”

Soru 3: Böreklerini arkadaşın Ayşe ile paylaşmayı düşünür müsün?

Öğrenci J - “Arkadaşımın yemeği yoksa, onunla birlikte yeriz.”

Öğrenci B - “Arkadaşımın annesi beslenme koymamış, o zaman ben ona veririm yemeğimden.”

Öğrenci A - “Kendim de yerim, paylaşırım da.”

Öğrenci E - “Arkadaşıma da veririm böreğimden.”

Soru 4: Böreklerini arkadaşınla paylaşmazsan ne hissedersin?

Öğrenci F - “Paylaşmazsam, arkadaşım doymaz.”

Öğrenci S - “Arkadaşım aç kalır, ben yerim, o yiyemez ve üzülür.”

Öğrenci C - “Paylaşmadığım için kalbim parlamaz.”

Öğrenci H - “Arkadaşım üzülür.”

Soru 5: Böreklerini arkadaşınla paylaşırsan ne hissedersin?

Öğrenci K - “Mutlu olurum.”

Öğrenci C - “Kalbim pırıl pırıl parlar.” (İyilik yaptığı için)

Öğrenci L - “Arkadaşıma börek verince oda mutlu olur.”

Öğrenci M - “Arkadaşımla paylaşınca ona sevgim artar.”

Öğrenci R - “Arkadaşım mutlu olur, ben de sevinirim.”

Soru 6: Sen Ayşe'nin yerinde olsaydın ne hissederdin?

Öğrenci B - “Beslenmem olmadığı için üzgün olurdum.”

Öğrenci N - “Keşke benim de böreğim olsaydı, derdim.”

Öğrenci C - “Aç kalınca üzülürdüm.”

Öğrenci J - “Arkadaşımın benimle paylaşmasını isterdim.”

Öğrenci S - “Arkadaşım beslenmesini benimle paylaşınca çok mutlu olurdum.”

Değerlendirme

Bu dramada öğrencilerin, empati yaparak zor durumda olan arkadaşlarının halinden anlaması hedeflendi. Doğaçlama şeklinde yapılan bu drama, öğretmenin öğrencilere rehberlik edip, dramayı yönlendirme konusunda daha aktif olmasını gerektirdi. Öğrenciler doğaçlamayı severek yaptılar. Birbirlerine yardım etmeleri gerektiğinin farkına varmışlardır. Kendilerini oyundaki çocukların yerine koyarak empati yapma konusunda olumlu tutum sergilediler. Uygulama sonrasında, aç kalan çocuğun durumunu gözleriyle gören, ya da bizzat canlandırmada olayı yaşayan çocuklar, arkadaşına yardım etme ve elindekini onunla paylaşmaya dair cevaplar verdiler. Ayrıca yardım etmenin, kendilerini mutlu, sevinçli hissettireceğini ifade ettiler. Çocukların etkinlik sonrası sorulara cevap vermede daha çok söz aldıkları ve özellikle de “empati” duygusuna vurgu yaptıkları görüldü.

3.3. Okulda Yardımlaşma

3.3.1. Etkinlik I: Ben Yardımsever Bir İnsanım

Kazanımlar

1. Yardımsever olmanın önemini fark eder.

2. Arkadaşlarına yardım etmesi gereken durumları fark eder.

Etkinlikte Yer Alan Karakterler

Tüm öğrenciler.

Etkinlikte Yer Alan Sahneler

Müzikli drama olduğundan özel bir sahne gereksinimi yoktur. Hareket alanı rahat bir sınıf ortamı yeterlidir. Bunun için sandalye ve masalar bir kenara çekilerek de ortam oluşturulabilir.

Etkinlik İçin Gerekli Eşyalar

Müzikli drama olduğundan özel bir eşya gereksinimi yoktur.

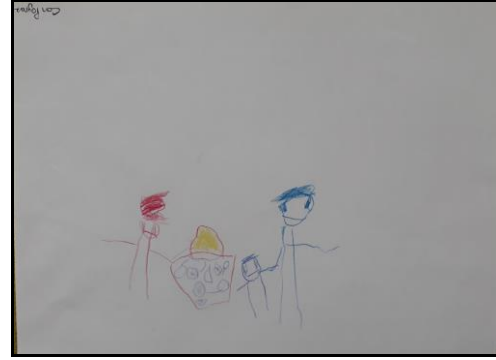
Etkinlik Öncesinde Çocuklara Yönerge Vererek Resim Çizdirme

Öğretmen çocuklara “Hangi konularda arkadaşlarımıza yardım ederiz?” sorusunu yöneltir ve bu konu ile ilgili bir resim yapmalarını ister.

Bu etkinlikte cevaplar sözlü olarak değil, resim yaparak ifade edilir. Çocukların çizdikleri “yardım” konulu resim örnekleri aşağıda gösterilmiştir. Resimlerin altındaki açıklamalar, çocuklarla yapılan birebir görüşme sonrasında kaydedilen ifadelerin kısa bir özetidir.

Resim 1:
Çocuklar, ellele tutuşup, arkadaşıyla oyun oynuyor ve birbirlerine yardım ediyorlar.

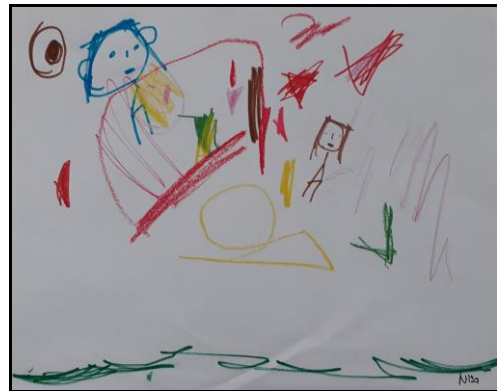
Resim 2:
Çocuk, anne-babasına sofra kurmada yardımcı oluyor.

Resim 3:
Çocuk, kutuları taşımada annesine yardım ediyor.

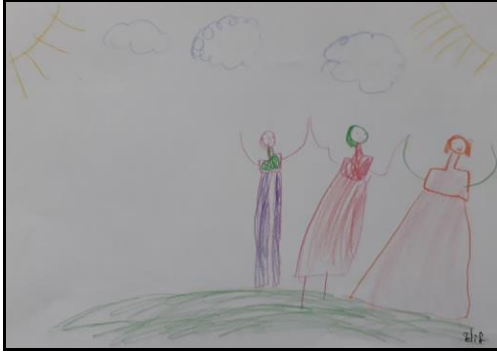
Resim 4:
Çocuk, ailesiyle piknikte ve onlara yardım ediyor.

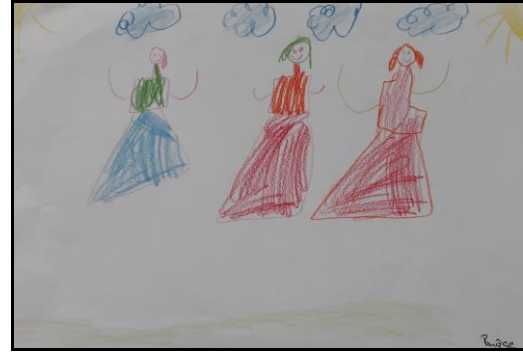
Resim 5:
Çocuk, annesine temizlikte yardım ediyor.

Resim 6:
Çocuklar, bahçede hep beraber yemektedirler.

Resim 7:
Arkadaşları ile iyi geçinen çocuklar mutlu olur.

Resim 8:
Kızlar, hep birlikte oynuyorlar, her şeylerini paylaşıyorlar.

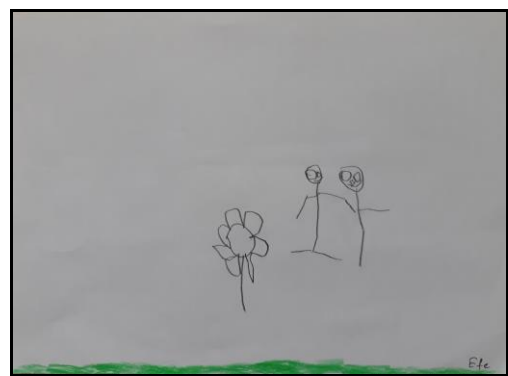
Resim 9:
Çocuk, annesine alışverişte yardım ediyor.

Resim 10:
Çocuk, yere düşen arkadaşını elinden tutarak yerden kaldırıyor.

Resim 11:
Çocuklar kavga etmeden oyun oynuyorlar.

Resim 12:
Çocuk, yorulan arkadaşına yardım ediyor.

Ben Yardımsever Bir İnsanım

Öğretmen sınıfa girer ve çocuklardan yardım konulu birer resim yapmalarını ister. Yapılan resimler tek tek değerlendirilir. Resimlerde anlatılan yardım konuları öğretmen tarafından not edilerek yardım davranışları listesi oluşturulur. Ardından öğretmen çocuklara yapılacak etkinlik hakkında bilgi verir.

Öğretmen:

- Çocuklar bugün sizinle bir şarkı besteleyeceğiz. Hazır mısınız? der ve “Yardımsever Minikler Sınıfı” şirini okur. Öğrencilerle birlikte şiir dramatize edilir ve hep birlikte bestelenerek söylenir.

Etkinlik sonrasında çocuklara “Yardımsever Minikler Sınıfı” konulu birer resim yapmaları söylenir. Eserler değerlendirilir, her bir resimdeki konularla ilgili tek tek konuşulur. Resimler etkinlik sonrasında değerler eğitimi panosunda sergilenir.

Yardımsaver Minikler Sınıfı*

Bize derler her zaman
Yardımsaver Minikler
Paylaşırız her şeyi
Mutlu olur tüm kalpler
Heeyyy.

Arkadaşına yardım et
Yardımla mutlu et
Yardımsaverliği seç
Mutlu ol ve mutlu et
Heeyyy.

Biz minicik kalpleriz
Okulu çok severiz
Sabah olup gelince
Önce selam veririz.
Heeyyy.

Ben yardımı severim
Yardımdır benim işim
Anneme yardım ederim
Yaşlıya yardım ederim
Heeyyy.

Arkadaşım zordaysa
Olurum hep yanında
Ona yardım ederim
Mutlu olsun isterim.
Heeyyy.

Biz yardımsaver kalpleriz
Yardım etmek işimiz
Sen de gel katıl bize
Yardım et sen de bize
Heeyyy.

Boyamı paylaşırım,
Yemeği paylaşırım
Sevincimi hüznümü
Her şeyi paylaşırım
Heeyyy.

Yardımla mutlu et
İyilik yolunu seç
Kalbini temiz tut hep
Sen herkese yardım et
Heeyyy.

*Etkinlikte kullanılan “Yardımsaver Minikler Sınıfı” adlı şiir araştırmacı tarafından, drama etkinliği için yazılmıştır.

Değerlendirme

Müzikli bir drama etkinliği olması çocukların ilgisini çekti ancak 5-6 yaş grubu çocuklarda derse odaklanma süresi pek uzun olmadığından, öğrencileri sıkmadan, yormadan etkinliği tamamlamaya özen gösterildi.

Şiiri bestelemek, hareketlerle dramatize edip söylemek çok hoşlarına gitti. Ancak şiir 8 kıta olmasına rağmen, ancak ilk 4 kıtası etkinlik için yeterli görüldü. 4 kıtadan sonra öğrencilerde dikkat dağınıklığı, isteksizlik gözlemlendi. Bu nedenle, daha etkili bir uygulama için, öğretmen şiirden istediği 4 kıtayı seçerek, etkinlikte kullanması daha uygun olabilir. Biz ilk 4 kıtayı kullandık. Örnek olması için 8 kıtaya da burada yer verildi. Ayrıca şiirde kıta sonlarındaki “Heeyyy” nakaratı uygulama sırasında, çocukların verdiği tepkiler dikkate alınarak, etkinlik esnasında eklenmiş olup, dramayı daha eğlenceli ve hareketli hale getirmiştir. Uygulama sonrası çocuklara sorulan “Dramada en çok neyi beğendiniz?” sorusuna verdikleri cevap, çoğu çocuk için nakarat kısmındaki “Heeyyy” bölümü oldu. Yardım konularını sayıp en sonda hep birlikte oyun oynarcasına “Heeyyy” diye elleri kaldırıp ritim tutmak, onları mutlu etti. Ayrıca her biri şiirde geçen farklı yardım konularını ifade ederek, sevdikleri bölümün hangisi olduğuna vurgu yaptılar. Öğrenciler, şiirde geçen tüm yardım konularını, en çok hoşuna giden ve etkilendikleri bölümler arasında ifade ettiler.

Müzikli dramayı daha etkili hale getirmek için öğretmen önceden hazırlanmalı, besteyi yapmalı, konuya uygun jest, mimik ve hareketlerle dramayı zenginleştirmelidir. Bir şiiri hareketlerle canlandırmak, hem kulağa, hem göze hem de tüm benliğe hitap eder, öğrenciye oyun oynuyormuş hissi vermektedir. Sadece 5-6 yaş grubunda değil, ilkokul seviyesi çocukların hemen hepsi hareketli dramaları sevmekte, istekle katılmaktadır.*

*Araştırmacı, MEB’e bağlı bir ilkokulda Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretmenidir. 2015-2016 eğitim-öğretim yılında 4. sınıfta okuyan öğrencilere “Allah’tır İlk Sözümüz” adlı ilahiyi hareketleri ile öğretmiş, sınıflardaki tüm öğrenciler istekle derse katılmışlar, hatta öğrenciler teneffüslerde bile grup halinde bu ilahiyi tekrar etmişlerdir.

3.4. Çocuk Hikâyelerinden Bir Örnek

3.4.1. Etkinlik I: İncir Ağacı

Kazanım

1. Sahip olduğu şeyleri başkalarıyla paylaşması gerektiğini fark eder.

Etkinlikte Yer Alan Karakterler

Turuncu, Narenci, diğer civciv ve horozlar.

Etkinlikte Yer Alan Sahneler

İncir ağacının altı, uzaktaki çimenlik alan, diğer tavuk ve horozların gezindiği çayırılık alan.

Etkinlik Öncesinde Çocuklara Sorulan Sorular ve Çocukların Sorulara Verdikleri Cevaplar

Soru 1: Bahçenizdeki erik ağacının meyvelerinden arkadaşın yemek isterse ne yaparsın?

Öğrenci E - “Verirdim.”

Öğrenci S - “Anneme söyler, erik toplayıp verirdim.”

Soru 2: Arkadaşın size misafirlige geldi. En sevdiğin oyuncakla oynamak istiyor. Ne yaparsın?

Öğrenci C - “Oynardık ama birlikte.”

Öğrenci K - “Kırmazsa verirdim.”

Öğrenci B - “Beraberce oynarız.”

Öğrenci I - “O gelmeden oyuncuğım kırılmasın diye saklardım.”

Öğrenci F - “Birlikte oynamak şartıyla verirdim.”

İncir Ağacı

Bir zamanlar Turuncu ve Narenci adlı iki horoz varmış. Turuncu ve Narenci'nin bir de incir ağacı varmış. Bu incir ağacının çok tatlı ve sulu meyveleri varmış. İkisi de incirlerden sadece kendisi yemek istiyor diğerinin yemesine izin vermiyormuş. Üstelik diğer tavuk ve horozları da ağaca yaklaştırmıyorlarmış.

Narenci ve Turuncu sabahtan akşama kadar incir ağacının dibinde oturmaya başlamışlar. Kimseye incir vermiyorlarmış. Bu yüzden güzelim incirler de ağaçta kalakalmış. Bir gün Narenci, Turuncu'ya şöyle demiş:

- “Artık bir karar verelim. Bundan sonra bu ağaç benim sakın yaklaşma tamam mı?”

Turuncu:

- “Nerden senin oluyormuş, asıl o benim ağacım sen uzak dur!” demiş.

Böylece iki horoz tartışmaya başlamışlar. Onların sesini duyan diğer horoz, tavuk ve civcivler de etraflarına toplanmışlar. Kavga ederken incir ağacından da epeyce uzaklaşmışlar ve incir ağacını korumayı da unutmuşlar.

Sonunda Narenci ve Turuncu “Senin ağacın değil, benim ağacım!” demekten yorgun düşmüşler ve çimenlerin üzerine uzanmışlar. Birden incir ağacı akıllarına gelmiş ve koşa koşa ağacın yanına gitmişler. Ağacı görünce ikisi birden çok şaşırmış:

- “A a aaaa incir ağacına ne olmuş böyle?”

İncir ağacına ne mi olmuş? Onlar senin ağacındı, benim ağacımdı diye tartıştıkları sırada diğer horozlar, tavuklar gelip bütün incirleri yemişler. Narenci ve Turuncu ağacın yanına oturup ah vah etmişler ve düşünmüşler. Narenci:

- “Keşke incirlerden birlikte yiyip paylaşıydık, yazık o güzelim tatlı ve sulu incirlere!” demiş. Turuncu biraz düşünmüş ve şöyle demiş:

- “Keşke ama artık çok geç, incirlerin hepsini yemişler. Ama olsun en azından gel bundan sonra dost olalım, incirlerimizi paylaşalım, arkadaşlarımıza da verelim.”

Narenci:

- “Evet çok haklısın, bundan sonra incirlerimizi paylaşalım.” demiş ve ikisi de özür dileyerek birbirlerine sarılıp kucaklaşmışlar. (Şeyhi, 2009, ss. 115-130’dan uyarlanarak alınmıştır.)

Etkinlik Sonrasında Çocuklara Sorulan Sorular ve Çocukların Sorulara Verdikleri Cevaplar

Soru 1: Hikâyedeki horozların yerinde sen olsaydın ne yapardın?

Öğrenci B - “İncirleri paylaştım.”

Öğrenci K - “Kavga etmezdim.”

Öğrenci C - “Onunla paylaştım.”

Öğrenci E - “Diğer tavuklara da incir verirdim.”

Öğrenci S - “Herkes yesin diye yeni incir ağaçları dikerdim.”

Soru 2: Bahçenizdeki erik ağacının meyvelerinden arkadaşın yemek isterse ne yaparsın?

Öğrenci B - “Poşete toplayıp, arkadaşıma verirdim.”

Öğrenci J - “İstedığı kadar verirdim.”

Öğrenci L - “Erik toplayıp arkadaşıma verirdim.”

Soru 3: Arkadaşın size misafirlğe geldi. En sevdiğin oyuncakla oynamak istiyor. Ne yaparsın?

Öğrenci B - “Arkadaş oyuncaktan önemlidir, oyuncağımı paylaştım.”

Öğrenci I - “Oynasın diye verirdim.”

Öğrenci T - “Odamda beraber oynardık.”

Öğrenci G - “Paylaştım ve kalbim parlardı, çünkü ben iyilik yapınca kalbim pırıl pırıl parlar.”

Değerlendirme

Öğrenciler drama etkinliğine istekli olarak katıldılar. “Hikâyedeki horozların yerinde sen olsaydın ne yapardın?” sorusuna, hikâyede olmayan yeni fikirleri üreterek “Herkes yesin diye yeni incir ağaçları dikerdim” ifadesi, hikâyedeki olayı iyi anladıklarını ve soruna çözüm üretme konusunda istekli olup, yenilikleri dile getirebildiklerini gösterdi.

“Size misafirlığe gelen arkadaşın senin en sevdiğin oyuncuğınla oynamak istese ne yapardın?” sorusuna, etkinlik öncesinde Öğrenci I, “oyuncağı kırılmasın diye arkadaş gelmeden saklayacağın” söylerken, etkinlik sonrasında aynı soruya verdiği cevap tamamen olumluya dönmüş ve çocuk soruyu “oynasın diye verirdim” şeklinde cevaplamıştır. Diğer öğrencilerin oyuncaklarını paylaşma konusunda verdikleri cevapların, etkinlik sonrasında daha olumlu ve paylaşmaya yönelik olduğu görüldü.

Genellikle öğrencilerin etkinlik sonrası verdikleri cevaplarda paylaşma ve yardımlaşma vurgusu ağırlık kazandığı gözlenmiştir.

3.5. İslâm’da Yardımlaşma

3.5.1. Etkinlik I: Köpeğe Su Veren Adam

Kazanımlar

1. Hayvanlara merhametle yaklaşması ve yardım etmesi gerektiğini fark eder.
2. Zor durumda kalan hayvana yardım eder.

Etkinlikte Yer Alan Karakterler

Çölde yolculuk yapan adam, kuyunun başında bekleyen susamış köpek.

Etkinlikte Yer Alan Sahneler

Çöl, çölde karşılaşılan kuyu.

Etkinlik İçin Gerekli Eşyalar

Yolcu adam ve çantası, su kuyusu, adamın ayağındaki ayakkabısı.

Etkinlik Öncesinde Çocuklara Sorulan Sorular ve Çocukların Sorulara Verdikleri Cevaplar

Soru 1: Otobüstesin ve çok susadın, yanında su yok. Ne yapardın?

Öğrenci B - “Otobüsten iner, su alırdım.”

Öğrenci D - “Otobüsten inince su içerdim.”

Öğrenci K - “Birinden su isterdim.”

Soru 2: Kışın kar yağdığında aç ve susuz kalan hayvanlar için bir şey yaptın mı?

Öğrenci S - “Onlara kulübe yaparım.”

Öğrenci J - “Onları eve alırım.”

Öğrenci I - “Onları hayvan barınağına götürürüm.”

Öğrenci E - “Onlara yiyecek verirdim.”

Öğrenci L - “Onlara su verirdim.”

Köpeğe Su Veren Adam

Adamın birisi çölde (çöl kavramı açıklanır) yolculuk yapıyormuş. Yolculuk sırasında hava çok sıcaktır ve adam çok susar. Yolu üzerinde bir kuyuya rastlar. Hemen kuyuya inerek su içer. (Kuyu kavramı açıklanır). Suyunu içip ferahlayınca dışarı çıkar ve kendisi gibi susamış olan, dili dışarıda bir köpek görür. ‘Benim gibi bu köpek de çok susamış’ diye düşünür ve köpek kuyuya giremeyeceği için köpeğe su getirmeye karar verir. Adam kuyuya iner, yanında bardak olmadığı için önce

ayakkabısını güzelce yıkar, ardından ayakkabısına su doldurarak dışarı çıkar. Suyu köpeğe içirir. Köpek susuzluğu gittiği için çok mutlu olur ve adam da sevinerek yoluna devam eder (Buhâri, Müslim'den uyarlanmıştır).

Etkinlik Sonrasında Çocuklara Sorulan Sorular ve Çocukların Sorulara Verdikleri Cevaplar

Soru 1: Sen o adamın yerinde olsaydın ne yapardın?

Öğrenci A - “Köpeğe su verirdim.”

Öğrenci S - “Ayakkabımla köpeğe su verirdim.”

Öğrenci H - “Köpeğe acırdım ve su verirdim.”

Öğrenci I - “Önce ayakkabımı yıkar, sonra kuyudan su alır, köpeğe verirdim, o da içer, mutlu olurdu.”

Soru 2: Sen o susuz köpeğin yerinde olsaydın ne hissederdin?

Öğrenci F - “Biri bana su versin isterdim.”

Öğrenci M - “Kuyuya inemediğim için üzülürdüm.”

Öğrenci L - “Su bulmaya çalışırdım.”

Soru 3: Adam, köpeğe su verince ne hissetmiş olabilir?

Öğrenci G - “Köpek de su içtiği için mutlu olur.”

Öğrenci C - “Köpeğe iyi davrandığı için kalbi parlar.”

Öğrenci K - “Onun da susuzluğa dayanamadığını bilir.”

Öğrenci R - “Suyu içirince köpek gülümser, adam da mutlu olur.”

Soru 4: Köpek, suyu içince ne hissetmiş olabilir?

Öğrenci T - “Köpek suyu içince mutlu olur.”

Öğrenci J - “Adama teşekkür etmek ister.”

Öğrenci S - “Adama bakıp güzelce havlar.”

Soru 5: Sen aç ya da susuz bir hayvana yardım ettin mi?

Öğrenci S - “Evde balıklarım var, onlara yem veriyorum.”

Öğrenci M - “Bahçede köpeğimiz var, ona yemek veriyorum.”

Öğrenci N - “Kutuya su koyup içiriyorum.”

Öğrenci B - “Güvercinlere yemek veriyorum.”

Öğrenci A - “Kuşlara su veriyorum, balkona kabın içinde.”

Soru 6: Aç bir hayvanı doyurmak ya da susuz bir hayvana su vermek sana ne hissettirir?

Öğrenci E - “Hayvanı doyurmak beni mutlu eder.”

Öğrenci M - “Çok huzurlu olurum. Kalbim parlar.”

Öğrenci P - “Bardak yoksa başka kaba koyarım suyu.”

Değerlendirme

Çocukların etkinlik öncesi sorulan sorulara verdikleri cevaplar kısa ve öz cevaplar içeriyorken, etkinlik sonrası sorulan sorular verilen cevaplarda daha çok somut örnekler dikkat çekti. Hikâyeden etkilenip, daha somut örnekler vererek, hayvanlara yardım konusunda neler yaptıklarını ifade ettiler.

3.5.2. Etkinlik II: Hz. Muhammed ve Küçük Yetim Kız

Kazanımlar

1. Anne-babası olmayan çocukların yaşadığı ruh halini fark eder.
2. Anne-babası olmayan çocuklara sevgi-şefkat gösterip, yardım etmesi gerektiğini fark eder.

Etkinlikte Yer Alan Karakterler

Yetim (babası ölen) kız, Hz. Muhammed (sav)'i canlandıran çocuk, Hz. Muhammed'in eşi Ayşe, kızı Fatıma, sokakta oynayan çocuklar (en az 3 çocuk).

Etkinlikte Yer Alan Sahneler

Bayram sabahı çocukların oynadığı sokak, Hz. Muhammed (sav)'in evi, çarşı.

Etkinlik İçin Gerekli Eşyalar

Sokakta oynayan çocukların oyuncakları, yetim kız için çarşıdan alınan bayramlık kıyafetler, toka, tarak.

Etkinlik Öncesinde Çocuklara Sorulan Sorular ve Çocukların Sorulara Verdikleri Cevaplar

Soru 1: Üzgün olduğunda ne hissedersin?

Öğrenci D - “Üzüntümün geçmesini isterim.”

Öğrenci J - “Ağlamak isterim”.

Öğrenci F - “Ağlarım. Üzgün yüz olurum.”

Soru 2: Başkasını üzgün gördüğünde ne hissedersin?

Öğrenci I - “Mutlu etmek isterim.”

Öğrenci S - “Neyin var? derim.”

Soru 3: Üzgün bir insana yardım etmek ister misin?

Öğrenci C - “Evet, isterim”.

Öğrenci E - “O mutlu olup gülünce ben de mutlu olurum.”

Soru 4: Üzgün bir arkadaşına yardım edince ne hissedersin?

Öğrenci B - “Arkadaşımın üzüntüsü gider, ben de mutlu olurum.”

Öğrenci H - “Mutluluk hissederim.”

H. Muhammed ve Küçük Yetim Kız

(H. Muhammed (sav)'in peygamberimiz olduğu bilgisi verilir. Yetim kelimesi, babası ölen çocuk olarak açıklanır.)

Medine'de bir bayram sabahıydı. H. Muhammed evleri tek tek dolaşılıyor, insanların bayramını kutluyordu. Çocuklar ise bayram günü sokakta oyun oynuyor, oraya buraya koşturup duruyorlardı.

H. Muhammed kenarda küçük bir kız çocuğun üzgün üzgün durduğunu ve arkadaşları ile oyun oynamadığını gördü. Bu kızın elbisesi yamalı, ayakkabısı yırtıktı. H. Muhammed, bu mutlu bayram gününde ağlamaklı duran küçük kızın yanına giderek sevgi ve şefkatle elini kızın başına koydu ve tatlı ve şefkatli sesiyle kıza şöyle sordu:

- Yavrucuğum! Bu bayram gününde niçin ağlıyorsun?

- Babamı hatırladım. Geçen bayram bizimleydi. Bana yeni elbise ve ayakkabı almıştı. Babam şehit oldu. Bu bayram babam yanımda yok.

Bunları duyan H. Muhammed, küçük yetim kızın başını sevgiyle okşayarak şöyle dedi:

- Üzülme, istersen senin baban ben olurum, eşim Ayşe annen, kızım Fatma ise ablan olur. Ne dersin bu teklifime?

Küçük kız H. Muhammed'i daha önceden tanıdığı ve çok sevdiği için bu teklifi sevinerek kabul etti. Gözlerinin yaşını sildi ve H. Muhammed'in elinden tutarak evlerinin yolunu tuttular.

Eve geldiklerinde H. Muhammed'in eşi Ayşe ve kızı Fatma, küçük yetim kızını çok güzel karşıladılar. Elini yüzünü yıkayıp saçlarını taradılar. Güzel elbiseler giydirdiler. Karnını doyurdular. Eline de bayram harçlığı verdiler. Sonra da diğer çocuklarla oynaması için sokağa çıkardılar.

Dışarıda küçük kızını gören arkadaşları onu bu kadar bu mutlu görünce:

- Neden bu kadar mutlusun?" diye şaşırarak sordular.

Küçük kız elbiselerini ve harçlığını göstererek şöyle dedi:

- Nasıl mutlu olmam? Benim de bir babam var artık! Hem öyle bir baba ki dünyada bulunmaz eşi... Hem yüreği şefkat dolu Ayşe annem var benim. Saçlarımı tarayan, elbiselerimi giydiren bir Fatma ablam var... İşte bu yüzden sevinçliyim. Dünyalar kadar mutluyum (Uysal, ts., ss. 115-119'dan uyarlanarak alınmıştır).

Etkinlik Sonrasında Çocuklara Sorulan Sorular ve Çocukların Sorulara Verdikleri Cevaplar

Soru 1: Sen o küçük kızın yerinde olmak ister miydin? Neden?

Öğrenci M - "İstemezdim. Babasız olmak istemezdim."

Öğrenci G - "Benim de babam sağ olsun isterdim."

Öğrenci I - "Babasız olsam da Hz. Muhammed bana yardım edince mutlu olurum."

Öğrenci T - "Hz. Muhammed bana yardım edince üzüntüm giderdi. Sevinçli olurum."

Soru 2: Sence o kız çocuğu üzgünken arkadaşları ne hissetmiş olabilir?

Öğrenci C - "Onunla oynamak istemişlerdir."

Öğrenci T - "Onu üzgün görünce onlar da üzülmüştür."

Soru 3: Hz. Muhammed, küçük kıza yardım edince küçük kız ne hissetmiş olabilir?

Öğrenci M - "Küçük kız çok mutlu olur."

Öğrenci A - "Hz. Muhammed'in kızı olmak ister."

Öğrenci C - "Hz. Muhammed onu evine götürünce çok sevinir."

Öğrenci J - "Ayşe annesi ona bayramlıklarını giydirince çok mutlu olur."

Öğrenci O - "Fatma ablası saçını tarayıp, toka takınca güzel olur ve mutlu olur."

Öğrenci F - "Artık ağlamaz."

Öğrenci E - “O da sokakta oynamak, bayramlıklarını giyip oynamak ister.”

Soru 4: Sen üzgün birini yardımınla sevindirdin mi?

Öğrenci B - “Evet. Arkadaşım düşünce yerden kaldırdım.”

Öğrenci L - “Arkadaşıma bisküvi verdim.”

Öğrenci P - “Arkadaşım çantasını taşıyamadı, yardım ettim.”

Öğrenci J - “Arkadaşıma kalemimi verdim.”

Soru 5: Üzgün insanlara yardım edersen ne hissedersin?

Öğrenci G - “Üzgün insana yardım edince o sevinir, ben de sevinirim.”

Öğrenci R - “İkimizin de kalbi parlar. Mutlu olurum.”

Değerlendirme

Bu drama etkinliği öncesinde sorulan sorularda, çocuklar genelde üzgün bir arkadaşını gördüğünde, kendisinin de üzüleceğini ifade etti. Ancak üzgün arkadaşını mutlu etme konusunda somut örnekler veremediler.

Etkinlik sonrasında ise, hikâyedeki küçük kızın durumundan yola çıkarak, hikâye ile ilgili örnekler vererek soruları cevapladılar.

İslâm tarihinden bir alıntı olan son drama etkinliğini çocuklar çok sevdiler, özellikle küçük kız eve gelince onun saçını tarayıp, tokalarını takarken duydukları sevinç, yeni kıyafetlerini giydirirken duydukları mutluluk yüzlerine ve sözlerine yansdı. Hikâyeyi birkaç kez canlandırma konusunda çok istekli oldukları gözlemlendi. Hikâyeye yeniden canlandırıldı. Üç kez canlandırma sonunda, dramada rol almayan hiçbir öğrenci kalmadı.

SONUÇ

Bu araştırmada literatür taraması, alan araştırması ve odak grup görüşmesi tekniği kullanıldı. Okul öncesi dönemde çocukların ahlâk eğitiminde dramanın bir teknik olarak kullanılabilirliğinin araştırıldığı bu çalışmada, çalışma gruplarında yer alan çocukların, uygulanan drama etkinliklerinde meraklı ve istekli oldukları gözlemlendi. Çocukların dramayı bir ders olmasının ötesinde, hareket ihtiyacını da karşılayabilecekleri bir tür oyun ya da tiyatro canlandırma etkinliği olarak algılamaları dikkat çekicidir.

Bu etkinliklerle ilgili ulaşılan sonuçlar, şöyle özetlenebilir:

1. Okul öncesi 5-6 yaş grubu çocuklar, drama dersine istekle katılmaktadırlar. Her ders yeni bir konu ve etkinlikle karşılaşan çocuklar, “Acaba bugün derste ne anlatacak öğretmenimiz? Hangi hikâeyi canlandıracağız? diye merakla derse motive olmakta, öğretmeni drama etkinlikleri boyunca sessizce ve ilgiyle izlemekte ve öğretmenin verdiği yönergeleri sırayla takip etmektedirler. Bu durum, drama tekniği ile çocuklara kazanımların verilmesinde hem öğretmenin işini kolaylaştırmakta hem de her öğrencinin derse aktif katılımını sağlamaktadır.

2. Drama etkinliğinde canlandırılacak hikâye ya da örnek olaylarda kullanılan dilin çocukların seviyelerine uygun olması, konuyu rahatça kavramalarına ve dersi ilgiyle izlemelerine katkıda bulunmaktadır. Yine anlatılan etkinlik konularının, görsel materyallerle desteklenmesi de çocukların dikkatini derse toplamalarına yardımcı olmakta ve konuyu daha iyi anlamalarına katkıda bulunmaktadır.

3. Okul öncesi 5-6 yaş grubu çocukların belli bir konuya odaklanma süresi, yaklaşık 20-35 dakika arasındır. Bu süre dersin ve etkinliğin türüne göre artıp, azalabilmektedir. Örneğin çok sevdikleri bir drama etkinliğinde, canlandırmalar ilgilerini çekmekte ve odaklanma süresi 30-35 dakikaya kadar çıkabilmektedir.

4. Drama uygulamalarında kullanılacak sahne, dekor, kıyafet ve aksesuarın sınıf içindeki mevcut eşyalardan temin edilebilir nitelikte olması, drama etkinliklerinin

hazırlanmasını daha kolay ve pratik hale getirmektedir. Bu sayede çocuklar sahne, dekor vb. hazırlıklar yerine, dramanın konusuna ve etkinlik sürecine odaklanabilmektedirler.

5. Dramanın sosyalleştirme etkisinin özellikle derste pasif duran, konuşmaya isteksiz olan, çekingen tavırlar sergileyen öğrenciler için faydalı olacağı düşünülebilir. Drama etkinlikleri öncesinde sorulan sorulara cevap vermeyen öğrenciler, etkinlik sonrasında kendilerine sorulan sorulara cevap vermede istekli oldukları gözlemlendi. Hem canlandırma yapılan olaydan, hem de kendi hayatlarından farklı örnekler vererek kendilerini ifade etme fırsatı buldular. Kendi duygularını ve düşüncelerini fark ederek, drama etkinlikleri sürecinde, derse aktif katılım gösterdiler. Hem drama etkinliğinde bizzat bulunup olayı yaşayan ve olaydaki duyguları hisseden öğrencilerin, hem de izleyici konumunda olan tüm öğrencilerin, dramada verilmek istenen kazanımlarla ilgili olumlu tutumlar geliştirdikleri gözlemlendi. Bu tutumlar, hem sorulara verdikleri cevaplara yansıdı, hem de birbirleriyle olan ilişkilerini olumlu yönde etkiledi. Özellikle de hemen her drama etkinliğinde öğrencilerin kendisini karşıdaki arkadaşının yerine koymaları, onları başkalarının sıkıntılarını ve ihtiyaçlarını fark etmeye ve bunun bir sonucu olarak da elinden gelen yardımı yapma konusunda bilinçli ve istekli hale getirdi.

6. Yardımlaşma değerini konu alan drama uygulamalarında, çocukların verilmek istenen kazanımları büyük oranda elde ettikleri söylenebilir. Yardımlaşma, dayanışma, paylaşma, işbirliği yapma, misafirperverlik gibi değerlerin farkına varmalarında drama etkinliklerinin yol gösterici olduğu söylenebilir. Çocuklar, yardımlaşma değeri ile ilgili kendi günlük hayatlarından somut örnekler verdiler, buna dayanarak, okul öncesi çocukların yardımlaşma değerini içselleştirmede ve olumlu tutum kazanmalarında, drama tekniği ile işlenen örnek derslerin etkili olduğu söylenebilir.

7. Öğrenciler, dramaya ilk başladıklarında, drama etkinliği öncesi ve sonrasında kendilerine sorulan sorulara daha tekdüze ve kısa cümlelerle cevap verirken, sonraki uygulamalarda kendilerine sorulan sorulara daha uzun ve anlamlı cümlelerle cevap verdiler. Ayrıca, sınıf içi etkinliklerde arkadaşlarıyla ilişkilerinde

daha yardımsever oldukları gözlemlendi. Etkinlik öncesi ve sonrasında çocuklara sorular sorulması, konunun farklı boyutlarıyla ve somut örneklerle ele alınması, yardımlaşma değerinin çocukların zihnine yerleşmesinde faydalı olduğu söylenebilir. Tartışma bölümü denilen bu bölümün, kazanımların vurgulanması adına drama öğretmeni için önemli bir fırsat olduğu fark edildi. Üzerinde konuşulan somut yardımlaşma örnekleri, çocuklara “başka hangi konularda yardım etmek mümkündür?” sorusunu daha geniş bir bakış açısıyla ele alma ve yardımlaşmanın somut örneklerini fark etme fırsatı sundu.

8. Drama etkinliklerinin uygulanması, öğretmenin kazanımları vermesinde olumlu ve kolaylaştırıcı etki yapmaktadır. Ancak, drama etkinliği sürecinin, öğretmen için oldukça dikkat gerektiren bir süreç olduğu söylenebilir. Drama etkinliği sürecinde öğretmen, rehber olarak drama etkinliğini izlemekte, kimi zaman canlandırma yapan çocuklara gerekli hatırlatmalar yaparak, sürecin değer kazandırma odaklı ilerlemesine çaba sarf etmektedir. Dolayısıyla, hem çocukların aktif katılımı, hem de öğretmenin süreci etkin yönlendirmesiyle, drama etkinliklerinde istenen kazanımların elde edilmesinin mümkün olacağı söylenebilir.

Yapılan bu çalışmanın sonuçlarına göre, eğitimciler, anne-babalar ve akademisyenler için öneriler ise şöyle sıralanabilir:

1. Çocuklara verilmek istenen değerlerin, etkili bir biçimde verilebilmesinde, öncelikle çocuğun etrafındaki büyüklerin özellikle de anne-babaların olumlu rol-model olmaları önemlidir. Örneğin, yardımlaşma değeri ile ilgili olarak, somut örneklerin çocuğa yaşayarak gösterilmesi, çocuğa verilecek bir dizi nasihatten daha değerlidir. Zira, çocuklar okul öncesi dönemde, sözlerden ziyade, davranışları esas alır. Örneğin, anne-babanın maddi durumu yetersiz olan bir aileye yardım etmesi, çocuğun ihtiyacı olanlara maddi destek olma konusunda olumlu tutum geliştirmesine yardımcı olabilir. Ailede, bireylerin birbirlerine ev işleri vb. konularda yardımcı olmaları da yine çocuğa verilecek yardımlaşma ve işbirliği yapma değerini pekiştirici etki yapabilir. Çocukların okulda yardımlaşma değeri ile ilgili öğrendiği bir davranışın pratiğini ailesinde tecrübe etmesine fırsat verilmelidir. Ahlâkî değerlerin günlük hayattaki örneklerini ailesinde yaşayarak tecrübe edeceği anların, aile

tarafından çocuğa yaşatılması konusunda gerekli yaşantı örneklerinin bilinçli bir şekilde sunulmasının faydalı olacağı söylenebilir.

2. Drama etkinlikleri, sadece okulda değil, okul dışı sosyal alanlarda ve evde anne-babalar tarafından da yapılabilir. Özellikle okul öncesi dönemde, çocuklar hikâye dinlemeyi çok severler, onların bu ilgisi, değerler eğitiminde fırsata dönüştürülürse, çocuklara verilmek istenen ahlâkî değerlerin, daha kolay kazandırılacağı söylenebilir. Bu ahlâkî değerler, çocukların ilgisini çekecek hikâye, masal, örnek olay vb. ile zenginleştirilerek anlatılır ve anne-baba eşliğinde canlandırma yapılırsa, çocuk, zihinsel ve sosyal gelişim açısından desteklenir, bu sayede hikâyedeki örnek şahsiyetleri kendine model alarak değer kazanmada mesafe kat edebilir. Anlatılan hikâyelerin ilgili sahnelerini canlandırma deneyimi, ev vb. ortamlarda da drama etkinliği yapma fırsatı sunar ve çocuk yaşayarak değeri daha iyi anlama fırsatı bulur. Anne-babalar ve çocukların eğitimi ile ilgilenen diğer büyüklerin, hem çocuğun gelişim dönemleri ile ilgili hem de çocuğa verilecek ahlâkî değerlerin drama tekniği ile nasıl verilebileceğine dair anne-baba eğitimlerine katılmalarının ve bu konuda yazılmış kitapları okumalarının faydalı olacağı söylenebilir.

3. Çocuğa olumsuz örnek teşkil edebilecek olumsuz yaşantı örnekleri sunmaktan kaçınılmalıdır. Çocuğun gerek yaşadığı olaylar, gerekse izleyeceği sesli-görüntülü kaynaklar sebebiyle ahlâkî değerler eğitimini olumsuz yönde etkileyebilecek zararlı mesajlardan korunması konusunda gerekli önlemler alınmalıdır. Verilmek istenen değerlerle çelişen ya da ters düşen somut örnekler, çocukları ikileme sürükleyebilmekte, kimi zaman da farkına varmadan duygu ve düşünce dünyalarına zarar vererek, olumsuz tavırlar sergilemelerine sebep olabilmektedir. Çocuğun ahlâkî değerler eğitiminde drama yaşayarak olumlu tavırlar geliştirmesine yardımcı olurken, diğer taraftan olumsuz örneklerin izlenmesi de çocuğun sosyal, duygusal ve zihin gelişimini olumsuz etkiler. Çocukların sosyal medya vb. ortamlarda duygu ve ruh dünyalarını kirletecek zararlı içeriklerden uzak tutulmalarının faydalı olacağı söylenebilir. Okulda ve ailede verilen ahlâk eğitiminin devamlı ve etkili olabilmesi için çocuk, istenmeyen içeriklerden uzak tutulmalıdır.

Çocuğa okunacak kitapların, izletilecek materyallerin, ahlâk eğitimi destekleyecek yönde doğru seçilmesi önemlidir.

4. Anne-babalar çocuğa ahlâkî değerlerin verilmesinde, tutarlı, kararlı ve sabırlı olmalıdır. Çocuğun tavrı ne olursa olsun, taviz vermeden, olumlu tutumlar sergileyerek çocuğa ahlâkî değerler eğitimi verilmesi önemlidir. Anne-babalar kendi içlerinde de tutarlı olmalı, birinin “hayır” dediğine öbürü “evet” diyerek farklı tutum sergilememelidir. Zira çocuk böyle bir tutarsızlığı fark ederse, değerlerin doğruluğu konusunda çelişkiler yaşayabilir. Bu durum da ahlâkî değerler eğitimi olumsuz etkileyebilir. Her durumda anne-babanın çocuğa göstereceği değer kazandırma odaklı istikrarlı tutumların, ahlâkî değerleri benimsemeye çocuğa yol gösterici olacağı söylenebilir.

5. Müfredatta yer alan değerlerin verilmesinde, dramanın bir teknik olarak kullanılmasına özen gösterilmeli, derslerde uygulanacak drama etkinlikleri ile çocuklara yaparak-yaşayarak eğitim fırsatı verildiği dikkate alınmalıdır. Öğretmenin planlama yaparken, hangi değeri, hangi drama etkinliği ile verebileceğine dair bir uygulama planı hazırlamasının faydalı olacağı söylenebilir.

6. Çocukların ahlâkî değerlerle ilgili sorduğu sorular, eğitim için bir fırsat olarak görülmelidir. Ahlâkî değerlerin verilmesinde dramanın bir araç olarak kullanılmasıyla çocuklarla geçirilen her anın yaparak-yaşayarak öğrenme için bir fırsat olarak değerlendirilmesinin faydalı olacağı söylenebilir. “Çocukken öğrenilenler taş üzerine kazı, büyüyünce öğrenilenler buz üzerine yazı gibidir” sözünden hareketle, okul öncesi dönemde çocuğun öğrendiklerinin büyük oranda kalıcı olduğu göz önüne alınarak, çocuğun ahlâk eğitimi drama etkinlikleri ile kazanacağı ahlâkî değerlerin, ileriki hayatına yön verebileceği söylenebilir.

7. Drama tekniğinin yaparak-yaşayarak öğrencilere istedik tutum ve davranışları kazandırmadaki etkisi sayesinde, eğitimin her kademesinde, özellikle de okul öncesi ahlâkî değerler eğitimi rahatlıkla kullanılabilir. Bu konuda gerekli çalışmalar yapılarak gerekli müfredatların hazırlanmasının ve eğitim-öğretim programlarının bu doğrultuda yeniden düzenlenmesinin faydalı olacağı düşünülebilir. Okul öncesi eğitimi branş öğretmeni yetiştiren fakülteler başta

olmak üzere, öğretmen yetiştiren tüm fakültelerde ders etkinlikleri planlamada drama tekniğinin kullanılabilmesi için gerekli eğitimlerin verilmesi yararlı olabilir. Uygulamalı ders işlenişine ağırlık verilmesi, örnek ders işleniş şekillerinin araştırılması faydalı olabilir. Eğitim fakültelerinde öğretmen adaylarına öğretmenlik formasyon dersleri ve staj uygulamaları sırasında dramanın ahlâkî değerler eğitiminde kullanımına ilişkin teorik ve pratik bilgiler verilmesi ve öğretmen adaylarının bu konuda hazırlanmış örnek materyalleri uygulamaları ve ihtiyaç duyulan konuların eğitiminde yeni materyal hazırlamaları konusunda gerekli rehberlik faaliyetlerinin yapılmasının faydalı olacağı söylenebilir.

8. Okul öncesi eğitim programında yer alan değerler arasında sevgi, sorumluluk, saygı, özgüven, empati, yardımlaşma, dayanışma, temizlik vb. pek çok değer bulunmaktadır. Ancak, araştırmada ahlâkî değerler içinden özellikle “yardımlaşma” değeri seçilerek, bu değerle ilgili drama etkinliklerinin okul öncesi çocuklarda nasıl uygulanabileceğine ilişkin örnekler üzerinde duruldu. Bu değer için örnek işlenişinden yola çıkılarak, diğer değerlerin de benzer nitelikte işlenmesi konusunda yeni çalışmalar yapılabilir. Her bir ahlâkî değer için drama tekniği ile verilmesine ilişkin yapılacak çalışmaların, çocuklara ahlâkî değerlerin verilmesi konusunda okul öncesi eğitimde öğretmenlere yardımcı olabileceği söylenebilir. Özellikle de okul öncesi dönem çocukların ahlâk eğitiminde kullanılmak üzere, değerler eğitimi öğretim programı kapsamında yer alan tüm değerler, konuya uygun etkinliklerle örneklendirilerek zengin bir etkinlik arşivi oluşturulması faydalı olabilir. Drama ile ahlâkî bir değer nasıl verileceği konusunda teorik ve pratik araştırmalar yapılarak, araştırma sonuçlarına göre hem eğitim fakültesi müfredatlarında, hem de Millî Eğitim Bakanlığı'nın uyguladığı ders içerik ve programlarında gerekli değişiklikler yapılabilir.

9. Okul öncesi eğitimde dramanın ahlâkî değerlerin verilmesinde etkili bir teknik olarak kullanımına ilişkin bilinç kazandırmaya yönelik bazı çalışmalar yapılabilir: Örneğin, öğretmenler için hizmet içi eğitim kursları ve seminerleri verilerek dramanın eğitimde kullanımına ilişkin teorik ve pratik bilgiler kazanmaları ve öğrencilerine kazandırmak istedikleri değerleri drama tekniği ile kullanarak nasıl verebilecekleri konusunda rehberlik yapılabilir. Anne-babalara ise çocuğun ahlâkî

eğitiminde aile de dramanın kullanımına ilişkin somut örnekler verilerek anne-baba eğitimleri ve seminerler yoluyla her anne babanın çocuğu ile etkili iletişim kurmak ve dramayı ahlâk eğitiminde bir teknik olarak kullanmalarına yardımcı olunabilir.

Okul ncesi dönem ahlâk eğitiminde dramanın kullanımı üzerinde çalışma gerektiren bir alandır. Akademisyenlerin bu konuya eğilip, eğitimde önemli bir yere sahip olan okul öncesi dönemde drama tekniğini kullanarak ahlâk eğitimi verilmesi konusunda yeni yaklaşımlar sunmalarına ihtiyaç olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Akbaş, O. (2008). Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6(16).
- Altınköprü, T. (2002). *Çocuğun Başarısı Nasıl Sağlanır?*. İstanbul: Hayat Yayıncılık.
- Altıntaş, T. T., & Bıçakçı, M. Y. (2017), Erken Çocukluk Döneminde Prososyal Davranışlar. *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science*, (57), 245-261. Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS6999>
- Altuntaş, H., & Şahin, M. (2009). *Kur'an-ı Kerim Meâli* (17. Baskı). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Aral, N., Kandır, A., & Yaşar, M. C. (2001). *Okul Öncesi Eğitim II*. İstanbul: Ya-Pa Yayınları.
- Aral, N., Avcı, N., & Baran, G., v.dğr. (2018). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim II 36-72 Ay* (1. Baskı). (Aysel Köksal Akyol, Ed.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ay, M. E. (2003). *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım?* (7. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Aydın, M. Z. (2003). Ailede Ahlâk Eğitimi. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(2), 25-158.
- Aydın, M. Z. (2005). *Ahlâk Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi Yöntemi* (2. Baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Aydın, M. Z. (2006). *Ailede Çocuğun Ahlâk Eğitimi* (2. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Aydın, M. Z. (2007). Ailede Çocuğun Ahlâk Eğitimi. *Teorik ve Pratik Yönleriyle Ahlâk* (1. Basım) içinde (ss. 643-676) (Kaymakcan, R. & Uyanık, M., Ed). İstanbul: DEM Yayınları.
- Aydın, M. Z. (2010). Okulda Değerler Eğitimi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, (18).
- Aydoğmuş, K., Baltaş, A., Baltaş, Z. & v.dğr. (2003). *Ana-Baba Okulu* (10. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ayhan, H. (1995). *Eğitim Bilimine Giriş*. İstanbul: Şule Yayınları.
- Bağdatlı, M. İ. (2017). *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk bilgisi Dersleri İçin Eğitici Drama* (2. Baskı). İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Baymur, F. (1994), *Genel Psikoloji* (11. Baskı). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Bazarkulov, S. (2008). *Değer Öğretimi ve Dinden Öğrenme* (Basılmamış Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Berkowitz, M. W. & Bier, M. C. (Jan 2004). Research-Based Character Education, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 591, 72-85. *Positive Development: Realizing the Potential of Youth*

<https://www.jstor.org/stable/4127636> Sage Publications, Inc. in association with the American Academy of Political and Social Science.

- Bilgin, B. & Selçuk, M. (2000). *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri* (5. Baskı). Ankara: Gün Yayıncılık.
- Bolay, S. H. (1997). *Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü* (7. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Bolay, S. H. (2007). Aşkın Değerler Buhranı. *Değerler ve Eğitimi, Uluslararası Sempozyumu, 26-28 Kasım 2004-İstanbul* (1. Basım) içinde (ss. 55-69). (Recep Kaymakcan, Seyfi Kenan, Hayati Hökelekli, Z. Şeyma Arslan, Mahmut Zengin, Ed.). İstanbul: DEM Yayınları.
- Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Muğîre (1998). *Sahîhu'l-Buhârî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Canan, İ. (1995). *Resulullah'a Göre Ailede ve Okulda Çocuk Terbiyesi* (9. Baskı). İstanbul: Cihan Yayınları.
- Cüceloğlu, D. (2002). *İnsan ve Davranışı* (11. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çağatay, Ş. M. (2009). *Öğretmen Görüşlerine Göre Karakter Eğitiminde ve Karakter Gelişiminde Okulun Rolü* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Çağdaş, A., Albayrak, H., & Cantekinler, S. (2003). *Okul Öncesi Eğitimde Dramatik Etkinlikler*. Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları.
- Çağrı, M., Ahlâk (1989). *DİA II* içinde (ss. 1-9). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çamdibi, H. M. (1999). Aile İçi İlişkiler ve Aile Rehberliği. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 6, 131-138.
- Çeliköz, N., Seçer, Z., Çetin, Ş., & Demir Şen, H. Ş. (2008). Çocuk Yuvası ve Ailesiyle Yaşayan Çocukların Ahlâkî ve Sosyal Kural Anlayışlarının Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi. *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 1-13.
http://www.esef.gazi.edu.tr/html/yayinlar/23_pdf/23_1.pdf
(Erişim:29.03.2010)
- Çetin, F., Bilbay, A. A., & Albayrak Kaymak, D. (2002). *Araştırmadan Uygulamaya Çocuklarda Sosyal Beceriler Grup Eğitimi* (2. Baskı). İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Çiftçi, N. (2009). Ahlâk Gelişimi. *Eğitim Psikolojisi* (3. Baskı) içinde (ss. 141-185) (Alim Kaya, Ed.). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Çileli, M. (1986). *Ahlâk Psikolojisi ve Eğitimi* (1. Baskı). Ankara: V Yayınları.
- Çoban, B., & Nacar, E. (2010). *Okul Öncesi Eğitimde Eğitsel Oyunlar - Oyunlar - Rontlar - Saymacalar - Şiirler* (2. Basım). (H. Murat Şahin, Ed.). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Demirel, Ö. (2004). *Öğretimde Planlama ve Değerlendirme Öğretme Sanatı* (7. Basım). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

- Dilek, H., (Ağustos 2018). Türkiye'deki Okul Öncesi Eğitim Programı Güncellemesi: Öğretmenlerin Güncelleme Hakkındaki İlk Görüşleri Nelerdir?, *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(2), 1745-1766.
- Doğan, R., & Tosun, C. (2003). *İlköğretim 4. ve 5. Sınıflar için Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretimi* (2. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Durualp, E., & Aral, N. (2010). Altı Yaşındaki Çocukların Sosyal Becerilerine Oyun Temelli Sosyal Beceri Eğitiminin Etkisinin İncelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (Hacettepe University Journal of Education)*, 39, 160-172.
<http://www.efdergi.hacettepe.edu.tr/201039ENDER%20DURUALP.pdf>
(Erişim: 23.10.2011)
- Elkind, D. (1999). *Çocuk ve Toplum-Gelişim ve Eğitim Üzerine Denemeler*. (Demet Öngen, Çev., Bekir Onur, Yayına Hazırlayan) Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.
<http://kitaplar.ankara.edu.tr/dosyalar/pdf/378.pdf> (Erişim: 03.11.2011)
- Erden, M., & Akman, Y. (1997). *Gelişim-Öğrenme-Öğretme* (4. Baskı). Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Erol, N. (2009). *İlköğretim Din Kültürü Ve Ahlâk Bilgisi Dersinde Drama Yönteminin Uygulanması (İlköğretim 4. Sınıf)* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Fidan, A. (2009). *Dinî Hikâyelerle Ahlâk Eğitimi Can Can*. İstanbul: Timaş Çocuk Yayınları.
- Forsha, S. K. (Fall 2017). Virtue And Moral Development, Changing Ethics Instruction In Business School Education, *College Student Journal*, 51(3), 429-443.
- Genç, H. N. (2003). Eğitimde Yaratıcı Dramanın Alımlanması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24, 196-205.
<http://www.efdergi.hacettepe.edu.tr/200324H%20NALAN%20GENC.pdf>
(Erişim: 23.10.2011)
- Gönen, M., & Dalkılıç, N. U. (2009). *Çocuk Eğitiminde Drama* (1. Baskı). İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Görgülü, Ü. (2015). Kalplere Hudut Çizilemez. *Diyanet Aylık Dergi*, 240.
<http://www.diyanetdergisi.com/diyanet-dergisi-144/konu-987.html> (Erişim: 12.05.2015)
- Gündüzalp, S., & Örgen, İ. (2002). *Sevgi Öyküleri* (5. Baskı). İstanbul: Zafer Yayınları.
- Güngör, E. (2000). Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar (3. Baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Güngör, E. (2008). *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk* (5. Basım). İstanbul: Ötüken Neşriyat.

- Gülay, H. (2010). *Okul Öncesi Dönemde Akran İlişkileri* (1. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Güler, T. (2007). *Din ve Ahlâk Öğretiminde Drama Örnekleri* (1. Basım). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Gürsoy, F., & Özasan, H. (2018). Fiziksel Gelişim, *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim II* (1. Baskı) içinde (ss. 67-82). (Köksal Akyol, Ed.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Heinelt, G. (2003). Okul Öncesi Dönem Çocuğun Gelişiminin Psikolojik Temeli. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* (Şuayip Özdemir, Çev.), 3(2), 209-232. http://www.dinbilimleri.com/Makaleler/446220410_0302110503.pdf (Erişim: 15.10.2010)
- Hökelekli, H. (2007). Çocukta Ahlâk Gelişimi ve Eğitimi. *Teorik ve Pratik Yönleriyle Ahlâk* (1. Basım) içinde (ss. 625-642) (Recep Kaymakcan, Mevlüt Uyanık, Ed.). İstanbul: DEM (Değerler Eğitimi Merkezi) Yayınları.
- Hökelekli, H. (Ekim-Kasım-Aralık 2010). Modern Eğitimde Yeni Bir Paradigma: Değerler Eğitimi. *Eğitime Bakış Dergisi*, 18.
- İbn Haldûn (1988). *Mukaddime I* (2. Baskı). (Zakir Kadiri Ugan, Çev.) İstanbul: Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî (1970). *Lisânü'l-Arab I*. Beyrut: Dârü'l-Lisani'l-Arab.
- Johansson, E. (2011), Moral Discoveries and Learning in Preschool, N. Pramling, I. P. Samuelsson (Eds.). *Educational Encounters: Nordic Studies in Early Childhood Didactics, International Perspectives On Early Childhood Education And Development 4*, DOI 10.1007/978-94-007-1617-9_7, Springer Science+Business Media B.V., pp. 127-139.
- Juutinen, J., & Viljamaa, E. (May 2016). A Narrative Inquiry about Values in a Finnish Preschool: The Case of Traffic Lights. *International Journal of Electronic Commerce (IJEC)*, Springer Science+Business Media Dordrecht, Published online: 19 May 2016, 48, pp. 193-207. DOI 10.1007/s13158-016-0165-1
- Kağıtçıbaşı, Ç., & Cemalcılar, Z. (2017). *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar Sosyal Psikolojiye Giriş* (20. Basım). İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Kandır, A. (Temmuz, Ağustos, Eylül 2001). Çocuk Gelişiminde Okul Öncesi Eğitim Kurumlarının Yeri ve Önemi. *Millî Eğitim Dergisi*, 151. <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/kandir.htm> (Erişim: 16.08.2010)
- Kandır, A. (2004). *Gelişimde 3-6 Yaş "Çocuğum Büyüyor"* (2. Baskı). İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Kara, N. (2004). *Kuran'da Beden Dili* (1. Basım). İstanbul: Bilge Yayınları.
- Karacelil, S. (October 2013). Ailede Adalet Eğitimi. *The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS)*, 6(8), 253-278.

- Karacoşkun, M. D. (2004). Dinî İnanç-Dinî Davranış İlişkisine Sosyo-Psikolojik Yaklaşımlar. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 4(2), 23-36.
http://www.dinbilimleri.com/Makaleler/846136125_0402020446.pdf
(Erişim: 16.08.2010)
- Kargı, E., & Erkan, S. (2004). Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Sorun Davranışlarının İncelenmesi (Ankara İli Örneği). *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27, 135-144.
<http://www.efdergi.hacettepe.edu.tr/200427EDA%20KARGI.pdf> (Erişim: 23.10.2011)
- Kaymakcan, R. (Ekim-Kasım-Aralık 2010). Değer Kavramı ve Gençlerin Dinî Değerleri. *Eğitime Bakış Dergisi*, 18.
- Kazancı, A. (2003). *Ayşe Sıdıka Hanım'ın "Usul-u Talim Ve Terbiye Dersleri" Adlı Eseri Çerçevesinde Ahlâk Öğretimi İlkeleri* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Komisyona (2003). *İlköğretim Drama I* (3. Baskı). Ankara: Millî Eğitim Basımevi.
- Koştay, M. (1987). Sosyalleşme. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29(1), 329-334.<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/770/9798.pdf> (Erişim: 16.08.2010)
- Köksal Akyol, A. (Haziran 2003a). Drama Ve Dramanın Önemi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(2).
- Köksal Akyol, A. (Aralık 2003b). *Okul Öncesinde Drama ve Tiyatro Türkiye 5. Drama Liderleri Buluşması ve Ulusal Drama Semineri - 2003*. (Naci Aslan, Ed.). No: 7. Ankara: Oluşum Yayınları.
- Körükçü, Ö. (2018). Gelişimle İlgili Bilgilerin Eğitime Yansıması. *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim II* (1. Baskı) (Aysel Köksal Akyol, Ed.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Köylü, M. (2004). Çocukluk Dönemi Dinî İnanç Gelişimi ve Din Eğitimi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 45(11), 137-154.
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/729/9256.pdf> (Erişim: 16.08.2010)
- Küçükturan, A. G., & Keleş, S. (2018). Sosyal Duygusal Gelişim. *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim II* içinde (ss. 197-243) (1. Baskı). (Aysel Köksal Akyol, Ed.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Lickona, T. (September 1999). Religion and Character Education. *The Phi Delta Kappan*, 81(1), 21-27.
- MEB (2015). *Değerler Eğitimi Yönergesi*. Ankara.
http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/34/39/749197/dosyalar/2015_02/09093609_degerleregitiimi.pdf (Erişim: 03.07.2018)
- MEB (2016). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Okul Öncesi Eğitim Programı*. Ankara.
http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller/Okul%20%C3%96ncesi%20E%C4%9Fitim%20Program%C4%B1.pdf(Erişim: 03.07.2018)

- Montagu, A. (2000). *Çocuklarınıza Ahlâkî Değerleri Nasıl Kazandırabiliriz?*, (Remzi Öncül, Çev.) İstanbul: MEB Yayınları.
- Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc (1992). *Sahîhu Müslim*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Oğuzkan, Ş., & Oral, G. (2002). *Okul Öncesi Eğitimi* (11. Baskı). İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Oktay, A. (2002). *Yaşamın Sihirli Yılları: Okul Öncesi Dönem* (4. Baskı). İstanbul: Epsilon Yayınları.
- Okumuş, E. (Ekim-Kasım-Aralık 2010). Toplum ve Ahlâk Eğitimi. *Eğitime Bakış Dergisi*, 18.
- Okumuşlar, M. (2006). Din Eğitiminde Etkin Bir Yöntem Olarak Hikâye. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21, 237-252. <http://www.ilahiyat.konya.edu.tr/?dmid=310> (Erişim: 01.12.2011)
- Okvuran, A. (July 2002). Teaching Drama and Dramatic Learning (Drama Öğretimi ve Dramaya Dayalı Öğrenme). *Journal of Educational Sciences & Practices*, 1(1), 116-131.
- Okvuran, A. (2003). Drama Öğretmeninin Yeterlilikleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 36(1), 81-87.
- Onur, B. (1979). Ahlâk Eğitiminin Psikolojik Temelleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 12(1), 1-13. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/502/6006.pdf> (Erişim: 05.12.2010)
- Osmanoğlu, C. (2007). *Basamak Teorileri Açısından Dinî Gelişim, İnanç Gelişim ve Eğitimi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ömeroğlu, E., Ersoy, Ö., Tezel Şahin, F., Kandır, A., & Turla, A. (2007). *Okul Öncesi Eğitimde Drama Teoriden Uygulamaya* (5. Baskı). Ankara: Kök Yayıncılık.
- Önder, A. (2006a). Eğitici Drama Uygulamalarının Altı Yaş Çocuklarının Kendilik Algısı Üzerindeki Etkisi. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13, 29-34.
- Önder, A. (2006b). Eğitici Dramada Rol Oynamanın Eğitim Açısından Önemi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 24, 133-143.
- Önder, A. (2010). *Yaşayarak Öğrenme İçin Eğitici Drama Kuramsal Temellerle Uygulama Teknikleri ve Örnekleri* (8. Basım). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Özden, Y. (1998). *Öğrenme ve Öğretme* (2. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Özeri, Z. N. (1998). Anne Tutumlarının Çocuğun Ahlâk ve Adalet Gelişimine Etkisi. *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Piaget, J. (2015). *Le Jugement Moral Chez l'Enfant (Çocuğun Ahlâkî Yargısı)* (1. Basım) (İdil Dünder, Çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

- Poyraz, H. (2007). Değerlerin Kuruluşu ve Yapısı. *Değerler ve Eğitimi, Uluslararası Sempozyumu, 26-28 Kasım 2004-İstanbul* (1. Basım) (Recep Kaymakcan, Seyfi Kenan, Hayati Hökelekli, Z. Şeyma Arslan, Mahmut Zengin, Ed.). İstanbul: DEM Yayınları.
- Poyraz, H. (2003). *Okul Öncesi Dönemde Oyun ve Oyuncak* (2. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Purcell, H. E. (May 1907). Children's Dramatic Interest and How This May Be Utilized in Education. *The Elementary School Teacher*, 7(9), 510-518. The University of Chicago Press.
- Sağlam, İ. (2000). Okul Öncesi Eğitimde Taklit Etkinlikleri ve Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(9). <http://home.uludag.edu.tr/users/ucmaz/PDF/ilh/2000-9%289%29/htmpdf/M-31.pdf> (Erişim: 05.12.2010)
- Sağlam, İ. (2001a). Okul Öncesi Eğitimde Sözlü Öğretim Etkinlikleri ve Din Eğitimi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10(1), 195-208. [http://home.uludag.edu.tr/users/ucmaz/PDF/ilh/2001-10\(1\)/htmpdf/M-12.pdf](http://home.uludag.edu.tr/users/ucmaz/PDF/ilh/2001-10(1)/htmpdf/M-12.pdf) (Erişim: 05.10.2010)
- Sağlam, İ. (2001b). Çocuklarda Davranışların Şekillenmesinde Etkili Olan Faktörlere Teorik Bir Yaklaşım. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10(2), 209-223.
- Sağlam, T. (Haziran 2004). Dramatik Eğitim: Amaç mı? Araç mı?. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tiyatro Bölümü Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 17, 4-21. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/13/186/1444.pdf> (Erişim: 05.12.2010)
- Salı, G. (2018). Ahlâk Gelişimi. *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim II* içinde (ss. 265-296) (1. Baskı) (Aysel Köksal Akyol, Ed.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Saygılı, S. (2009). *Çocuk Psikolojisi (0-7 Yaş)*. İstanbul: Nesil Yayınları.
- Selçuk, M. (2009). *Çocuğun Eğitiminde Dinî Motifler* (4. Baskı). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sert, H. E. (2004). *Kur'an'da İnsan Tipleri ve Davranışları* (1. Baskı). İstanbul: Bilge Yayınları.
- Soykan, Ö. N. (2007). Genel Geçer Bir Ahlâk Olanaklı mıdır?. *Değerler ve Eğitimi, Uluslararası Sempozyumu, 26-28 Kasım 2004-İstanbul* (1. Basım) (Recep Kaymakcan, Seyfi Kenan, Hayati Hökelekli, Z. Şeyma Arslan, Mahmut Zengin, Ed.). İstanbul: DEM Yayınları.
- Şengün, M. (2007). Ahlâkî Gelişimin Psiko-Sosyal Dinamikleri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23, 201-221. http://dergi.samsunilahiyat.com/Makaleler/1020282623_20072310069.pdf (Erişim: 25.09.2010)
- Şeyhi, M. (2009). *Masallarla Karakter Eğitimi Masal Treni Çuf Çuf*. İstanbul: Timaş Çocuk Yayınları.

- Tavukçuoğlu, M. (2002). Okul öncesi Çocuğunun Eğitiminde Din Duygusu Ve Din Eğitimi. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14, 51-63.
- Topçu, N. (2006). *Türkiye'nin Maarif Davası* (5. Baskı). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Turan, İ. (2010). Bazı Batı ve Türk Çocuk Klasiklerinde Dinî ve Ahlâkî Değerler. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10(1), 171-194. http://www.dinbilimleri.com/Makaleler/1736379131_1001080086.pdf (Erişim: 26.04.2012)
- Türkyılmaz, N., Karaköse, R., Saydam, N., Kocagöz Uzun, S., & Ulusoy, V. (2009). *Erdemler Dizisi: Yardım Ediyorum – Yardımseverlik*. İstanbul: Timaş Çocuk Yayınları.
- United Nations of General Assembly-Fourteenth Session (20 November 1959). *1386 (XIV) Declaration of the Rights of the Child (item 64)*, pp. 19-20. <https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/01/CocukHaklarinaDairBildirge.pdf> (Erişim: 02.10.2018)
- Uyanık Balat, G., & Özdemir Beceren, B. (Ekim-Kasım-Aralık 2010). Okul Öncesi Dönemde Değerler Eğitimi. *Eğitime Bakış Dergisi*, 18, 59-62.
- Uysal, A. (2006). *Okul Öncesi Dönemde Çocuğa Doğruluk Kavramının Kazandırılması ve Din Eğitimi ile İlişkisi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Uysal, M. (tarihsiz). *Peygamberimizden Dinî Hikâyeler* (MEB 04.06.1996 tarih ve 6286 sayılı yazısıyla ilköğretim öğrencilerine tavsiye edilmiştir.). İstanbul: Uysal Yayınevi.
- Winston, J. (1999). Theorising Drama as Moral Education. *Journal of Moral Education*, 28(4), 459-471.
- Yavuz, K. (1987). *Çocukta Dinî Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*. Ankara.
- Yavuzer, H. (1992). *Çocuk ve Suç*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (2002a). *Çocuk Psikolojisi* (Geliştirilmiş Yeni 23. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (2002b). *Ana-Baba ve Çocuk Ailede Çocuk Eğitimi* (15. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yazıcı, K. (2006 Bahar). Değerler Eğitimine Genel Bir Bakış. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 19, 499-522.
- Yörükoğlu, A. (1996). *Gençlik Çağı* (9. Basım). İstanbul: Özgür Yayınları.

EKLER

EK-1: 1200 Evler İlkokulu Müdürlüğü'ne Yazılmış Uygulamalı Alan Araştırması İzin Dilekçesi ve Uygulama Projesi

EK-2: Merkezefendi Kaymakamlığı İlçe Millî Eğitim Müdürlüğü'nün Alan Araştırması Uygulama Oluru

EK-3: Kastamonu İl Millî Eğitim Müdürlüğü'ne Yazılmış Uygulamalı Alan Araştırması İzin Dilekçesi ve Uygulama Projesi

EK-4: Kastamonu Valiliği İl Millî Eğitim Müdürlüğü'nün Alan Araştırması Uygulama Oluru

EK-1:

**1200 EVLER İLKOKULU MÜDÜRLÜĞÜ'NE
DENİZLİ**

Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Din Eğitimi Bilim Dalı'nda doktora öğrencisiyim. Tez konum "Okul Öncesi Dönem 6 Yaş Grubu Çocuklarda Ahlâk Eğitimi"dir. Tezimle ilgili olarak okulunuz bünyesindeki anaokulunda uygulamalı alan araştırması yapmak istiyorum. Uygulama detayları ekte belirtilmiştir.

Gereğini saygılarımla arz ederim. 27.04.2016

Fatma GÖÇMEN

Necmettin Erbakan Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri ABD

Din Eğitimi Bilim Dalı Doktora Öğrencisi

UYGULAMA PROJESİ

Doktora Öğrencisi: Fatma GÖÇMEN

Doktora bölümü: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri ABD Din Eğitimi Bilim Dalı

Doktora Tez Konusu: Okul Öncesi Dönem 6 Yaş Grubu Çocuklarda Ahlâk Eğitimi

Doktora Tez Danışmanı: Prof. Dr. Abdullah Özbek

Uygulama Projesi:

Yardımlaşma ile ilgili drama örnekleri uygulanacak.

1. Ailede Yardımlaşma

Etkinlik I: Doğum Günü

Etkinlik II: Halil İbrahim Bereketi

2. Toplumda Yardımlaşma

Etkinlik I: Misafir Bekleyen Evler

Etkinlik II: Yaşlı Teyze

Etkinlik III: Bilge Adamın Kaşıkları

Etkinlik IV: Beslenme (Doğaçlama Örneği)

3. Okulda Yardımlaşma

Etkinlik I: Ben Yardımsever Bir İnsanım

4. Çocuk Hikâyelerinden Bir Örnek

Etkinlik I: İncir Ağacı

5. İslam'da Yardımlaşma

Etkinlik I: Köpeğe Su Veren Adam

Etkinlik II: Hz. Muhammed ve Küçük Yetim Kız

EK-2:

T.C.
MERKEZEFENDİ KAYMAKAMLIĞI
İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 96036184/300/4815288
Konu : Uygulamalı Alan Araştırması

29.04.2016

MÜDÜRLÜK MAKAMINA

İlgi : 1200 Evler İlkokulu Müdürlüğünün 27.04.2016 Tarih ve 95 Sayılı Yazısı

İlgi yazı ile talep edilen, Uygulamalı Alan Araştırmasının anasınıf öğrencilerine yönelik, gönüllülük esasına göre ve veli izin belgeleri alınarak; okul müdürünün sorumluluğunda yapılması, Şubemizce uygun görülmektedir.

Olurlarınıza arz ederim.

Taşkın Osman YILDIZ
Şube Müdürü

OLUR
29.04.2016

Adem KILINÇ
İlçe Milli Eğitim Müdürü

Sayı : 96036184/
Konu : Uygulamalı Alan Araştırması

1200 EVLER İLKOKULU MÜDÜRLÜĞÜNE

Uygulamalı Alan Araştırması ile ilgili onay yukarıya çıkarılmıştır.
Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Taşkın Osman YILDIZ
Müdür a.
Şube Müdürü

EKLER:
1-Olur (1 sayfa)

evrak güvenli elektronik imza ile
aslı ile aynıdır.

29.04.2016

Adem KILINÇ

Tarih : 29.04.2016
No. : 105
Dosya No: 300
S. Yildiz

15 Mayıs Mah. Gazi Mustafa Kemal Bulvarı No:83 DENİZLİ
Elektronik Ağ:http://merkezefendi.meb.gov.tr
e-posta : ogrenciisleri20@meb.gov.tr

Ayrıntılı bilgi için : H.GÜREL Şef
Tel : (0 258) 263 70 63 / 32
Faks : (0 258) 263 70 66

EK-3:

**KASTAMONU İL MİLLÎ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ'NE
KASTAMONU**

Mustafa Kaya Anadolu Lisesi'nde Din Kültürü Ve Ahlâk Bilgisi öğretmeni olarak görev yapmaktayım. Aynı zamanda T.C. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Din Eğitimi Bilim Dalı'nda doktora öğrencisiyim. Doktora tez konum "**Okul Öncesi Dönem 6 Yaş Grubu Çocuklarda Dramayla Ahlâk Eğitimi: Yardımlaşma**" dır. Tezimle ilgili olarak Müdürlüğünüze bağlı Candaroğulları İlkokulu Anasınıfı'nda uygulamalı alan araştırması yapmak istiyorum. Uygulama detayları ekte belirtilmiştir.

Gereğini saygılarımla arz ederim. 05.12.2017

Adres:
Mustafa Kaya Anadolu Lisesi
Merkez/ KASTAMONU

Fatma GÖÇMEN
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri ABD
Din Eğitimi Bilim Dalı Doktora Öğrencisi

UYGULAMA PROJESİ

Doktora Öğrencisi: Fatma GÖÇMEN

Doktora Bölümü: T.C. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri ABD Din Eğitimi Bilim Dalı

Doktora Tez Konusu: Okul Öncesi Dönem 6 Yaş Grubu Çocuklarda Dramayla Ahlâk Eğitimi: Yardımlaşma

Doktora Tez Danışmanı: Prof. Dr. Muhiddin OKUMUŞLAR

Uygulama Projesi: Yardımlaşma ile ilgili drama örnekleri uygulanacak. Uygulama öncesi ve sonrası öğrencilere sorular sorulacak. Uygulama sonrası etkinlik değerlendirmesi yapılacak. Her drama uygulaması yaklaşık 30 dakika sürecek.

UYGULAMALI DRAMA ÖRNEKLERİ

1. Ailede Yardımlaşma

Etkinlik I: Doğum Günü

Etkinlik II: Halil İbrahim Bereketi

2. Toplumda Yardımlaşma

Etkinlik I: Misafir Bekleyen Evler

Etkinlik II: Yaşlı Teyze

Etkinlik III: Derviş Kaşıkları

Etkinlik IV: Beslenme (Doğaçlama Örneği)

3. Okulda Yardımlaşma

Etkinlik I: Ben Yardımsever Bir İnsanım

4. Çocuk Hikâyelerinde Bir Örnek

Etkinlik I: İncir Ağacı

5. İslam'da Yardımlaşma

Etkinlik I: Köpeğe Su Veren Adam

Etkinlik II: Muhammed ve Küçük Yetim Kız

EK-4:

T.C.
KASTAMONU VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 75048956-44-E.21245894
Konu : Uygulama izni (Fatma GÖÇMEN)

11/12/2017

VALİLİK MAKAMINA

- İlgi: a) Milli Eğitim Bakanlığı Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğünün 22/08/2017 tarihli ve 12607291 (Genelge No:2017/25) sayılı emirleri.
b) Fatma GÖÇMEN'in 05.12.2017 tarih ve 20819421 sayılı dilekçesi.

Necmeddin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği (Din Eğitimi) Anabilim Dalı doktora öğrencisi olan Fatma GÖÇMEN'in " Okul Öncesi Dönem 6 Yaş Grubu Çocuklarda Dramayla Ahlak Eğitimi: Yardımlaşma" konulu uygulama çalışmasını Candaroğulları İlkokulu Anasınıfı öğrencilerine uygulaması isteği ilgi (b) dilekçe ile belirtilmiş olup, konu ile ilgili İnceleme ve Değerlendirme Komisyon Kararı ilişikte sunulmuştur.

Necmeddin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği (Din Eğitimi) Anabilim Dalı doktora öğrencisi olan Fatma GÖÇMEN'in " Okul Öncesi Dönem 6 Yaş Grubu Çocuklarda Dramayla Ahlak Eğitimi: Yardımlaşma" konulu uygulama çalışmasını Candaroğulları İlkokulu Anasınıfı öğrencilerine 2017-2018 eğitim öğretim yılında gönüllülük esasına göre kurumun faaliyetlerini aksatmadan uygulaması ve sonuçlarının değerlendirilmesi Müdürlüğümüzce uygun görülmektedir.

Makamlarınızca da uygun görüldüğü takdirde olurlarınıza arz ederim.

Cengiz BAHÇACIOĞLU
İl Millî Eğitim Müdürü

OLUR
11/12/2017

Ünal KILIÇARSLAN
Vali a.
Vali Yardımcısı

T.C.
KASTAMONU VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 75048956-44-E.21295713
Konu : Uygulama İzni (Fatma GÖÇMEN)

12.12.2017

Sn. Fatma GÖÇMEN
(Mustafa Kaya Anadolu Lisesi Merkez/ KASTAMONU)

İlgi : 05/12/2017 tarih ve 20819421 sayılı dilekçeniz.

İlgi tarih ve sayılı dilekçenizde belirtilen uygulama kapsamında "Okul Öncesi Dönem 6 Yaş Grubu Çocuklarda Dramayla Ahlak Eğitimi: Yardımlaşma" konulu uygulama çalışmasını Candaroğulları İlkokulu Anasınıfı öğrencilerine 2017-2018 eğitim öğretim yılında gönüllük esasına göre kurumun faaliyetlerini aksatmadan uygulaması ile ilgili Valilik Olur'u ilişikte gönderilmiştir.

Ekte gönderilen imzalı ve mühürlü anketin uygulanması hususunda;
Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Cengiz BAHÇACIOĞLU
İl Millî Eğitim Müdürü

Ek:

- 1- Valilik Olur'u (1 sayfa)
- 2- Uygulama Çalışması (17 sayfa)

 <p>KONYA</p>	<p>T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü</p>	 <p>SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ</p>
--	--	--

ÖZ GEÇMİŞ

Ankara ili Beypazarı ilçesinde doğdu. İlk ve orta öğrenimini Ankara’da tamamladı. 1996 yılında girdiği Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden 2001 yılında mezun oldu. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Din Eğitimi Bilim Dalı’nda “Okul Öncesi Dönem 6 Yaş Grubu Çocukların Törel (Ahlâkî) Gelişiminde Dramanın Yeri ve Önemi” adlı teziyle 2006 yılında yüksek lisansını tamamladı. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Din Eğitimi Bilim Dalı’nda “Okul Öncesi Dönem Çocuklarda Dramayla Ahlâk Eğitimi: Yardımlaşma” adlı teziyle 2019 yılında doktorasını başarıyla tamamladı. Halen Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretmeni olarak görev yapmaktadır.

İyi derecede Arapça ve İngilizce bilmektedir. Evli ve iki erkek çocuk annesidir.